

Valéria Terézia Dančiaková | Veronika Pétiová (eds.)

PRÁVO A NÁBOŽENSTVO

IN PLURIBUS UNITAS X.

EVANJELICKÁ
BOHOSLOVECKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých
vedeckých pracovníkov
In Pluribus Unitas - Jednota v mnohosti X. 2021
organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Evanjelickou bohosloveckou fakultou
a Právnickou fakultou
dňa 2. decembra 2021

Valéria Terézia Dančiaková | Veronika Pétiová (eds.)

PRÁVO A NÁBOŽENSTVO IN PLURIBUS UNITAS X.

2022

**EVANJELICKÁ
BOHOSLOVECKÁ FAKULTA**
Univerzita Komenského
v Bratislave

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

© Zostavovatelia

Mgr. et Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD., Katedra rímskeho práva, kanonického a cirkevného práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

JUDr. ICLic. Mgr. Veronika Pétiová, PhD., Katedra rímskeho práva, kanonického a cirkevného práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

2022

Prvé vydanie

Recenzenti

prof. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.

prof. Mgr. Andrej Démuth, PhD.

prof. ThDr. PaedDr. Ján Duda, PhD.

prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

prof. JUDr. Matúš Nemec, PhD.

prof. PaedDr. PhDr. ThDr. Imrich Peres, PhD.

prof. JUDr. Margita Prokeinová, PhD.

prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

doc. ThDr. Sidonia Horňanová, PhD.

doc. Mgr. Matej Milkvý, PhD., LL.M.

JCDr. ThDr. Miloš Kohútek, PhD.

Mgr. et Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.

Mgr. Renáta Kišoňová, PhD.

Návrh obálky: Mgr. Maroš Nicák, Dr. theol.

Tlač:

Vydala Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2022.

ISBN 978-80-7160-651-2

EAN 9788071606512

Vydala Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2022.

ISBN 978-80-88827-58-0

EAN 9788088827580

Slovo na úvod

Nápad zorganizovať medzinárodnú vedeckú konferenciu pre doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov pôvodne pod názvom In Pluribus Unum, sa zrodil pred viac ako 10 rokmi na pôde Evanjelickej bohosloveckej fakulty. Nešlo však o jednorazovú záležitosť, ale vznikla myšlienka organizovať konferencie pravidelne na rôznych fakultách nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Z In Pluribus Unum sa tak stala putovná konferencia, ktorá sa práve vďaka zapojeniu rôznych teologických fakúlt postupne vyvíjala do dnešnej podoby. V roku 2014 na pôde Cyrilometodějskej teologickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci bol upravený jej názov na dnešnú podobu In Pluribus Unitas a v roku 2016 kolegovia z Husitskej teologickej fakulty Karlovej Univerzity v Prahe, kde sa konferencia konala, vytvorili logo.

Cieľom konferencie bolo od počiatku vytvoriť pre študentov teológie platformu, kde by mohli zdieľať výsledky svojho výskumu a získať spätnú väzbu nielen od iných doktorandov, ale aj od uznávaných odborníkov, ktorí sa často zúčastnili konferencie ako poslucháči v publiku. Konferencia však nezabúdala ani na svoj duchovný rozmer a súčasťou boli pravidelne bohoslužby. Práve vďaka putovnému rázu konferencie sa tak posilňovalo aj budovanie ekumenizmu, keďže fakulty, ktoré sa postupom rokov zapájali, boli zástupcami rôznych kresťanských denominácií.

Hoci konferencia pôvodne vznikla ako teologická, postupom času sa pozvánka rozšírila aj pre odbory, ktoré so štúdiom teológie súvisia a venujú sa otázke náboženstva alebo viery z rôznych uhlov pohľadu. Výnimkou v tomto smere nie je ani právo. Hoci obvykle si pod právom predstavíme súčasné právo občianske, alebo tresné, vznik práva je úzko previazaný s vývojom náboženstva. V najstarších dobách totiž viera v nadprirodzené bytosti určovala každý aspekt ľudského života, ako aj spoločnosti a vytváranie štátnych útvarov, či formovanie práva nebolo výnimkou. Každé ľudské konanie muselo byť totiž v súlade s vôľou božskej bytosti, či už jednej alebo viacerých.

Aj v dnešnej dobe je náboženstvo prepojené s právom, keďže rámec fungovania a podmienky registrácie konkrétnych náboženských spoločenstiev určuje štátne právo. Okrem toho každé náboženské spoločenstvo má svoj vlastný právny poriadok, súbor pravidiel, ktorým sa riadia jeho členovia a na základe ktorého sa organizuje, prípadne určuje aj spôsob riešenia situácií stretu dvoch rôznych náboženských spoločenstiev.

Preto sa desiaty ročník konferencie In Pluribus Unitas konal v spolupráci dvoch fakúlt Univerzity Komenského v Bratislave, a to Evanjelickej bohosloveckej fakulty a Právnickej fakulty pod názvom In Pluribus Unitas X. Právo a náboženstvo.

Na tomto mieste ostáva už len vysloviť nádej, že konferencia In Pluribus Unitas bude vo svojej púti pokračovať a bude naďalej priestorom, v rámci ktorého môžu doktorandi a mladí vedeckí pracovníci z rôznych krajín, venujúci sa teológii a príbuzným odvetviam, slobodne prezentovať svoj výskum a rásť ako odborníci vďaka podpore svojich kolegov, či už tých na začiatku svojej akademickej cesty, alebo etablovaných odborníkov.

Spolu s apoštolom Pavlom preto kolegom želáme:

„A tak, bratia moji milovaní, buďte pevní, neochvejní, buďte stále horlivejší v Pánovom diele, veď viete, že vaša námaha nie je márna v Pánovi.“

1Kor 15,58

Mgr. et Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.

OBSAH

LZE PORUŠIT SLIB DANÝ HOSPODINU? JIFTÁCHŮV SLIB JAKO NÁBOŽENSKO-PRÁVNÍ PROBLÉM V JUDAISMU A KŘESŤANSTVÍ

Adam Baudiš 5

FORMA UZAVRETIA MANŽELSTVA PODĽA KÁNONICKÉHO PRÁVA – PRAKTICKÉ PRÍPADY V HISTORICKOM KONTEXTE

Veronika Čunderlík Čerbová..... 10

JEWISH PRIVILEGES – A COMPARATIVE STUDY OF ANCIENT ROMAN STATUES FROM THE REPUBLIC AND EARLY PRINCIPATE

Valéria Terézia Dančiaková..... 21

NOVÉ TRESTNÉ KÁNONICKÉ PRÁVO

Ján Duda 37

VLIV KANONICKÉHO PRÁVA NA PRÁVNÍ ÚPRAVU MANŽELSTVÍ V CIVILNÍM PRÁVU

Radim Kalabis..... 43

KOGNITÍVNE SKRESLENIE V ESTETIKE

Pavla Minarovičová..... 55

EXKOMUNIKÁCIA ČLENOV TZV. KATOLÍCKEJ AKCIE V ČESKOSLOVENSKU

Veronika Pétiová..... 61

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST V SEKULÁRNÍM PRÁVU A V PRÁVU NÁBOŽENSKÉM – KANONICKÉM S DŮRAZEM NA ODPOVĚDNOST DUCHOVNÍCH ZA NEOZNÁMENÍ ČI NEPŘEKAŽENÍ TRESTNÉHO ČINU

Martin Veselý 70

NÁBOŽENSTVO V KONTEXTE TRESTNOPRÁVNÝCH ASPEKTŮV

Ivana Zeleňáková 80

LZE PORUŠIT SLIB DANÝ HOSPODINU? JIFTÁCHŮV SLIB JAKO NÁBOŽENSKO-PRÁVNÍ PROBLÉM V JUDAISMU A KŘESŤANSTVÍ

Adam Baudiš

Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta

Abstract: The Jephthah's story (Judges 10,6 – 12,7) is a rather controversial one, mostly because of its implication of human sacrifice. Jephthah vows that he will sacrifice anything that will come first to greet him when he will return from the battle. The „first one“ is his own daughter and the text states that he „did with her as he vowed“. The vow itself can be interpreted as an intention to sacrifice a human being from the beginning. Jewish literature mostly presents Jephthah negatively. It argues that he vowed in a bad way (some unclean animal could come to him). The vow was therefore too ambiguous and Jephthah was not obligated to fulfil it. The coming of his daughter should have been seen as a sign that the vow was bad. Jewish authors also think that Jephthah could have the vow cancelled. In Christianity, the vow is mostly seen as a promise of human sacrifice. Authors often lean on Dt 23 (vow to God cannot be broken). Therefore they argue that Jephthah had to sacrifice his daughter. His willingness is often praised by the authors and presented as an example of piety. Feminist theology interprets Jephthah's approach as a negative example of the impact of the patriarchy.

Abstrakt: Jiftáchův příběh (Sd 10:6-12:7) je, kvůli implikaci lidské oběti, poněkud kontroverzní. Jiftách slíbil obětovat cokoliv, co mu jako první přijde v ústřety, až se vrátí z bitvy. Tímto „prvním“ je v příběhu jeho dcera a text pouze konstatuje, že „s ní naložil, jak slíbil“. Slib sám můžeme interpretovat jako záměr obětovat člověka. Židovská literatura většinou prezentuje Jiftácha negativně, neboť podle ní špatně formuloval slib (v ústřety mu mohlo vyjít nečisté zvíře). Slib byl proto příliš ambivalentní a Jiftách nebyl zavázán jej splnit. Příchod dcery měl pak vnímat jako znamení, že slib byl špatný. Židovští autoři se také domnívají, že Jiftách mohl svůj slib zrušit. V křesťanství je slib většinou vnímán jako zaslíbení obětovat člověka. Autoři se často opírají o Dt 23, podle kterého slib daný Hospodinu nelze porušit. Proto se také domnívají, že Jiftách svou dceru musel obětovat. Jeho ochota slib splnit je pak často autory vnímána jako pozitivní vlastnost a příklad zbožnosti. Feministická teologie ovšem interpretuje Jiftáchův přístup jako negativní příklad vlivu patriarchátu.

Key words: Jephthah, Bible, Old Testament, Book of Judges, Judaism, Christianity, Interpretation of the biblical text

Klíčová slova: Jiftách, Bible, Starý zákon, Kniha Soudců, Judaismus, Křesťanství, Interpretace biblického textu

1 JIFTÁCHŮV PŘÍBĚH

Příběh o Jiftáchovi se nachází v biblické knize Soudců (Sd 10:6-12:7). Jedná se o narativ, který se strukturálně na první pohled nikterak nevymyká z konceptu soudcovských příběhů.¹ Nacházíme zde tradiční úvod zmiňující úpadek společnosti, do něhož se Israel cyklicky dostává, vlastní příběh soudce, který bývá často problematického rázu (ani Jiftách není výjimkou, jak uvidíme) a nakonec závěr, který shrnuje soudcovo působení, především tedy to, jak dlouho soudil Israel apod. Jiftách je proto počítán mezi tzv. větší soudce. Struktura narativů tzv. menších soudců je v zásadě obdobná. Rozdílem je nerozvinutí nebo vynechání osobního příběhu soudce, který může být shrnut například jen do jednoho verše.

V případě Jiftácha zabírá největší část, stejně jako u ostatních větších soudců, jeho osobní příběh, který byl původně zřejmě samostatným narativem, později přidaným do souboru soudcovských příběhů. Dozvídáme se zde několik momentů z Jiftáchova (pravděpodobně) mládí, kde text popisuje jeho problematický původ (možná nemanželský), problémy s bratry a nakonec i

¹ Více k postavě soudce viz např. BAUDIŠ, A. Postava soudce ve Starém zákoně a s ním spojená ideologie.

Jiftáchovo vyhoštění z Gileádu. Následně je vybrán k tomu, aby se stal soudcem, čímž si samozřejmě polepšuje i svůj sociální status. Je zajímavé, že Jiftách je vybrán staršími Gileádu a nikoliv přímo Hospodinem, jak se děje u většiny ostatních soudců. Duch Hospodinův na něm spočine až později, což znamená, že Jiftách je tak vyvolen celkem dvakrát – lidmi i Bohem. Starší vybírají Jiftácha za specifickým účelem – osvobodit Gileád od amónského nebezpečí, tedy pohromy seslané Hospodinem za hříchy Israele. Jiftách ale k celému problému přistupuje nejprve diplomaticky a pokouší se amónského krále přesvědčit k jakési mírové dohodě. Problém je ale nakonec potřeba přeci jen řešit vojensky.

Zde se narativ dostává do svého nejkontroverznějšího bodu, neboť Jiftách se rozhodne složit slib, podle něž má obětovat Hospodinu první věc, která mu vyjde v ústrety, až se vítězně vrátí z boje domů. Tomuto tématu se budu více věnovat v následujících odstavcích. Prozatím zmiňme, že Jiftách se samozřejmě slavně vrátí domů, ale v ústretu mu vyjde jeho dcera. Autoři textu zde jen lakonicky zmiňují, že s ní Jiftách naložil tak, jak slíbil (více opět zase až dále). Po tomto incidentu následuje na začátku dvanácté kapitoly ještě krátká epizoda zmiňující spor s Efrajimci (ze kterého pochází známé slůvko „šibolet“) a pak již jen závěr, v němž se tradičně dozvídáme o Jiftáchově smrti, délce jeho působení a o pohřbení jeho ostatků v Gileádu.

2 OTÁZKA PŘEKladu

Ačkoli Jiftáchův slib vypadá na první pohled celkem jasně, ve skutečnosti představuje velký interpretační oříšek, se kterým se komentátoři Bible museli a musí vypořádat. Jeho znění najdeme v Sd 11:30 a 31 – „*Vydáš-li mi Amónovce opravdu do rukou, ten, kdo mi vyjde naproti z vrat mého domu, až se budu vracet v pokoji od Amónovců, bude patřit Hospodinu a toho obětují v zápalnou oběť.*“² Ústřední část slibu, tedy slova „*ten, kdo mi vyjde naproti z vrat mého domu*“ a „*bude patřit Hospodinu a toho obětují v zápalnou oběť*“ lze ovšem na základě hebrejského originálu (וְהָיָה הַיּוֹצֵא „a“ וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִּהוּ עֹלָה, „a“ וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִּהוּ עֹלָה, „a“ וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִּהוּ עֹלָה, „a“ וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִּהוּ עֹלָה) interpretovat několika různými způsoby, včetně takového, kdy k obětování vůbec nemusí dojít.³ Častější je ale právě výklad, podle něž Jiftách nakonec svou dceru obětoval, který rozdmýchává morální a nábožensko-právní kontroverzi. Ta spočívá především v otázce překladu zájmenného sufiku –וְהָיָה ve slově וְהַעֲלִיתִּהוּ a v návaznosti na to i předcházejících slov וְהָיָה אֲשֶׁר יֵצֵא. Můžeme jej přeložit neosobně, tedy jako „to“ („to, co mi vyjde naproti“, „to obětují“),⁴ ale také osobně, tedy jako „ten“ („ten, kdo mi vyjde naproti“, „toho obětují“).⁵ V prvním případě by byl slib formulován obecně a mohl by se tak vztahovat například i na zvířata. Ve

² Biblické citace uvádím dle ČEP.

³ Základem pro tuto interpretaci je nejčastěji možná různého čtení spojky וְ ve spojení וְהָיָה לַיהוָה. Pokud ji nebudeme číst jako „a“, ale jako „nebo“, dostane slib dvě různá vyústění – 1) obětování a 2) zaslíbení Hospodinu. První zmínky o této interpretaci nacházíme zřejmě již u karaiských komentátorů a následně především u Abraham ibn Ezry a rabiho Davida Kimchiho (RaDaK). Přes tyto židovské zdroje se tato myšlenka zřejmě dostala i do křesťanského prostředí, kde jedním z jejích prvních zastánců byl například Peter Abelard. V současnosti se objevuje v obou náboženstvích, a to primárně v misijně orientovaných skupinách. Ke genezi tohoto přístupu viz např. BERMAN, J. *Medieval Monasticism and the Evolution of Jewish Interpretation to the Story of Jephthah's Daughter*.

⁴ „*The masculine gender of these terms is a standard grammatical usage that by itself does not identify either species or sex.*“ TRIBLE, P. *Texts of Terror*, s. 97.

Stejně tento verš překládá např. Luther („*was zu meiner Haustür heraus mir entgegengehet, [...] das soll des Herrn sein, und will's zum Brandopfer opfern.*“), či Bible krále Jakuba („*whatsoever cometh forth of the doors of my house to meet me, [...], shall surely be the LORD'S, and I will offer it up for a burnt offering.*“). Střední rod užívá i Bible kralická („*což by koli vyšlo ze dveří domu mého mně vstříc, [...], bude Hospodinovo, abych to obětoval v oběť zápalnou.*“).

⁵ Osobně laděný překlad nacházíme už v Septuagintě („*ὅς ἂν ἐξέλθῃ ἐκ τῶν θυρῶν τοῦ οἴκου μου εἰς ἀπάντησίν μου [...] καὶ ἔσται τῷ κυρίῳ καὶ ἀνοίσω αὐτὸν ὀλοκαύτωμα*“) i ve Vulgátě („*quicumque primus fuerit egressus de foribus domus meae mihi occurrit [...] eum holocaustum offeram Domino*“). Stejně tak je tomu i v Romaniukově polském překladu („*ten, kto pierwszy wyjdzie mi na spotkanie z mojego domu, [...], zostanie złożony w ofierze całopalnej na cześć Jahve*“).

druhém případě by byl nutně zaměřen jen na lidi, Jiftách by tak od začátku plánoval lidskou oběť.⁶ Způsob překladu (respektive výkladu, jde-li o hebrejsky psané zdroje) Jiftáchova slibu tak má zásadní vliv na interpretaci celé epizody.

Dalším problémem, který na způsob překladu přímo navazuje, je otázka následku Jiftáchova slibu, tedy zda podle komentátorů byla dcera obětována či nikoliv. Biblický text pouze lakonicky sděluje, že Jiftách „splnil slib, který o ní učinil“ (Sd 11:39), a to bez jakéhokoliv dalšího upřesnění. Vzhledem k převažující obětní interpretaci toto místo vyvolává právní problém, neboť lidská oběť je v Bibli na několika místech výslovně zakázána a označena za ohavnost. Jiftách by tedy logicky svou dceru obětovat neměl. To se ovšem přímo kříží s nařízením neporušit slib daný Hospodinu, které Jiftáchův slib jasně naplňuje. S tímto problémem se tedy bibličtí komentátoři museli nějakým způsobem vyrovnat.

3 JUDAISMUS

V judaismu je Jiftáchův příběh spíše okrajovým tématem. I tak se ale jedná o látku zpracovanou již ve starověkých textech jako např. v Targumu Jonatan či Flaviových Židovských starožitnostech, nebo klasických textech rabínské literatury jako v Midraš raba a Talmudu. Ve všech těchto interpretacích převažuje názor, že Jiftách svou dceru obětoval. Ruku v ruce s tímto závěrem jde ale také myšlenka, že Jiftách se zachoval špatně.⁷ I vzhledem k právně-náboženské povaze rabínského judaismu tak židovské komentáře následně rozebírají otázku, proč tomu tak bylo a zda měl Jiftách nějakou jinou možnost.

Prvním sporným bodem je hned vlastní formulace slibu. Jak jsme viděli výše, jeho výklad je význačný, čehož si všimli již židovští komentátoři a důsledně na tento fakt upozorňují. Jedná se především o jeho obecnost (zájmenný sufix je zde viděn jako všeobecné „to“). Učenci upozorňují, že při takto formulovaném slibu by byl Jiftách vázán k obětování čehokoliv, co by mu vyšlo v ústrety, tedy i nějakého nečistého zvířete (např. pes nebo prase). Pokud by jej obětoval, dopustil by se podle biblických pravidel provinění proti Hospodinu. Fakt, že jako první podle příběhu vyšla dcera, měl Jiftách podle těchto komentářů brát jako jasné Boží znamení, že se dopustil chyby a nemá se svým unáhleným a špatně formulovaným slibem řídit.

Židovská tradice tak dochází k závěru, že Jiftách se svým slibem v podstatě vůbec neměl zabývat, protože špatný slib není třeba dodržet. Zároveň dodávají, že zde existovala možnost z něj slib sejmout. Podle doplnění narativu, které najdeme již v Targumu Jonatan, se měl Jiftách dostavit ke knězi Pinchasovi, který by to mohl provést. Následná tradice (Midraš raba, Talmud, Nachmanides) říká, že k tomuto sejmutí slibu nedošlo kvůli pýše obou zúčastněných – oba se měli domnívat, že jsou tak vysoce postavení, že musí být samozřejmostí, aby je jako první přišel požádat o pomoc ten druhý. Kvůli nevyřešení této pře tak mělo nakonec dojít k obětování Jiftáchovy dcery. Tradice též nezapomíná ani na tresty – Pinchas měl zůstat bez Boha a Jiftácha zase měla postihnout jakási choroba (patrně myšleno malomocenství), kvůli které mu postupně odpadaly všechny údy.

4 KŘESŤANSTVÍ

V křesťanství je Jiftáchův příběh rozebírán mnohem častěji než v judaismu, což je zřejmě způsobeno i větší tradicí čistě komentátorské literatury v tomto náboženství. Výklad tohoto narativu tak nalézáme prakticky napříč biblickými komentáři od církevních otců po současnost. I zde je obětní interpretace majoritní, ale myšlenka, že Jiftách svou dceru neobětoval, se obětuje o něco častěji než v judaismu.

Jiftáchův slib je zde velmi často vnímán jako zaslíbení člověka (překlad zájmenného suffixu osobně – „ten“). Jiftách tedy měl podle těchto komentářů chtít od začátku obětovat lidskou bytost.

⁶ Viz CUNDALL, A. *Judges: An Introduction and Commentary*, s. 146, GRZYBEK, S. *Starotestamentálne ofiary w ludziach a ślub Jeftego*, str. 20, MYERS, J. M. *Judges, Exegesis and Introduction*, s. 769, Nový překlad Písma svatého: Starý zákon s výkladem, sv. 4: Jozue – Soudců – Rúť, s. 171, SEDLÁČEK, J. *Kniha Soudcův*, s. 259. Stejně argumentuje i sv. Augustin, když jednoduše na základě překladu Vulgáty konstatuje: „Nec ait: Quodcumque exierit de ianuis domus meae in obviam mihi, offeram illud holocaustoma; sed ait: quicumque exierit offeram eum: ubi procul dubio nihil aliud quam hominem cogitavit.“ Viz sv. AUGUSTIN, *Quaestionum in Heptateuchum libri septem*. Liber 7, questio 49.6. Přehled další literatury k tomuto pohledu nabízí Assis, viz ASSIS, E. *Self-Interest or Communal Interest*, s. 211, pozn. 55.

⁷ Tato teze přetrvává až dodnes, viz např. ASSIS, E. *Self-Interest or Communal Interest*, s. 217.

Moderní historicko-kritická biblistika tuto skutečnost zasazuje do širšího kulturního rámce Předního Východu, kde je tato rituální praxe doložena.⁸ Celá záležitost je ale také z pohledu čistě teologického také morálním problémem. Někteří autoři tak ke slibu přistupují jako ke znamení toho, že Jiftách byl velice zbožný. Dokonce natolik, že hodlal obětovat to nejcennější, co existuje – člověka, vrchol stvoření. Slib by tak byl *de facto* formulován správně, ale byl by zaměřen na nabídku co největší oběti. V některých případech se setkáváme i s úvahou, že Jiftách měl mít již od počátku v úmyslu obětovat vlastní dceru, což by tuto tezi podtrhovalo. Tato myšlenka ale úplně nesedí s následujícími verši, v nichž je Jiftách vyjitím své dcery překvapen. Zároveň se ovšem objevuje i interpretace podobná judaismu, tedy že Jiftách formuloval svůj slib špatně, a to buď z důvodu velké pýchy, nebo z unáhlenosti.⁹

Většina křesťanských autorů se také shoduje (na rozdíl od židovských), že Jiftách byl nucen svůj slib naplnit (bez ohledu na to, zda byl správný). Opírají se zde především o verše v Dt 23, podle nichž slib daný Hospodinu zrušit nelze. K vyřešení vzniklé diskrepance se někteří autoři uchylují k interpretaci, v níž je Jiftách následně chválen za dodržení svého slibu, neboť se přese všechno odhodlal jej naplnit a nesnažil se z něj zbaběle vycouvat. To je vnímáno jako ukázka jeho velké zbožnosti. Někdy tato idea přesahuje až do teze, že se jedná o předobraz Kristovy oběti. Zajímavé je, že je takto uváděn spíše Jiftách než jeho dcera. Opačný názor pak (celkem logicky) prezentuje feministická teologie, podle které se jedná o jednu z jasných ukázek vlivu patriarchy. Na druhou stranu je v tomto přístupu velmi pozitivně hodnocena Jiftáchova dcera, a to nejen jako oběť, ale i jako silná osobnost (která ale, mimochodem, nemá v Bibli žádné jméno¹⁰).

SHRNUTÍ

Jiftáchův příběh je poměrně často zpracovávané téma biblických komentářů. K tomu samozřejmě hojně přispívá jeho kontroverzní nádech v podobě implikace lidské oběti, které Bůh nezabránil a jejíž případné vykonání nepotrestal. Ačkoliv lze Jiftáchův slib a jeho následek vykládat různými způsoby, nejčastější interpretací je obětní výklad. V tomto případě ale vyvstávají jak morální, tak nábožensko-právní otázky, které jsou těžko řešitelné. Slíbil Jiftách, že obětuje člověka? Mohl svůj slib zrušit? Bylo správné, co udělal? Byl za to případně potrestán?

Různí komentátoři k tomuto problému přistupují různými způsoby. V této práci jsem se rozhodl je prezentovat jako rozdíly mezi přístupy v judaismu a křesťanství, ale bylo by možné jít i napříč těmito náboženskými systémy. V judaismu se setkáváme především se záporným hodnocením Jiftáchova konání. Je zde prezentován jako člověk, který se zachoval nesprávně. Nejenže formuloval svůj slib tak, že by mohl vyústit v něco, co by mohlo Hospodina urážet, ale dokonce se rozhodl jej naplnit a obětovat svou dceru, přestože měl možnost nechat ze sebe tento slib sejmut.

V křesťanství se naopak setkáváme s mírnějším až téměř pozitivním hodnocením Jiftáchova počínání (s výjimkou feministické teologie). Na jedné straně je často kritizováno, že svůj slib vyslovil unáhleně, ale na druhé straně autoři často vyvyšují Jiftáchovu ochotu naplnit slib až do hořkého konce. Není tak zatracován, ale vnímán spíše jako tragická postava.

⁸ K této problematice je ale v případě Předního Východu třeba přistupovat s určitou rezervou, neboť jasné písemné zprávy zde buď úplně chybí nebo nejsou jednoznačné a archeologické nálezy lze interpretovat více způsoby. (jejich kontext nemusí nutně odkazovat pouze k lidské oběti, ale také například k pohřebním zvyklostem). Často se též lidská oběť stávala literárním prostředkem, používaným například jako očernění jiných národů. V určitém menším měřítku při výjimečných událostech o ní ale zřejmě mluvit můžeme. Určitě se však nejedná o takový rozsah lidských obětí jako například v oblasti Mezoameriky, kde mohla být i každodenní záležitostí. K tomuto tématu viz např. ARBEL, V. D. a kol. (eds.). *Not Sparing the Child: Human Sacrifice in the Ancient World and Beyond – Studies in Honor of Professor Paul G. Mosca*, GREEN, A. R. W. *The Role of Human Sacrifice in the Ancient Near East*, HEIDER, G. C. *The cult of Molek*, TATLOCK, J. R. *How in Ancient Times They Sacrificed People*. K porovnání s mezoamerickou obětí, viz např. KOSTIČOVÁ, Z. M. a kol. *Krvavé rituály Střední a Jižní Ameriky*.

⁹ Tak např. již Tomáš Akvinský, který cituje údajný Jeronýmův citát „*in vovendo fuit stultus, quia discretionem non adhibuit, et in reddendo impius.*“ AKVINSKÝ, T. *Summa theologiae*, II-II q. 88 a. 2 ad 2.

¹⁰ To dostává zřejmě až v díle *Liber antiquitatum biblicarum*, viz např. BAUMGARTEN, E. “Remember that glorious girl!”, s. 184.

POUŽITÁ LITERATURA

- AKVINSKÝ, T. Summa theologiae [online] Krystal OP, Summa theologiae [cit. 12-01-2021] Dostupné z URL <<http://summa.op.cz/sth.php?&A=2>>
- ARBEL, V. D. a kol. *Not Sparing the Child: Human Sacrifice in the Ancient World and Beyond – Studies in Honor of Professor Paul G. Mosca*, London: Bloomsbury T&T Clark, 2016. 246 s. ISBN 978-0-56766-958-2
- ASSIS, E. *Self-Interest or Communal Interest: An Ideology of Leadership in the Gideon, Abimelech and Jephthah Narratives (Judg 6-12)*. Leiden: Brill, 2005. 263 s. ISBN 90-04-14354-8
- Sv. AUGUSTIN, Quaestionum in Heptateuchum libri septem. In: S. Aurelii Augustini OPERA OMNIA - editio latina [online] Sant'Agostino [cit. 12-01-2021] Dostupné z URL <https://www.augustinus.it/latino/questioni_ettateuco/index2.htm>
- BAUDIŠ, A. Postava soudce ve Starém zákoně a s ním spojená ideologie. In: PECHA, L. (ed.). *Civilizace Asie a Afriky od starověku po současnost*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2019. 161 s. ISBN 978-80-261-0786-6.
- BAUMGARTEN, E. "Remember that glorious girl": Jephthah's Daughter in Medieval Jewish Culture. In: *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 97, No. 2 (Spring 2007).
- BERMAN, J. Medieval Monasticism and the Evolution of Jewish Interpretation to the Story of Jephthah's Daughter. In: *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 95, No. 2 (Spring 2005)
- CUNDALL, A. Judges: An Introduction and Commentary. In: CUNDALL, A., MORRIS, L. *Tyndale Old Testament Commentaries: Judges & Ruth*. Leicester: Inter-Varsity Press, 1968. 318 s. ISBN 0-87784-896-3
- HEIDER, G. C. *The cult of Molek: a reassessment*. Sheffield: JSOT press, 1985. 446 s. ISBN 1-85075-019-X
- GREEN, A. R. W. *The Role of Human Sacrifice in the Ancient Near East*. Missoula: Scholars Press, 1975. 383 s. ISBN 0-89130-069-4
- GRZYBEK, S. Starotestamentálne ofiary w ludziach a ślub Jeftego. In: *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 9/1956, Vol. 1-3. ISSN 0209-0872
- KOSTIČOVÁ, Z. M. a kol. *Krvavé rituály Střední a Jižní Ameriky*. Praha: x.y.z., 2011. 269 s. ISBN 978-80-7388-467-3
- MYERS, J. M. Judges, Exegesis and Introduction. In: *Interpreter's Bible, Vol. II: Leviticus – Samuel*. New York: Abingdon – Cokesbury Press, 1953. 1176 s. ISBN 978-0687192083
- Nový překlad Písma svatého: Starý zákon s výkladem, sv. 4: Jozue – Soudců – Rút*. Praha: Kalich, 1969. 229 s.
- SEDLÁČEK, J. *Kniha Soudců: Překlad z Vulgaty i z původního textu a výklad*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1910. 418 s.
- TATLOCK, J. R. *How in Ancient Times They Sacrificed People: Human Immolation in the Eastern Mediterranean Basin with Special Emphasis on Ancient Israel and the Near East*. Michigan, 2006. 295 s. Disertační práce. The University of Michigan.
- TRIBLE, P. *Texts of Terror: Literary-Feminist Readings of Biblical Narratives*. Philadelphia: Fortress Press, 1984. 128 s. ISBN 0-8006-1537-9

Kontaktné údaje:

Mgr. Adam Baudiš
adam.baudis@seznam.cz
Husitská teologická fakulta UK
Pacovská 350/4
140 21 Praha 4
Česká republika

FORMA UZAVRETIA MANŽELSTVA PODĽA KÁNONICKÉHO PRÁVA – PRAKTICKÉ PRÍPADY V HISTORICKOM KONTEXTE

Veronika Čunderlík Čerbová

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: Prior to the Council of Trent, no obligatory form of marriage was established in the Catholic Church. As a result, clandestine marriages arose what caused great evil in the Church. The Decree of Tametsi introduced a binding form of marriage in Canon law and solved the problem of clandestine marriages. Practical defects of the Decree of Tametsi required further edits of legislation in area of form of marriage. The paper deals with post-Tridentine legislation and documents practical cases on our geographical area.

Abstrakt: Pred Tridentským koncilom nebola v katolíckej cirkvi ustanovená obligatórna kánonická forma. V dôsledku toho vznikali tajné manželstvá, čo spôsobilo v Cirkvi veľké zlo. Dekrét Tametsi zaviedol záväznú formu uzavretia manželstva v kánonickom práve a vyriešil problém tajných manželstiev. Praktické nedostatky dekrétu Tametsi si vyžiadali ďalšie úpravy legislatívy v oblasti formy manželstva. Príspevok sa zaoberá práve potridentskou legislatívou a dokumentuje aj praktické prípady na našom geografickom priestore.

Key words: Council of Trent, clandestine marriages, form of marriage, Decree of Tametsi, case studies, post - Tridentine legislation

Kľúčové slová: Tridentský koncil, clandestinné manželstvá, forma uzatvorenia manželstva, dekrét Tametsi, kazuistika, potridentská legislatíva

ÚVOD

Pred Tridentským koncilom¹ nebola v kánonickom práve ustanovená žiadna forma uzavretia manželstva, t. j. stačilo prejsť manželský súhlas. Kánonické právo teda neustanovovalo žiadne formálne požiadavky. Clandestinné manželstvá² predstavovali počiatok problémov a iniciovali úvahy o ustanovení kánonickej formy. Manželský súhlas bol v období pred Tridentským koncilom esenciálnym elementom, jediným potrebným a postačujúcim na konštituovanie manželského vzťahu.³ Toto pravidlo o dostatočnosti súhlasu malo negatívne konzekvencie pre život Cirkvi, ale aj

¹ Tridentský koncil (1545-1563) bol jedným z najdôležitejších cirkevných koncilov Katolíckej cirkvi. Bol okrem iného výraznou odpoveďou na dobové náboženské zmätky (protestantizmus) a položil základy vieroučných formulácií (náuka o Písme, Tradícii, dedičnom hriechu a ospravedlnení, o sviatostiach), z ktorých Cirkev čerpá dodnes. Zvolal ho pápež Pavol III. a Karol V. Habsburský, ktorý chcel dosiahnuť kompromis medzi katólmi a protestantmi. Zasadal v talianskom meste Trident (Trento). Porov. JEDIN, H. *Malé dejiny koncilů – Tridentský koncil (1545-1563)*. [online]. [cit. 29-11-2021]. Dostupné z URL: <<http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=1214>>

² Clandestinné manželstvá možno charakterizovať ako „tajné“, „skryté“ manželstvá, kedy si muž a žena vymenia manželský súhlas bez akýchkoľvek formalít a bez prítomnosti svedkov či akejkolvek cirkevnej authority. Porov. DUDA, J. *Katolícke manželské právo*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007, s. 29. Tieto manželstvá boli považované za platné z dôvodu akceptácie náuky o konštitutívnom účinku manželského súhlasu až do 11. novembra 1563.

³ Tento princíp vyhlásil pápež Mikuláš I. v liste adresovanom Bulharom v roku 866. O tri storočia neskôr, v liste adresovanom arcibiskupovi Humbertovi z Arles pápež Inocent III. potvrdil, že jedine súhlas tých, o ktorých manželstve pojednávame, je postačujúci pre manželstvo. Tento princíp bol rovnako opätovne vyhlásený na Florentskom koncile 22. novembra 1439 v *Bulle unionis Armenorum*: Na vznik manželstva stačí úplný vzájomný súhlas vyjadrený slovami o prítomnosti. Porov. FARCAS, B. *The Canonical Form of Marriage in Latin Law and in Oriental Law: Comparative Study With References to the Application of Catholic-Byzantine Law to Selected Pastoral Concerns In Eastern*

spoločnosti. Fenomén clandestinných manželstiev vážne destabilizoval manželstvo a rodinné vzťahy a jeho dôsledkom vznikla viacvýznamovosť a nejasnosť hranice medzi manželstvom a konkubinátom. Táto situácia viedla ku komplexu kontroverzií týkajúcich sa manželského statusu osôb a výsledkom bola nespravodlivosť a zrada legitímnych očakávaní stránok, ktoré považovali ich manželstvo za platne uzatvorené, ale neboli schopné preukázať ich manželský status.⁴ Dekrétom Tametsi prijatým na Tridentskom koncile sa problém clandestinných manželstiev vyriešil, avšak zakotvenie prítomnosti príslušného kňaza a svedkov na obrade neznamenovalo odpoveď na všetky otázky týkajúce sa platnosti manželstva. Okrem toho, otázky často pramenili z aplikácie nových pravidiel, ktoré umožňovali manipuláciu rôznych interpretácií, čo dokazujú aj prípady, ktoré riešila Posvätná koncilová kongregácia. Aplikčné problémy pramenili z formálnych nedostatkov dekrétu Tametsi, ktoré sme prezentovali na konferencii Naděje právní vědy 2021 v Plzni konanej dňa 26.11.2021.⁵ V tomto príspevku nadviažeme na tento príspevok a poukážeme na potridentskú úpravu a praktické prípady na našom území (Čechy, Morava a Slovensko).

1 POTRIDENTSKÁ ÚPRAVA

Vzhľadom na politickú, sociálnu a náboženskú situáciu v časoch vydania dekrétu *Tametsi*, a to hlavne rozdelenie Európy na oblasti, kde prevažovala váha Katolíckej cirkvi a oblasti, kde bol katolicizmus zakázaný a prevažovali protestanti, vznikali otázky, či sú nekatolíci viazaní tridentskou formou uzatvárania manželstva. Aj napriek odpovedi Posvätné koncilovej kongregácie v roku 1663, že nekatolíci sú viazaní tridentskou formou v prípade, že žijú na území, na ktorom bol dekrét *Tametsi* vyhlásený, osobitný prípad z hľadiska historických okolností a náboženských vplyvov tvorili Holandsko a Belgicko.

1.1 DECLARATIO BENEDICTINA

Pápež Benedikt XIV. zastával ešte pred zvolením za pápeža odlišný názor, a to že nekatolíci nie sú viazaní kánonickou formou. Názor pápeža Benedikta XIV. považujeme z právnej stránky za správny vzhľadom na skutočnosť, že pozitívne kánonické právo vytvorené kompetentnou cirkevnou autoritou predsa môže zaväzovať len osoby, ktoré pod jeho jurisdikciu patria. Do Katolíckej cirkvi patrí každý, kto je pokrstený v Katolíckej cirkvi, čiže skrze krstu sú veriaci povinní dodržiavať cirkevné normy. Toto pravidlo ustanovil sám Ježiš Kristus, keď apoštolom a Petrovi udeľoval moc zaväzovať a rozväzovať.⁶ Rovnako tak uvažovali cirkevní otcovia na Tridentskom koncile, keď práve z dôvodu, aby heretici, u ktorých sa predpokladalo, že tridentskú formu akceptovať nebudú, neboli viazaní kánonickou formou a ich manželstvá uzatvorené podľa ich obyčaje alebo predpisov ich viery, boli zo strany Katolíckej cirkvi považované za platné.⁷

Europe. A Dissertation. Washington: Catholic University of America, 2010, s. 11 a VLADÁR, V.: *Dejiny cirkevného práva*. Praha : Leges, 2017, s. 200.

⁴ Porov. MONETA, P. *Il Diritto nel Mistero della Chiesa*. Rome: Lateran University Press, 1992, s. 284.

⁵ ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Dekrét Tametsi – praktické prípady problémov jeho aplikácie*. Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii Nadeje právní vědy 2021 konanej online dňa 26.11.2021, v tlači.

⁶ Veru, hovorím vám: Čo zviažete na zemi, bude zviazané v nebi, a čo rozviažete na zemi, bude rozviazané v nebi. Mt 18,18.

⁷ K tejto téze bližšie pozri: LAURIN, F. *Závaznosť formy tridentské*. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, 1865, č. 3, s. 161-178, [online]. [cit.15-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=12927>>. K poňatiu právnej obyčaje v najdôležitejšom prameni histórie kánonického práva bližšie pozri VLADÁR, V.: *Právna obyčaj v Graciánovom dekréte*. In *Revue církevního práva*. Roč. 24 (2018), č. 1, s. 43–67. K všeobecnej charakteristike tohto diela, viacerým špecifikám vrátane prekladu prvej dištinkcie bližšie pozri VLADÁR, V.: *Graciánov dekrét. Úvod k analyticko-prekladovým štúdiám*. In *Forum Iuris Europaeum. Journal for Legal Science. Zeitschrift für die Rechtswissenschaft*. Roč. 4 (2016), č. 2, s. 37–58; VLADÁR, V.: *Koncepcia prirodzeného práva v Graciánovom Tractatus de legibus*. In OLŠOVSKÁ, A./LACLAVÍKOVÁ, M./MORAVČÍKOVÁ, M. (eds.): *Aequitas et ethica in iure. Pocta prof. JUDr. Alexandre Krskovej*, CSc. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 178–206; VLADÁR, V.: *Graciánov dekrét. Právnicko-filologická analýza*. In *Sambucus XIII. Práce z klasickéj filológie, latinskej*

Po diskusii s Posvätnou koncilovou kongregáciou, v novembri 1741 publikoval pápež Benedikt XIV. deklaráciu nazvanú podľa jeho mena, *Declaratio Benedictina*. V úvode pápež predostrel rôzne názory, ktoré sa od vydania dekrétu *Tametsi* kreovali, pričom špecifikoval aj rozsiahle námietky a starosti predostreté biskupmi, kňazmi, misionármi vo veci platnosti manželstiev nekatolíkov a zmiešaných manželstiev.⁸

Benedikt XIV. ustanovil, že heretici sú vyňatí z kánonickej formy uzavretia manželstva pokiaľ si berú iného heretika:

„*Quod attinet ad Matrimonia ab Haereticis inter se in locis Foederatorum Ordinum dominio subjectis celebrata non servata forma per Tridentinum praescripta, ... et alioquin oportere omnino ad consulendum universes Fidelibus in iis locis degentibus, et plura avertenda gravissima incomoda ... [Sanctitas Sua] declaravit, statuitque, Matrimonia in dictis Foederatis Belgii Provinciis inter Haereticos usque modo contracta, quaeque imposterum contrahentur, etiamsi forma a Tridentino praescripta non fuerit in iis celebrandis servata, dummodo aliud non obstiterit canonicum impedimentum, pro validis habenda esse.*”⁹

Declaratio Benedictina zakotvila princíp výnimky, na základe ktorého boli heretici oslobodení od kánonickej formy aj vtedy, keď uzatvárali manželstvo s katolíkom, avšak tieto manželstvá boli považované za nedovolené:

„*Quod vero spectat ad ea Conjugia, quae pariter in iisdem Foederatis Belgii Provinciis, absque forma Tridentino statuta contrahuntur a Catholicis cum Haereticis, sive Catholicis Vir Haereticam Foeminam in Matrimonium ducat, sive Catholica foemina Haeretico Viro nubat, ... si forte aliquod hujus generis Matrimonium, Tridentini forma non servata, ibidem contractum jam sit, aut imposterum (quod Deus avertat) contrahi contigat; declarat Sanctitas Sua, Matrimonium hujusmodi, alio non concurrente canonico impedimento, validum habendum esse.*”¹⁰

Declaratio Benedictina odstránila nejasnosti, či sú alebo nie sú platné manželstvá, pri ktorých uzatváraní nebola dodržaná tridentská forma v miestach obývaných protestantmi alebo pod jurisdikciou protestantských autorít, pričom na týchto územiach bol platne vyhlásený dekrét *Tametsi*. *Declaratio Benedictina* ustanovila, že v prípade manželstva pokrsteného nekatolíka s nepokrsteným nekatolíkom, nemusí byť dodržaná kánonická forma. V prípade manželstva katolíka a pokrsteného nekatolíka, ich kánonická forma nezaväzuje. Tieto dve výnimky z tridentskej formy boli platné pre

medievalistiky a neolatinistiky. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018, s. 38–53; VLADÁR, V.: Graciánův dekret. Analyticko-překladová studie k 1. distinkci. In *Iurium scriptum*. Roč. 2 (2018), č. 1, s. 36–79; VLADÁR, V.: Koncepčné poňatie *ius gentium* v Graciánovom dekrete. In *Forum Iuris Europaeum. Journal for Legal Science. Zeitschrift für die Rechtswissenschaft*. Roč. 6 (2018), č. 1, s. 57–68 a VLADÁR, V.: Prípustnosť prisah podľa Graciánovho dekrétu. In *Revue církevního práva*. Roč. 27 (2021), č. 1, s. 23–40.

⁸ „*Matrimonia quae in locis Foederatorum Ordinum dominio in Belgio subjectis iniri solent, sive inter Haereticos ex utraque parte, sive inter Haereticorum ex una parte Virum, et Catholicam Foeminam ex alia, aut viceversa, non servata forma a Sacro Tridentino Concilio praescripta, utrum valida habenda sint, nec ne, diu multumque disceptatum est, animis hominum, ac sententiis in diversa distractis: Id quod satis uberem anxietatis, ac periculorum sementem per multos annos subministravit, quum praesertim Episcopi, Parochi, atque illarum Regionum Missionarii, nihil certi hac super re haberent, nihil vero inconsulta Sancta Sede auderent statuere, ac declarare*“. BENEDIKT XIV. *Declaratio Benedictina*.

⁹ V prípade manželstiev uzatváraných medzi heretikmi v miestach, ktorých sa deklarácia týka (Holandsko, Belgicko), kde nebola zachovaná tridentská forma (...) s cieľom poskytnúť pomoc všetkým veriacim nachádzajúcim sa na týchto miestach a s cieľom odvrátiť ďalšie poruchy (...) Jeho Svätosť deklaruje a rozhodla, že manželstvá, ktoré boli uzatvorené doteraz a manželstvá, ktoré budú uzatvorené v zmienených provinciách medzi heretikmi, a to aj v prípade, že nebola dodržaná tridentská forma, za predpokladu neexistencie inej manželskej prekážky, majú byť považované za platné. (Súkromný voľný preklad autorky.) BENEDIKT XIV. *Declaratio Benedictina*.

¹⁰ V prípade manželstva, ktoré bolo alebo bude (Bože chráň!) uzatvorené v miestach, ktorý sa deklarácia týka medzi katolíkmi a heretikmi, keď si katolík muž vezme hereticku, alebo katolíčka vezme heretika a nebola dodržaná tridentská forma, jeho Svätosť vyhlasuje, že takéto manželstvá za predpokladu neexistencie žiadnej manželskej prekážky, musia byť považované za platné. (Súkromný voľný preklad autorky.) BENEDIKT XIV. *Declaratio Benedictina*.

minulé aj budúce manželstvá uzatvorené na územiach, ktorých sa teritoriálna pôsobnosť deklarácie týkala.¹¹

1.2 USTANOVENIA PO DECLARATIO BENEDICTINA

Declaratio Benedictina používala pojem „heretik“, pričom možno z obsahu deklarácie odvodiť, že išlo len o protestantov. V odpovedi Svätej stolice z roku 1859 holandskému biskupovi však bola uvedená širšia definícia pojmu „heretik“. Podľa tejto odpovede heretici nie sú len narodení a vychovaní protestanti, ale skupina ľudí, ktorí boli pokrstení v Katolíckej cirkvi a stali sa počas života protestantmi. V zmysle uvedeného mohlo ísť o tieto kategórie osôb: pokrstení katolíci, ktorí boli vychovaní a vyučení v heréze pred dovŕšením siedmych rokov; pokrstení katolíci, ktorí boli vychovaní heretikmi, zúčastnili sa niekoľko krát ich obradov, ale nedostalo sa im vzdelanie v heréze; pokrstení katolíci, ktorí upadli pod vplyv heretikov v detstve a pripojili sa k heréze; odpadlíci od Katolíckej cirkvi do herézy; tí, ktorí sa narodili heretikom, boli pokrstení a vyrástli bez nejakej inklinácie k náboženstvu a bez akejkolvek formálnej orientácie k heréze. Všetky osoby, ktoré bolo možné zaradiť do niektorej z vyššie prezentovanej kategórie, boli vyňaté spod pôsobnosti kánonickej formy.¹²

Vzhľadom na takto široko koncipované poňatie pojmu „heretik“ v marci roku 1911 Svätá stolica upravila aplikáciu tohto ustanovenia. Tí, ktorí sa zaraďujú do niektorej z kategórie osôb, ktoré určila odpoveď z roku 1859, by sa mali obrátiť v každom jednotlivom prípade na Svätú stolicu a dopytovať sa v otázke vady formy.¹³

Okrem *Declaratio Benedictina* Svätá stolica udelila niekoľko ďalších oslobodení od kánonickej formy v prípadoch clandestinných zmiešaných manželstiev aj pre územia, kde tridentská forma bola nepochybne platná a záväzná nielen pre nekatolíkov, ale aj pre katolíkov. Svätá stolica udelila výnimku, resp. vyhlásila za platné nielen sobáše nekatolíkov, ale aj sobáše nekatolíka s katolíkom, aj keď boli uzavreté bez dodržania kánonickej formy. Takéto výnimky boli udelené pre Írsko, Rumunsko, Rusko, Poľsko, Uhorsko, časti Nemeckej ríše a Maltu. Tieto individuálne dekréty nerozširovali pôsobnosť *Declaratio Benedictina*, ktoré sa zmiešaným manželstvám venuje sekundárne, ale udeľovali výnimku v individuálnom prípade.

V Československu sa datuje nasledovný prípad v súvislosti s touto problematikou: Na farský úrad v B. sa dostavil snúbenec, cudzí štátny príslušník s pravoslávny vierovyznaním, ktorého manželstvo uzavreté v roku 1898 v Rige¹⁴ bolo s evanjeličkou rozlúčené cudzím civilným súdom a žiadal o prijatie do Katolíckej cirkvi a zároveň o uzavretie manželstva s katolíčkou, cudzou štátnou príslušníčkou. Štátne československé úrady udelili všetky dišpenzy a dovolili zväzok. V tomto prípade bolo potrebné najskôr rozhodnúť o platnosti prvého zväzku. V tom čase platil dekrét *Tametsi*, ktorý zaväzoval všetkých pokrstených. Tento dekrét bol vyhlásený tiež v Rusku, a teda mal platnosť aj pre mesto Rige, avšak *Declaratio Benedicti* z roku 1741, vydaná pre Holandsko, bola rozšírená v roku 1844 *ad universum regnum Russiarum*, a teda manželstvá clandestinné uzatvorené medzi pokrstenými nekatolíkmi v Rige v roku 1898 boli považované za platné, čiže za nerozlúčiteľné. O neplatnosti manželstva by nemohol rozhodnúť diecézny ordinár alebo súdny tribunál, ale Svätá

¹¹ FARCAS, B. *The Canonical Form of Marriage in Latin Law and in Oriental Law: Comparative Study With References to the Application of Catholic-Byzantine Law to Selected Pastoral Concerns In Eastern Europe*. A Dissertation. Washington: Catholic University of America, 2010, s.42.

¹² Porov. FARCAS, B. *The Canonical Form of Marriage in Latin Law and in Oriental Law: Comparative Study With References to the Application of Catholic-Byzantine Law to Selected Pastoral Concerns In Eastern Europe*. A Dissertation. Washington: Catholic University of America, 2010, s.43.

¹³ „De Matrimoniis eorum qui a Genitoribus A catholicis vel Infidelibus Nati, sed in Ecclesia Catholica Baptizati, ab Infantili Aetate in Haeresi vel Infidelitate aut sine ulla Religione Adoleverunt“ In AAS 3 (1911), s. 163-164.

¹⁴ V súčasnosti mesto na severovýchode Turecka, grécky názov Rize.

stolica sama.¹⁵ Farský úrad v B. musel teda odprieť žiadosť o uzavretie manželstva v tomto prípade.¹⁶

Na Morave sa riešil nasledovný prípad: Eva, katolíčka, žila vo svojom dome s Adamom, nekatolíkom, s ktorým bez nekatolíckeho pastora, bez ohlášok v katolíckom chráme, v roku 1875 uzavrela civilné manželstvo. Potom porodila dvoch synov, prvý bol pokrstený v katolíckej cirkvi, druhý ako nekatolík. Farár Bezloha pôsobiaci v Domaželicích na Morave sa pýtal redakcie Časopisu katolíckeho duchovenstva, čo má duchovný správca s takouto poblúdenou ovečkou robiť, keď Adam v žiadnom prípade nechce udeliť súhlas, aby aspoň *cum passiva assistentia* kánonickou formou boli zosobášení. Redakcia v tomto prípade odpovedala, že civilné manželstvo sa má posúdiť na základe biskupskej inštrukcie zo dňa 25. mája 1868. V tomto prípade ide o cirkevne neplatné manželstvo z dôvodu nedodržania tridentskej formy, a preto by malo všetko úsilie duchovného pastiera smerovať k tomu, aby títo civilne zosobášení manželia na základe láskavého dohovoru boli pohnutí k náprave, aby manželstvo aj *coram Ecclesiae* bolo platné.¹⁷

Druhý prípad v Morave opísal farár Tomáš Střebný pôsobiaci v Mikuloviciach. Na faru prišli snúbenci, ženích Václav P., evanjelik, a nevesta Alžbeta Ch., katolíčka, obaja z tunajšej farnosti a žiadali, aby boli ohlásení. K otázke kňaza, či sú ochotní uzavrieť zmluvu v súvislosti s miešaným manželstvom, ktorej súčasťou je aj záväzok vychovávať spoločné deti v katolíckom náboženstve, ženích vyhlásil, že takéto zmluvy neuzavrie a že žiada, aby sa uskutočnili ohlášky. Kňaz sa im snažil vysvetliť, že najskôr je potrebné žiadať o dovoľenie k tomuto zmiešanému manželstvu, aby teda počkali a katolícku stranu farár usmernil, aby ho navštívila, pričom na dvoch stretnutiach ju podnecoval a poučoval, aby ju od tohto manželstva odvrátil. Márne bolo dohováranie, nepomohla ani hrozba neudelenia rozhrěšenia. Potom, bez vyčkania odpovede vo veci dovoľenosti manželstva poslali snúbenci posla, aby im kňaz vydal všetky doklady, ktoré mu priniesli. Kňaz nevedel, z akého dôvodu listiny žiadajú a vydal ich. Po štrnástich dňoch kňaz dostal prípis z príslušného okresného miestodržiteľstva s vyzvaním, aby buď snúbencov ohlásil alebo uviedol, prečo ich ohlásiť nechce. Kňaz odpovedal, že je ochotný ich ohlásiť a opísal celý priebeh tohto prípadu. Vzápätí sa nič nekonalo v tejto veci a neskôr sa kňaz dozvedel, že snúbenci boli ohlásení na úradnej výveske príslušného okresného miestodržiteľstva. Po roku prišiel Václav P. so žiadosťou o krst spoločnej dcéry. Na otázku kňaza, či sú s Alžbetou manželia, Václav odpovedal, že boli zosobášení v Dvakačovicích v evanjelickom kostole. Kňaz požiadal evanjelického farára v Dvakačovicích o sobášny list a informáciu, kde boli manželia ohlásení. Kňaz dostal sobášny list, v ktorom bol uvedený dátum sobášu, 23. november 1879, avšak nebolo v ňom uvedené, kde boli ohlásení. Kňaz sa preto pýtal redakcie Časopisu katolíckeho duchovenstva, či bol evanjelický farár oprávnený snúbencov zosobášiť a ak nie, aké kroky má podniknúť. Zároveň sa dopytoval, či manželstvo Václava a Alžbety uzatvorené pred evanjelickým farárom možno považovať za platné alebo zákonné. Redakcia kňazovi odpovedala, že vzhľadom na priebeh celého prípadu nemožno pochybovať, že ohlášky v prípade týchto snúbencov, pokiaľ sa týkalo katolíckej nevesty, boli vykonané na úradnej tabuli okresného miestodržiteľstva. Evanjelický farár po tom, podľa občianskych zákonov bol oprávnený asistovať pri uzatváraní manželstva. Vo veci platnosti manželstva redakcia usmernila kňaza, že manželstvo

¹⁵ K historickému fungovaniu cirkevných súdov pozri napríklad VLADÁR, V.: Vplyvy *usus forensis Rotae Romanae* na sekulárne súdnictvo v ranom novoveku. In *Všehrd*. Vol. 100 (2019); VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* ako inšpiračný zdroj v histórii a súčasnosti. In SALÁK, P./MRÁZKOVÁ, L. (eds.): *Ius honorarium – římské magistratury a jejich činnost. Sborník z konference*. Brno : Masarykova univerzita, 2019, s. 78–117; VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* v kódexovom práve Katolíckej cirkvi. In *Studia theologica*. Roč. 22 (2020), č. 2, s. 99–135; VLADÁR, V.: Vymáhanie kánonickoprávneho zákazu úrokov v stredoveku a ranom novoveku. In *Studia theologica*. Roč. 21 (2019), č. 2, s. 43–74 a VLADÁR, V.: Prísaha ako dôkaz v stredovekom inkvizíčnom procese. In *Acta iuridica Olomucensia*. Roč. 14 (2019), č. 3, s. 9–32.

¹⁶ Porov. ČIHÁK. *Matrimonium acatholicorum* a nový sňatek. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, rok 1937, č. 5, s. 472. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, rok 1937, č. 5, str. 472. [online]. [cit. 15-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=24807>>

¹⁷ Porov. *Manželství občanské coram ministro acatholice*. *Časopis katolíckeho duchovenstva*, 1878/5, s. 380–381. [online]. [cit. 15-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=8148>>

uzatvorené iba pred evanjelickým pastorm je pre *foro Ecclesiae* neplatné, ale pre *foro civili* sa považuje za platné.¹⁸

Prezentované dva prípady z Moravy dokumentujú, že v Čechách a na Morave počas Rakúsko-Uhorskej monarchie bola záväzná tridentská forma (od roku 1591 Morava, od roku 1605 Čechy) a zrejme neboli ustanovenia *Declaratio Benedictina* rozšírené aj na toto územie. Iná situácia bola v Uhorsku. Dokumentuje to prípad uverejnený v Časopise katolíckeho duchovenstva. Farár M.S. predostrel v redakcii nasledovný prípad. Pred rokmi prišiel k duchovnému správcovi na Morave ženích evanjelik s nevestou katolíčkou. Navrátiť sa do Katolíckej cirkvi nechcel, zmluvu o výchove detí v katolíckom náboženstve sa zdráhal podpísať a neúčtivo sa správal k duchovnému, a preto sa s ním duchovný odmietol rozprávať. Títo snúbenci sa odsťahovali do Prešporka za prácou a boli tam zo strany evanjelického farára bez ďalších okolov zosobášení. Spoločné deti mužského pohlavia mali z hľadiska viery nasledovať otca, deti ženského pohlavia vierovyznanie matky. Nakoľko evanjelickému otcovi nezáležalo na náboženskom smerovaní detí, obe deti, dvaja chlapci, boli pokrstení a vychovávaní v katolíckej viere, pričom otec, evanjelik s tým súhlasil. Tento muž, evanjelik, sa dostavil pred katolíckeho farára a žiadal prestúpiť ku Katolíckej cirkvi a skutočne zložil vyznanie viery. Farár sa preto pýtal redakcie, či má najprv previesť konvalidáciu manželstva a žiadať zmluvu strán o výchove detí, aj keď boli v katolíckej viere vychované alebo by mal prijať najprv vyznanie viery a po tom uskutočniť konvalidáciu manželstva. Redakcia v tomto prípade odpovedala, že pápežským listom zo dňa 30. apríla 1841 udelil pápež Gregor XVI. dišpenz z tridentskej formy pre kráľovstvo Uhorské, a to tým spôsobom, že zmiešané manželstvá uzatvorené pred nekatolíckym duchovným je potrebné považovať za plne platné. V tomto prípade teda nie je potrebná konvalidácia, pretože toto manželstvo je od počiatku platné.¹⁹

Nakoniec, v januári 1906 pápež Pius X. publikoval dekrét *Provida sapientique*, ktorým rozšíril dekrét *Tametsi* do celej Nemeckej ríše, avšak zároveň ustanovil, že manželstvo heretikov, ako aj zmiešané manželstvo je oslobodené od kánonickej formy.²⁰

Tento dekrét bol z pohľadu klerikov pôsobiacich na území Nemeckej ríše za najdôležitejší cirkevno-právny dokument nielen pre územie Nemeckej ríše, ale aj pre susedné štáty, Rakúsko, Čechy, Morava a Slovensko. Pražskej a olomouckej arcidiecézy sa dokument dotýkal priamo, nakoľko Kladsko cirkevne prináležalo pražskej diecéze a časť pruského Sliezska zase olomouckej arcidiecéze. V úvode dekrétu sa uvádzajú dôvody, pre ktoré bol dekrét vydaný a samotný dekrét je rozdelený do štyroch článkov, z ktorých prvé tri obsahujú ustanovenia o záväznosti tridentskej formy v Nemeckej ríši a štvrtý sa dotýka jeho publikovania klerikom, ale aj veriacim v Nemecku, a to vytlačením v diecéznych úradných listoch a kurrendách a iným vhodným spôsobom, napríklad oznámením z kazateľnice, vyvesením na dverách chrámov a pod., a to v čase pred Veľkonočnou nedeľou v roku 1906, keď dekrét nadobudne platnosť²¹. Jednotlivé články sú štylizované jasne a presne, aby bola vylúčená do budúcnosti akákoľvek pochybnosť o ich obsahu.²²

Článok I. dekrétu *Provida sapientique* pojednáva o manželstve katolíkov, teda manželstvách, keď sú obaja snúbenci v čase uzatvárania manželstva príslušníkmi Katolíckej cirkvi. V prípade týchto manželstiev je ustanovená záväzná tridentská forma pre celú Nemeckú ríšu bez výnimky, teda aj pre tie časti, územia, mestá a farnosti, kde tridentská forma určite záväznou doteraz nebola, alebo kde je jej záväznosť aspoň pochybná. K platnosti týchto manželstiev v celej Nemeckej ríši je potrebné, aby

¹⁸ *Smíšený sňatek coram ministro acatholico*. In Časopis katolíckeho duchovenstva, rok 1881, č. 8, s. 493-495, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1347>>

¹⁹ *Smíšený sňatek v Uhersku uzavřený*. In Časopis katolíckeho duchovenstva, rok 1879, č.2, s. 128-129, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=8334>>

²⁰ PIUS X. *Provida sapientique*. ASS 39 (1906), s. 81-84.

²¹ IV. *Ut demum Decretum hoc Nostrum ad publicam notitiam perveniat, praecipimus Imperii Germanici Ordinariis ut illud per ephemerides dioecesanarum aliosque opportuniore modos ante diem Paschae anni currentis cum clero populoque fidei communicent*. PIUS X. *Provida sapientique*. ASS 39 (1906), s. 84.

²² Porov. TUMPACH, J. *Závažnost formy tridentské v říši německé*. In Časopis katolíckeho duchovenstva, rok 1906, č. 4, s. 231-238, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21346>>

katolícki snúbenci prejavili manželský súhlas za prítomnosti svojho príslušného katolíckeho farára a dvoch alebo troch svedkov, inak by bol zväzok neplatný.²³

Článok II. dekrétu *Provida sapientique* ustanovuje pravidlá o zmiešaných manželstvách. Článok II. na prvom mieste zdôrazňuje známy a odôvodnený zákaz Katolíckej cirkvi, aby katolíci neuzatvárali zmiešané manželstvá a ak by tak predsa zo spravodlivej a dôležitej príčiny urobili, len s udeleným dišpenzom z kánonického dôvodu. Ďalej upozorňuje, že aj takéto zmiešané manželstvo má byť slávené pred katolíckym farárom a dvoma svedkami, nakoľko katolíci týmto spôsobom uvalí na seba ťažkú vinu, ba možno i kánonickú cenzúru. Na záver tohto článku však dekrét ustanovuje, že aj napriek uvedenému do budúcnosti sa budú zmiešané manželstvá v celej Nemeckej ríši považovať za platné aj bez dodržania tridentskej formy, pričom musí byť dodržaná podmienka neexistencie inej manželskej prekážky. Okrem toho za platné sa vyhlasujú aj všetky zmiešané manželstvá uzavreté pred 15. aprílom 1906 uzavreté vo farnosti, kde bola tridentská forma záväzná, pokiaľ neexistuje iná manželská prekážka a neboli výkonom cirkevného súdu vyhlásené za neplatné a konsenzus manželov až do 15. apríla 1906 stále trvá.²⁴

Tretí článok dekrétu *Provida sapientique* určuje, že s tými istými reštrikciami a za tých istých podmienok platí rovnaké aj pre manželstvá nekatolíkov, t.j. tie manželstvá, ktoré uzatvorili snúbenci nachádzajúci sa v deň uzavretia manželstva v heréze alebo schizme. Tridentská forma sa pre tieto manželstvá od 15. apríla 1906 vyhlasuje v Nemeckej ríši za nezáväznú a manželstvá nekatolíkov pred týmto dňom sa za podmienok uvedených v druhom článku považujú za platné, čo má byť normou pri posudzovaní platnosti či neplatnosti manželstiev jednak pri príležitosti konvertovania manželov, jednak pri rozhodovaní o konkrétnych prípadoch na cirkevných súdoch, keď by sa *in foro ecclesiastico* prejednávala kontroverzia o platnosti či neplatnosti zväzku, ktoré katolíci uzavrel alebo mieni uzavrieť, napríklad ak by katolíci chcel uzavrieť manželstvo s nekatolíčkou, ktorej prvé manželstvo uzavreté s nekatolíkom bolo civilnou súdnou cestou rozlúčené a jej manžel bol ešte stále nažive.²⁵

²³ I. In universo hodierno Imperio Germaniae caput Tametsi Concilii Tridentini quamvis in pluribus locis, sive per expressam publicationem sive per legitimam observantiam, nondum fuerit certo promulgatum et inductum, tamen inde a die festo Paschae (idest a die decimaquinta Aprilis) huius anni millesimi nongentesimi sexti omnes catholicos, etiam hucusque immunes a forma Tridentina servanda, ita adstringat ut inter se non aliter quam coram parochio et duobus vel tribus testibus validum matrimonium celebrare possint (i). PIUS X. *Provida sapientique*. ASS 39 (1906), s. 82. Český preklad latinského textu porov. TUMPACH, J. *Záväznosť formy tridentské v ríši nemecké*. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, rok 1906, č. 4, s. 231-238, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21346>>. K pojednaniu o inštitúte zasnúbenia bližšie pozri LACLAVÍKOVÁ, M./VLADÁR, V.: *Rímsko-kánonické reflexie inštitútu zasnúbenia v uhorskom, československom a slovenskom práve*. In *Studia theologica*. Roč. 19 (2017), č. 4, s. 185–218.

²⁴ II. *Matrimonia mixta quae a catholicis cum haereticis vel schismaticis contrahuntur, graviter sunt manentque prohibita, nisi accedente iusta gravique causa canonica datis integre, formiter, utrimque legitimis cautionibus per partem catholicam dispensatio super impedimento mixtae religionis rite fuerit obtenta. Quae quidem matrimonia, dispensatione licet impetrata, omnino in facie Ecclesiae coram parochio ac duobus tribusve testibus celebranda sunt, adeo ut graviter delinquant qui coram ministro acatholico vel coram solo civili magistratu vel alio quolibet modo clandestino contrahunt. Imo si qui catholici in matrimoniis istis mixtis celebrandis ministri acatholici operam exquirunt vel admittunt, aliud patrant delictum et canonicis censuris subiacent. Nihilominus matrimonia mixta in quibusvis Imperii Germanici provinciis et locis, etiam in iis quae iuxta Romanarum Congregationum decisiones vi irritanti capitis Tametsi certo hucusque subiecta fuerunt, non servata forma Tridentina iam contracta vel (quod Deus avertat) in posterum contrahenda, dummodo nec aliud obstat canonicum impedimentum, nec sententia nullitatis propter impedimentum clandestinitatis ante diem festum Paschae huius anni legitime lata fuerit, et mutuus coniugum consensus usque ad dictam diem perseveraverit, pro validis omnino haberi volumus, idque expresse declaramus, definimus atque decernimus*. PIUS X. *Provida sapientique*. ASS 39 (1906), s. 83. Český preklad latinského textu porov. TUMPACH, J. *Záväznosť formy tridentské v ríši nemecké*. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, rok 1906, č. 4, s. 231-238, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21346>>

²⁵ III. *Ut autem iudicibus Ecclesiasticis tuta norma praesto sit, hoc idem iisdemque sub conditionibus et restrictionibus declaramus, statuimus ac decernimus de matrimoniis acatholicorum, sive*

Vo februári 1908 rovnako tak tie isté ustanovenia boli rozšírené aj na Uhorsko.²⁶

1.3 DEKRÉT NE TEMERE

Vzhľadom na vyššie prezentované nedostatky tridentskej formy, mnoho ľudí bolo vystavených zmätku a nevýhodám a nie málo manželských párov bolo vystavených nebezpečenstvu nulity, veľa manželstiev bolo uznaných za nelegitímne a neplatné z dôvodu buď neznalosti práva, alebo z podvodu.²⁷ Mnoho biskupov urgovalo Svätú stolicu, aby odstránila tieto nedostatky. Kongregácia koncilu pripravila dekrét, ktorý bol pápežom Píom X. schválený 2. augusta 1907 a vstúpil do platnosti na Veľkonočnú nedeľu dňa 19. apríla 1908 s názvom dekrét *Ne temere*. Dekrét bol vyjadrením úsilia vynaloženého Svätou stolicou na odstránenie nedostatkov dekrétu *Tametsi* a odstránenie zmätkov vytvorených v dôsledku jeho uplatňovania v priebehu storočí. Ustanovenia dekrétu *Ne temere* boli v značnej miere inkorporované do kán. 1094-1099 Kódexu kánonického práva z roku 1917.

Dekrét *Ne temere* jasne špecifikoval subjekty, ktoré sú ustanovenia dekrétu povinné dodržiavať. Podľa ustanovení dekrétu všetci katolíci na celom svete sú viazaní kánonickou formou uzavretia manželstva²⁸, keď si berú katolíkov²⁹. Katolíci sú zároveň viazaní kánonickou formou uzatvorenia manželstva aj v prípade, že si berú nekatolíkov.³⁰ Z uvedeného vyplýva, že princíp výnimky podľa *Declaratio Benedictina* viac nebol v platnosti.³¹ Nekatolíci, bez ohľadu na skutočnosť, či sú pokrstení alebo nie, nie sú viazaní dodržiavať kánonickú formu, keď uzatvárajú manželstvo medzi sebou.³²

Ďalej dekrét *Ne temere* zakotvil princíp teritoriality, ktorý sa stal základom pre platnosť manželstva. Miestni ordinári alebo kňazi sú oprávnení asistovať pri všetkých manželstvách v rámci ich územnej jurisdikcie, bez ohľadu na skutočnosť, či manželské strany personálne spadajú do ich

haereticorum sive schismaticorum, inter se in iisdem regionibus non servata forma Tridentina hucusque contractis vel in posterum contrahendis; ita ut si alter vel uterque acatholicorum coniugum ad fidem catholicam convertatur, vel in foro ecclesiastico controversia incidat de validitate matrimonii duorum acatholicorum cum quaestione validitatis matrimonii ab aliquo catholico contracti vel contrahendi connexa, eadem matrimonia, ceteris paribus, pro omnino validis pariter habenda sint. PIUS X. *Provida sapientique*. ASS 39 (1906), s. 83-84.

²⁶ Posvätná kongregácia koncilu. *Romana et aliarum*. ASS 41 (1908), s. 80-81. Český preklad latinského textu porov. TUMPACH, J. *Závaznosť formy tridentskej v ríšskej nemeckej*. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, rok 1906, č. 4, s. 231-238, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21346>>

²⁷ Bližšie k tejto problematike z hľadiska platného kódexového kánonického práva pozri VLADÁR, V.: *Aplikácia kánonu 1098 CIC v kánonickoprávnej vede a praxi*. In *Studia theologica*. Roč. 17 (2015), č. 1, s. 133–151.

²⁸ *Ea tantum matrimonia valida sunt, quae contrahuntur coram parcho vel loci Ordinario vel sacerdote ab alterutro delegato, et duobus saltem testibus.* Dekrét *Ne temere*. ASS 40 (1907), s. 527-528.

²⁹ *Statutis superius legibus tenentur omnes in catholica Ecclesia baptizati et ad eam ex haeresi aut schismate conversi (licet sive hi, sive illi ab eadem postea defecerint), quoties inter se sponsalia vel matrimonium ineant.* Dekrét *Ne temere*. ASS 40 (1907), s. 530.

³⁰ *Vigent quoque pro iisdem de quibus supra catholicis, si cum acatholicis sive baptizatis sive non baptizatis, etiam post obtentam dispensationem ab impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus, sponsalia vel matrimonium contrahunt.* Dekrét *Ne temere*. ASS 40 (1907), s. 530.

³¹ Výnimku z tohto pravidla tvorili konštitúcia *Provida*, ktorá platila pre územie Nemecka a neskôr rozšírená aj na územie Uhorska konštitúciou *Romana et aliarum*.

³² *Acatholici sive baptizati sive non baptizati, si inter se contrahunt, nullibi ligantur ad catholicam sponsalium vel matrimonii formam servandam.* Dekrét *Ne temere*. ASS 40 (1907), s. 530.

teritoriálnej pôsobnosti.³³ Dekrét *Ne temere* zároveň určil, že príslušný kňaz musí žiadať a prijímať vzájomný súhlas manželských stránok.³⁴

Ustanovenia dekrétu *Ne temere* odstránili hlavné nedostatky tridentskej formy, nakoľko ustanovenia tohto dekrétu sa stali univerzálne, bez ohľadu na skutočnosť, či boli vyhlásené vo farnosti alebo nie, jurisdikcia asistujúceho pri uzatváraní manželstva bola teritoriálna a jeho asistencia musela byť aktívna.³⁵

ZÁVER

Od prijatia dekrétu Tametsi na Tridentskom koncile bola cesta vývoja formy uzavretia manželstva v Katolíckej cirkvi ešte pomerne zložitá. Situáciu komplikovali formálne nedostatky tridentskej formy a boli potrebné ďalšie úpravy na vyriešenie praktických problémov, ktoré sme prezentovali v našom príspevku. Až v roku 1907 Dekrétom *Ne Temere* bola problematika formy uzavretia manželstva jasne a presne koncipovaná. Praktické nejasnosti v tejto oblasti boli riešené aj na našom území, čo dokumentujú prípady prezentované v tomto príspevku. Z predložených praktických prípadov vyplýva, akým spôsobom bola náboženská situácia v Európe rôznorodá. Rôznorodosť cirkevnej príslušnosti nupturientov sa prejavovala najmä v oblasti manželstva, kde dochádzalo ku kolízii štátnych, ale aj cirkevných predpisov jednotlivých cirkví. Vzhľadom na špecifické postavenie a charakter kánonického práva Katolíckej cirkvi, nejasnosti vznikali práve v otázke platnosti alebo neplatnosti manželstva podľa kánonického práva.

Kvalita právnej úpravy formy uzavretia manželstva v dekréte *Ne temere* bola potvrdená aj skutočnosťou, že v takmer nezmenenej podobe boli ustanovenia dekrétu inkorporované aj do Kódexu kánonického práva z roku 1917. Kvalite právnej úpravy dekrétu *Ne temere* však predchádzal pozoruhodný vývoj formy uzavretia manželstva, ktorému sme sa v tomto príspevku venovali.

Použitá literatúra:

Acta Sanctae Sedis – Oficiálne dokumenty Svätej stolice.

Acta Apostolicae Sedis – Oficiálne dokumenty Apoštolskej stolice.

BENEDIKT XIV. *Declaratio Benedictina*.

ČIHÁK. *Matrimonium acatholicorum a nový sňatek*. In Časopis katolíckeho duchovenstva, rok 1937, č. 5, s. 472. In Časopis katolíckeho duchovenstva, rok 1937, č. 5, str. 472. [online]. [cit. 15-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=24807>>

ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Dekrét Tametsi – praktické prípady problémov jeho aplikácie*. Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii Nadeje právni vědy 2021 konanej online dňa 26.11.2021, v tlači.

Dekrét Ne temere. ASS 40 (1907), s. 530.

DUDA, J. *Katolícke manželské právo*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007, ISBN 978-80-8084-170-6.

FARCAS, B. *The Canonical Form of Marriage in Latin Law and in Oriental Law: Comparative Study With References to the Application of Catholic-Byzantine Law to Selected Pastoral Concerns In Eastern Europe*. A Dissertation. Washington: Catholic University of America, 2010, s. 11.

³³ *Parochus et loci Ordinarius valide matrimonio adsistunt, [...] §2. intra limites dumtaxat sui territorii: in quo matrimoniae nedium suorum subditorum, sed etiam non subditorum valide adsistunt*. Dekrét *Ne temere*. ASS 40 (1907), s. 528.

³⁴ *Parochus et loci Ordinarius valide matrimonio adsistunt, [...] §3. dummodo invitati ac rogati, et neque vi neque metu gravi constricti requirant excipiantque contrahentium consensum*. Dekrét *Ne temere*. ASS 40 (1907), s. 528.

³⁵ Porov. FARCAS, B. *The Canonical Form of Marriage in Latin Law and in Oriental Law: Comparative Study With References to the Application of Catholic-Byzantine Law to Selected Pastoral Concerns In Eastern Europe*. A Dissertation. Washington: Catholic University of America, 2010, s. 47. K dekrétu *Ne temere* pozri aj: TUMPACH. „*Ne temere*“ o zásznuhu a manželství. (1 - 5). In Časopis katolíckeho duchovenstva. Roč. 1907, č. 10, s. 639-657, roč. 1908, č. 1, s. 47-56, roč. 1908, č. 2, s. 148-150, roč. 1908, č. 3, s. 221-241.[online]. [cit. dňa 16-12-2021]. Dostupné na URL: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=28892>>

- JEDIN, H. *Malé dějiny koncilů – Tridentský koncil (1545-1563)*. [online]. [cit. 29-11-2021]. Dostupné z URL: <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=1214>
- LAURIN, F. *Závaznost formy tridentské*. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, 1865, č. 3, s. 161-178, [online]. [cit. 15-12-2021]. Dostupné na URL: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=12927>
- Manželství občanské coram ministro acatholice*. *Časopis katolíckeho duchovenstva*, 1878/5, s. 380-381. [online]. [cit. 15-12-2021]. Dostupné na URL: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=8148>
- MONETA, P. *Il Diritto nel Mistero della Chiesa*. Rome: Lateran University Press, 1992, s. 284.
- PIUS X. *Provida sapientique*. ASS 39 (1906), s. 81-84.
- Posvätná kongregácia koncilu. *Romana et aliarum*. ASS 41 (1908), s. 80-81.
- Smišený sňatek coram ministro acatholico*. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, rok 1881, č. 8, s. 493-495, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1347>
- Smišený sňatek v Uhersku uzavřený*. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, rok 1879, č.2, s. 128-129, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=8334>
- Sväté Písmo [online].
- TUMPACH, J. *Závaznost formy tridentské v říší německé*. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, rok 1906, č. 4, s. 231-238, [online]. [cit. 16-12-2021]. Dostupné na URL: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21346>
- TUMPACH. „*Ne temere*“ o zasnubu a manželství. (1 - 5). In *Časopis katolíckeho duchovenstva*. Roč. 1907, č. 10, s. 639-657, roč. 1908, č. 1, s. 47-56, roč. 1908, č. 2, s. 148-150, roč. 1908, č. 3, s. 221-241. [online]. [cit. dňa 16-12-2021]. Dostupné na URL: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=28892>
- VLADÁR, V.: Aplikácia kánonu 1098 CIC v kánonickoprávnej vede a praxi. In *Studia theologica*. Roč. 17 (2015), č. 1, s. 133–151.
- VLADÁR, V.: Graciánov dekrét. Úvod k analyticko-prekladovým štúdiám. In *Forum Iuris Europaeum. Journal for Legal Science. Zeitschrift für die Rechtswissenschaft*. Roč. 4 (2016), č. 2, s. 37–58.
- VLADÁR, V.: Konceptia prirodzeného práva v Graciánovom *Tractatus de legibus*. In OLŠOVSKÁ, A./LACLAVÍKOVÁ, M./MORAVČÍKOVÁ, M. (eds.): *Aequitas et ethica in iure. Pocta prof. JUDr. Alexandre Krskovej*, CSc. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 178–206.
- LACLAVÍKOVÁ, M./VLADÁR, V.: Rímsko-kánonické reflexie inštitútu zasnúbenia v uhorskom, československom a slovenskom práve. In *Studia theologica*. Roč. 19 (2017), č. 4, s. 185–218.
- VLADÁR, V.: *Dejiny cirkevného práva*. Praha : Leges, 2017
- VLADÁR, V.: Právna obyčaj v Graciánovom dekréte. In *Revue církevního práva*. Roč. 24 (2018), č. 1, s. 43–67.
- VLADÁR, V.: Graciánov dekrét. Právnicko-filologická analýza. In *Sambucus XIII. Práce z klasické filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018, s. 38–53
- VLADÁR, V.: Graciánův dekret. Analyticko-překladová studie k 1. distinkci. In *Iurium scriptum*. Roč. 2 (2018), č. 1, s. 36–79
- VLADÁR, V.: Vplyvy *usus forensis Rotae Romanae* na sekulárne súdnictvo v ranom novoveku. In *Všehrd*. Vol. 100 (2019)
- VLADÁR, V.: Prísaha ako dôkaz v stredovekom inkvizíčnom procese. In *Acta iuridica Olomucensia*. Roč. 14 (2019), č. 3, s. 9–32.
- VLADÁR, V.: Vymáhanie kánonickoprávneho zákazu úrokov v stredoveku a ranom novoveku. In *Studia theologica*. Roč. 21 (2019), č. 2, s. 43–74.
- VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* ako inšpiračný zdroj v histórii a súčasnosti. In SALÁK, P./MRÁZKOVÁ, L. (eds.): *Ius honorarium – římské magistratury a jejich činnost. Sborník z konference*. Brno : Masarykova univerzita, 2019, s. 78–117.
- VLADÁR, V.: Konceptné poňatie *ius gentium* v Graciánovom dekréte. In *Forum Iuris Europaeum. Journal for Legal Science. Zeitschrift für die Rechtswissenschaft*. Roč. 6 (2018), č. 1, s. 57–68.
- VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* v kódexovom práve Katolíckej cirkvi. In *Studia theologica*. Roč. 22 (2020), č. 2, s. 99–135.

VLADÁR, V.: Prípustnosť prísah podľa Graciánovho dekrétu. In *Revue církevního práva*. Roč. 27 (2021), č. 1, s. 23–40.

Kontaktné údaje:

JUDr. Veronika Čunderlík Čerbová, PhD.

veronika.cerbova@gmail.com

Právnická fakulta Univerzity Komenského

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

JEWISH PRIVILEGES – A COMPARATIVE STUDY OF ANCIENT ROMAN STATUTES FROM THE REPUBLIC AND EARLY PRINCIPATE

Valéria Terézia Dančiaková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The question of the legal and social position of the Jews within the Roman Empire is one is often at the center of scholarly debate in the field of biblical theology. As it often happens, the Romans are portrayed as tyrants aimed at the exploitation of the conquered nations, sometimes even as ones that enjoy tormenting their Jewish subjects. Of course, we cannot rule out cases, when individuals misused their power in a way that was hurtful towards the people, they were supposed to govern, but was such oppressive behavior an official Roman policy? Were the Jews in the Roman Empire in a worse situation than other subjugated nations? To examine their legal position within the Roman legal system represented by ancient Roman statutes, we will compare various documents mentioning privileges not only bestowed upon the Jews but also those addressed to other territories and peoples.

Abstrakt: Otázka právneho a spoločenského postavenia Židov v rámci Rímskej ríše je často centrom odborných rozhovorov v oblasti biblickej teológie. Rimania bývajú často zobrazovaní ako tyrani zameraní na vykorisťovanie podrobených národov, niekedy dokonca ako tí, ktorí si užívajú týranie židovských poddaných. Samozrejme, nie je možné vylúčiť prípady, kedy dochádzalo k zneužitiu moci zo strany jednotlivcov spôsobom, ktorý ubližoval ľuďom, ktorým mali vládnuť, ale bolo takéto utláčajúce správanie oficiálnou politikou Ríma? Boli židia v rámci Rímskej ríše v horšej situácii ako iné podrobené národy? Za účel skúmania ich právneho postavenie v rímskom právnom systéme reprezentovanom starovekými rímskymi právnymi predpismi, porovnáme rôzne dokumenty zmieňujúce privilégiá nielen udelené Židom, ale aj tie, ktoré boli adresované iným územiám a národom.

Key words: Jews, privileges, Roman Empire, Roman law, Romans, statutes.

Kľúčové slová: Židia, privilégiá, Rímska ríša, rímske právo, Rimania, zákony.

INTRODUCTION

If we look at various theology works dealing with the theme of historical Jesus, early Jesus movement, or when we listen to the pastors educating children in the biblical stories at Sunday schools or preaching, we often see the Roman being pictured as the actual villains in the stories. Romans were the ones, oppressing the Jewish nation, they forced them to the census, the Pilate was not really a hero (we can all agree on that). But the question is: Is that the right picture of the Romans that we should be painting? Although there is no doubt that cases of mistreatment of the Jewish people appeared, and there might have some general dislike towards the Jews and their customs (the certainty seemed strange to other cultures, being the only monotheistic nation with very specific ways of distinguishing themselves from other cultures), is it fair to say that the Romans were as such oppressive and their goal was to torture the Jews?¹ The Jewish lands, especially Galilee as the place where Jesus grew up, is often portrayed as devastated and exploited by the Romans.² The newer archeological evidence, however, shows that Galilee in the time of Jesus, and some time before, was actually quite peaceful, prospered economically and its population grew.³ Although many theologians

¹ This is the general feeling we got from Horsley's Jesus and Empire. HORSLEY, R. *Jesus and Empire*, p. 79

² APPELBAUM, S. *Economic Life in Palestine*, p. 637

³ See AVIAM, M. *Jews, Pagans and Christians in Galilee*; EDWARDS, D. E. *Identity and Social Location in Roman Galilean Villages*; FREYNE, S. *A Galilean Messiah?*; JENSEN, M. H. *Rural Galilee*

argue with harsh socio-economic situation of the Jewish people in Galilee and Judea as the reason for the emergence of the Jesus and his movement, the resent research showing overall stability of Jewish lands under the Roman rule⁴ force us to look for the reasons elsewhere. Overall, the specific cases of maltreatment of the Jewish people by the Roman officials⁵ can be described using a quote from a popular Tv series based on books called *Outlander*, "There is the law, and there is what is done" said by Governor Tryon on behalf of dealing with rebellious acts which resulted from unjust taxation. Specific cases indeed appeared in history, but it can hardly be considered the official policy of Rome towards Jewish people.

The aim of this paper is not only to compare various historical documents from the time of Ancient Rome concerning the legal status of the Jews but also to help with understanding the historical context not only of the Roman Empire but also of the so-called Second Temple Judaism which was an immediate historical context in which Christianity appeared and was formed in its early years. However, in this paper, we want to focus primarily on the analysis and comparison of the chosen documents, without any further evaluation of the general attitude of the Roman government to the question of "religious freedom".⁶ This paper is more of preliminary work for further investigation of the attitudes of the Roman administration towards various peoples and their religious affinities in comparison to the Jewish people.

The vast majority of documents introduced in the paper were reconstructed from the work of Josephus Flavius called the Jewish Antiquities. As such, the legal document cannot tell us much about the actual treatment of Jews in different locations in the Empire or even in the specifically Jewish lands, such as Judea and Galilee, but it can help us create an overall image of what the official policy of the Roman Empire was towards the Jewish nation

The relationship between the Jews and the Romans as such was established first by treaties creating an alliance between the two. Of course, these treaties became the cornerstone of the incorporation of the Jewish lands into the Roman Empire. The first one is supposed to be *Treaty between the Romans and the Jews* created in 161 B.C.E. mentioned in *1 Mac.* 8, 22 – 32, as well as in Josephus Flavius⁷ with slightly different content. The genuineness of the treaty is disputed, however, Johnson et al. explain this by the process of translation, as it could be created in Latin, then translated into Hebrew and Greek for Septuagint.⁸ This treaty is then followed by two *Decrees of the Senate on the Renewal of a Treaty With the Jews* from year 136 B.C.E. and year 132 B.C.E., while Reinach⁹ also lists a few other decrees such as *Decree of the Senate and treaty with Hyrcanus* from 126 B.C.E.¹⁰ and *Decree of the Senate and treaty with Hyrcanus* from 107 B.C.E.¹¹ In general these documents only established alliance between Rome and the Jews in a sense that if any of them was attacked by a foreign power, the other is obliged to help with military aid or also by laying an embargo on the aggressor. Since at this stage, the Jewish lands are still considered sovereign territories, there is no reason for the Romans to mention any rights of the Jews. This changed after the year 63 B.C.E.¹² when as the result of Pompey's conquest of Syria, Jewish lands fell under the administration of Rome either as provinces (Judea) or client kingdoms (Galilee).

and Rapid Changes; AVIAM, M. *Socio-Economic Hierarchy in Galilee*; UDOH, F. E. *To Caesar What Is Caesar's?*

⁴ DANČIAKOVÁ, V. *Vzt'ah prítomnosti a budúcnosti v Ježišovej zvesti*, p. 63

⁵ And as we will see later, not just Romans, but often local governments.

⁶ To talk about religious freedom as such is an anachronism, as such term has no place in the time of the Ancient Roman Empire, but we used it as it illustrates the general idea of dealing with other cultures exercising various cults within the Roman Empire.

⁷ *Ant. Jud.* 12, 10, 6, 416 - 418

⁸ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 32

⁹ REINACH, T. *Œuvres complètes de Flavius Josèphe*

¹⁰ *Ant. Jud.* 14, 8, 5. Marcus mentions the opinion that, although the decree is ascribed to Caesar, the actual decree is much older, which is in place with Reinach's dating. MARCUS, R. *Josephus*, p. 524 - 525

¹¹ *Ant. Jud.* 14, 10, 22

¹² HALL, J. F. *The Roman Province of Judea*, p. 320

1 STATUTES MENTIONING PRIVILEGES TO PEOPLES AND VARIOUS RIGHTS

In this paper, we want to present and compare the documents listed in JOHNSON, A. CH., COLEMAN-NORTON, P. R., BOURNE, F. C., and PHARR, C. *Ancient Roman Statutes*. The Greek original of the documents is from BEN ZEEV, M. P. *Jewish Rights in the Roman World*.

The statutes can be divided into a few groups in relation to their content. There are two groups of documents concerning the Jewish people. The first one explicitly mentions the privileges or rights and includes nineteen documents. Three of these are addressed to an individual and the rest are addressed to Jews as a nation. Five of these documents explicitly mention privileges in their title: *Letter of Caesar on Privileges to Hyrcanus* (47 B.C.), *Decree of Caesar on Jewish Privileges* (47 B.C.), *Edict of Caesar on Privileges for Hyrcanus* (46/44 B.C.), *Decree of Caesar on Privileges for Hyrcanus* (46/44 B.C.), and *Letter of Dolabella on Jewish Privileges* (43 B.C.). The rest of the Documents mention rights: *Letter of Caesar on Jewish Rights* (46/44 B.C.), *Letter of Galba on Jewish Rights* (45 B.C.), *Letter and Edict of Antony on Jewish Rights* (41 B.C.), *Letter of Antony on Jewish Rights* (41 B.C.), *Letter of Octavian on Jewish Rights* (35 B.C.), *Letter of Norbanus on Jewish Rights* (35 B.C.), *Letter of Norbanus on Jewish Rights* (30 B.C.), *Letter of Agrippa on Jewish Rights* (14 B. C.), *Letter of Agrippa on Jewish Rights* (13 B. C.), *Letter of Antony on Jewish Rights* (9/6 B.C), *Edict of Augustus on Jewish Rights* (1 B.C.), two *Edicts of Claudius on Jewish Rights* (41 C.E.), and *Edict of Petronius on Jewish Rights* (42 C.E.).

The group of documents directly related to the legal status of the Jewish nation is various documents dealing with their obligations towards the Roman Empire or various aspects of their life: *Edict of Lentulus on Exempting Jews from Military Service* (49 B.C.), *Letter of Antony on Exempting Jews from Military Service* (49 B.C.), *Letter of Balbus on Exempting Jews from Military Service* (49 B.C.), *Decree of Caesar on Fortifying Jerusalem and on the Remission of Taxes* (44 B.C.), *Decree of the Senate on Caesar's Legislation* (44 B.C.), *Decree of the Senate on the Registration of a Decree on the Jews* (44 B.C.), *Letter of Antony on Captured Jews and Lost Jewish Lands* (41 B.C.), *Letter of Gaius on the erection of His State in the Temple in Jerusalem* (40 A.D.), *Letter of Claudius on Alexandrian Affairs* (41 (A.D.), *Rescript of Claudius on Jewish Sacred Vestments* (45 A.D.), and *Letter of Julian on the Remission of Jewish Taxes* (362/363 A.D.).

The above-mentioned documents will then be compared with documents mentioning privileges bestowed upon other peoples living in the Roman Empire: *Letter of Flaminius on Chyretian Privileges* (196/194 B.C.), *Letter of Acilius on Delphian Privileges* (190 B.C.), *Letter of Postumius and Decree of the Senate on Delphian Privileges* (189 B.C.), *Decrees of the Senate on Thisbean Privileges* (170 B.C.), *Decree of the Senate on Tabaeian Privileges* (81 B.C.), *Decree of the Senate on Stratonicean Privileges* (81 B.C.), *Gabinio-Calpurnian Law on Delian Privileges* (58 B.C.), and *Letter of Valerian on Baetocaecean Privileges* (253/259 A.D.).

Concerning the nature of the statutes that deal with the rights and privileges of the Jewish people, it is important to mention that all the legislature concerning this matter is reconstructed from the works of Josephus Flavius. Although his life story, might suggest that his work was tendential, the fact that at the end of each of the documents, there is a clause stating where the said statute is to be "published", to name some of the locations these were cities (Sidon, Tyre), including Rome (Capitol) and it was to be published in Latin as well as Greek, which points to the authenticity of these statutes.¹³ Also Rutgers states that Josephus's accounts are not be discarded as false since there are other documents that confirm how the Romans dealt with various situations described by Josephus.¹⁴

1.1 STATUTES MENTIONING PRIVILEGES FOR JEWS

First, we want to look at the content of the documents mentioning the privileges bestowed upon Hyrcanus.¹⁵ Hyrcanus was a Jewish king ruling Judea descended from the line of rulers dating back to the Maccabean Revolt (the Hasmonean dynasty). The documents are the result of a family struggle for power between Hyrcanus II. and his brother Aristobulus II, who both approached Rome (general Pompey) to resolve their situation¹⁶ and upon considering Hyrcanus as the easier to subdue, he was restored to the throne and in the year 63 B.C., Judea was subjected under the Roman rule as a vassal

¹³ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 36

¹⁴ RUTGERS, L. V. *Roman Policy Towards the Jews*, p. 58

¹⁵ *Letter of Caesar on Privileges to Hyrcanus* (47 B.C.), *Edict of Caesar on Privileges for Hyrcanus* (46/44 B.C.), *Decree of Caesar on Privileges for Hyrcanus* (46/44 B.C.)

¹⁶ The Editors of Encyclopaedia. *John Hyrcanus II*.

kingdom.¹⁷ In general, all the documents dealing with privileges for Hyrcanus state that he and his children are to be the ethnarchs and the high priests of the Jews.¹⁸ What is important in the documents is the phrase that this is to be „pursuant to their ancestral customs“.¹⁹

Besides the assurance about the position for the royal family, the documents also state, that the Jews can decide about their own affairs concerning their way of life. Another important mention is the disapproval of winter quartering and the contribution of money to Rome.²⁰

More important documents are the ones that deal with the privileges for the Jews as a nation or an ethnic group. Which can be found in the *Decree of Caesar on Jewish Privileges* (47 B.C.) and *Letter of Dolabella on Jewish Privileges* (43 B.C.).

The first one is more extensive and includes a broad account of various privileges bestowed upon the Jews by Julius Caesar. The first paragraph states that the Jews are to pay taxes to the city of Jerusalem every year except the seventh year that is called a Sabbatical year (*χωρίς τοῦ ἑβδόμου ἔτους, ὃν σαββατικὸν ἐνιαυτὸν προσαγορεύουσιν*) during which according to Leviticus 25: 1 – 7, the land is also to enjoy Sabbath and rest, meaning that the people are forbidden to do any agricultural activity.²¹ The sabbatical year is mentioned again in the Decree in relation to the collection of taxes from Joppa. At the same time, they are to pay Hyrcanus and his descendants any tithes that are supposed to pay by them, just like their ancestors did (*καὶ τοῖς προγόνοις αὐτῶν*), and Sidon is to pay tribute to Jerusalem (1/4 of what they sow) every second year. The next paragraph covers any military duties and as such states that the Jews are exempted from the obligation to raise an auxiliary army in their territories, and the soldiers are forbidden to exact any money from them (*μηδεὶς μῆτε ἄρχων μῆτε ἀντάρχων μῆτε στρατηγὸς ἢ πρεσβευτὴς ἐν τοῖς ὅροις τῶν Ἰουδαίων ἀνιστάς συμμαχίαν καὶ στρατιώτας ἐξῆ τοῦτω χρήματα εἰσπράττεσθαι*).²² The paragraph also states that they are not to be molested (*ἀλλ' εἶναι πανταχόθεν ἀνεπηρέαστους*).

Next is a very short paragraph stating that any property they (the Jews) own is to be theirs, followed by the instruction that the city of Joppa is to belong to the Jews and pay taxes to them. They are also to hold the villages in the Great Plain.²³ What is even more important is the text that follows as it relates to the preservation of the Jewish way of life: “and that the ancient rights which the Jews and their high priests and priests had in relation to each other should continue, and also the privileges which they received by vote of the people and the senate”²⁴ (*μένειν δε καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς δίκαια... τὰ τε φιλόανθρωπα*²⁵). This means that the Jews are to preserve their ancient rights and customs and even hold those who were bestowed upon them by the senate.

¹⁷ The Editors of Encyclopaedia. *Aristobulus II*.

¹⁸ The document mentions their ancestral customs (*κατὰ τὰ πάτρια ἔθη*), as well as their laws in relation to priestly prerogatives (*κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῶν νόμους*).

¹⁹ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 90. The trouble with the phrase is that the combination of ruling power and the office of the high priest was a violation of ancestral rules and was the reason why the Qumran community appeared.

²⁰ *Letter of Caesar on Privileges to Hyrcanus* (47 B.C.). Ben Zeev points out that the fact that there were no military demands placed on Palestine was to stress that this was a client kingdom and not a province. BEN ZEEV, M. P. *Jewish Rights in the Roman World*, p. 43

²¹ BERLIN, A., BRETTLER, M. Z. *The Jewish Study Bible*, s. 256

²² *συμμαχία* refers to auxiliary units and the word *χρήμα* refers to payments

²³ Udoh argues that the name refers either to the territory called Esdraelon (corrupted version of Hebrew Jezreel), which was between lower Galilee and Samaria in the north and south, and them Mount Carmel and Scythopolis on west and east. Another possibility is that it is a name used for the private royal estate that from the day of Naboth's vineyard that was then passed into the hands of various rulers over the centuries down to the Hasmoneans and eventually, the Herodians. UDOH, F. E. *Jewish Antiquities XIV. 205, 207–08 and 'The Great Plain'*. Ben Zeev talks about the former Hasmonaean estate of three Samaritan toparchies named Lydda, Ephraim, and Ramathain, without Scythopolis, which would be in accordance with the Roman policy of not returning what they have taken. In this way, they corrected the former decision (made by Pompey in 63 B.C.E.) but did not return all of the land taken. BEN ZEEV, M. P. *Jewish Rights in the Roman World*, p. 90

²⁴ BEN ZEEV, M. P. *Jewish Rights in the Roman World*, p. 83

²⁵ The word *δίκαια* is a form of a noun τὸ δίκαιον and translates as „right, justice“, or „having a right“. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 355. The word *φιλόανθρωπα* is the nominative plural

The next part then covers other territories the Jews are to hold as their own, which were former territories of Syria and Phoenicia when they were allies of Rome, and they are to use them (*κατὰ δωρεάν ὑπῆρχε καρποῦσθαι*).²⁶ The word *καρποῦσθαι* is the infinitive form of an active present and in general, means to use (as to get fruit from something since the word itself contains Greek term for fruit (ὁ καρπός) and as such refers to the Latin term *usufructus*. Johnson states that the term was in Greek used either in the meaning of usufruct or ownership²⁷, although neither Panczová²⁸ nor Liddel and Scott²⁹ mention ownership as a possible meaning of the word, but rather just “use”.

In the end, the document states privileges for the ruling family of Hyrcanus, which include the right to sit at games (gladiator and wild beasts) with the individuals of senatorial rank³⁰ and they are also to be admitted to the Senate upon request made to the dictator or “the master of the horse”³¹ and that they are to have an answer to their issues raised within 10 days from passing a decree.

Up to Caesar's death, a very important document is the *Decree of the Senate on Caesar's Legislation* (44 B.C.) confirming the validity of all the legislation accepted by Julius Caesar during his office.

Another document mentioning the Jewish privileges is the *Letter of Dolabella on Jewish Privileges* dated to the year 43 B.C.³², which only deals with the question of obligations of the Jews towards Rome concerning military service. The document is addressed to Ephesus, which was the capital of the province of Asia, and was the result of the intervention of envoys of king Hyrcanus (John Hyrcanus). It states that the Jews are to be free from the military service being unable to serve in the Roman army, since they cannot carry weapons or march on Sabbath, and they are also not able to provide for themselves food that would be in line with their dietary restrictions (kosher). As a result, the governor of Syria, Dolabella, exempted them from military service and confirmed the right to practice their customs and rites *καθὼς αὐτοῖς νόμῳ* (according to their laws). The right to live and govern themselves according to their laws and customs is already mentioned in the documents stating privileges to Hyrcanus as well as privileges to the Jews by Caesar. What is interesting in this letter is, that it extends the privileges bestowed upon the Jews living in their lands to the Jews living in other provinces, the diaspora Jews. This is especially significant, as it is clear, that the privileges, the Jews were enjoying were not tied to a certain place but were in fact given to Jews as a nation, an ethnic group, regardless of the place they inhabited. The Letter shows that Jews in any part of the Empire could claim the same privileges as the Jews living in their ancestral lands.

1.2 STATUTES MENTIONING RIGHTS FOR JEWS

Besides the few documents that deal with Jewish privileges, there are quite a few documents that give us an account of various rights bestowed upon the Jews by the Romans. The first such document is the *Letter of Caesar on Jewish Rights* from 46 – 44 B.C. that deals with a very specific situation in Delos. The Letter is a reaction to a complaint raised by the Jews living in Delos and its proximity that the local governments prevented them from following their ancestral laws or customs,

form of τὰ φιλόνηθρα which is translated as “*grants, privileges*” or even “*immunities*”. LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 1932

²⁶ As a gift, they (the Romans) gave to use

²⁷ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 90

²⁸ As possible meaning, Panczová states “to give fruit, use, gain”, or “enjoy”, and even in negative meaning “to exploit” or “plunder”. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 627

²⁹ They state as a possible meaning (in accordance with Panczová) to bear fruit, take as fruit/produce, reap crops, enjoy usufruct, enjoy the free use or just enjoy. LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 880

³⁰ This privilege as such is curious in connection with the Jewish customs as such a practice (to attend the games, theaters, baths, gymnasiums) was considered unacceptable by pious Jews and was perceived as adapting to the pagan ways. On the other hand, ambitious Jews often attended such places in order to gain favor with their pagan counterparts to be able to climb the so-called “social ladder”. In general, this inner strife is actually the conflict that we find in the Gospels addressed by Jesus.

³¹ In Greek, the term used in the document is ἱππαρχός meaning the *commander of the cavalry* (*magister equitum, praefectus equitum*). See PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 640; LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 833

³² JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 105

as well as rites (τοῖς πατρίοις ἔθουσι καὶ ἱεροῖς). Caesar expresses his disapproval of such policy and adds, that such prohibitions were not made even in Rome itself. The trouble arose when an edict was issued forbidding religious guilds to meet in the city. The Letter gives an exception to the Jews from this prohibition and allows them to continue with their religious gatherings, the *συναγωγὴ*. The edict mentioned is identified with the decree from the year 56 B.C. ordering associations and companies to disband, to prevent further disruption of peace stemming from conflicts between various political factions.³³ The word used for associations *sodalitas* can be translated as a fraternity or secret society³⁴, but it also has the meaning of religious brotherhood³⁵, which means that with companies mentioned as well, the decree basically bans any group from meeting. This was especially problematic for the Jews since for the diaspora Jews synagogue meetings for common prayer and study of the Torah were central to their religious life. The Letter shows that exception from the ban on various groups was bestowed upon the Jews as a nation regardless of where they lived in the Roman Empire.³⁶

Very similar content has the document called Letter of Galba on Jewish Rights from around 45 B.C. that mentions that Magistrates in Miletus are attacking the Jews living there and preventing them from observing Sabbath, their religious rights, and from sending the obligatory religious tithe that was to be sent to Jerusalem.³⁷ Just like Caesar in the previous document, Galba forbids such treatment of the Jews.

The next are two Letters of Antony on Jewish Rights as well as one Edict from 41 B.C., which are addressed to the Tyrians. The letters and the edict deal with the situation after the rebellion of Gaius Cassius, who also attacked the lands of Jews considered allies of Rome and declares that whatever was taken from the Jews, either property (also pieces of land) or people, is to be returned and people set free.

Letter of Octavian on Jewish Rights and Letter of Norbanus on Jewish Rights from 35 B.C. are two documents dealing with the same issue. The first letter is from Octavian addressed to Norbanus who sent the second letter and orders, that the Jews shall not be prevented from gathering and sending money to Jerusalem no matter the amount of it. Then Norbanus sends a letter to Sardians ordering them the same as was the content of the first letter. The same issue is then later dealt with in the Letter of Norbanus on Jewish Rights addressed to the Ephesians from around the year 30 B.C., where, obviously, the same issue arose and the order from the Letter of Octavian applied to all subsequent cases.

From the very early years of the principate, we have two documents named Letter of Agrippa on Jewish Rights from year 14 and year 13 B.C., where the first letter is addressed to magistrates, the Senate, and Ephesians and concerns the rights of all the Jews living in Asia. As with some of the previous documents, this one also deals with the rights of the Jews to gather sacred money and send it to Jerusalem according to their ancestral custom. Additionally, this letter also deals with the cases when someone would steal such money and ask for sanctuary in a temple that such person is to be delivered to the Jews. An interesting addition is a provision of the letter that "no one shall compel the Jews to give bond on the Sabbath".³⁸ If we look at the next document, Letter of Antony on Jewish

³³ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 82

³⁴ HLUŠÍKOVÁ, M. *Latinsko-slovenský slovník*, s. 792

³⁵ SIMPSON, D. P. *Cassell's Latin Dictionary*, s. 559

³⁶ Of course, no such exception was needed in Jewish regions such as Judea or Galilee, where the Jews would be governed by their own ancestral laws.

³⁷ All the Jews were obliged to pay the tithe from every product, which was then to be sent to Jerusalem temple for the upkeep of the priests and the Temple. This arose from the fact that when the land of Israel was given to the Israelite tribes, the tribe Levi as a priestly tribe was not given a share of land, and thus, the rest of the people were supposed to share from what they had for their upkeep.

³⁸ BEN ZEEV, M. P. *Jewish Rights in the Roman World*, p. 264. the words in the original document as Josephus Flavius captured them are *ἵνα σάββασιν μηδεὶς ἀναγκάζῃ Ἰουδαῖον ἐγγύας ὁμολογεῖν* and it can be translated as „so that no-one would force the Jews to give surety that they will speak in court“. The word *ὁμολογεῖν* in general means „to agree, to pronounce publicly, admit, negotiate, give surety“ as we can see in PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 892, as well as LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 1226. The use of the word in connection with judicial activities

Rights from 9/6 B.C., we see that it deals with the same situations as previous letters addressed to Ephesus, and it is concerned with the Jews living according to their ancestral laws and, especially in relation to the cult (sending the first fruits to Jerusalem) but it also states that all previous grants should be upheld. As the frequency with which Ephesus appears in the letters concerned with Jewish rights, obviously, the province of Asia had some troubles upholding the privileges and rights bestowed upon the Jews.

Around the year 1 B.C., we come across an edict issued by Augustus, that was obviously a result of the previously mentioned violation of Jewish rights named Edict of Augustus on Jewish rights. As many documents before, this one also confirms that the Jews are to *χρησθαι*³⁹ *τοῖς ἰδίοις θεσμοῖς*⁴⁰ *κατὰ τὸν πάτριον αὐτῶν νόμον* (to abide by their own customs in accordance with their ancestral laws). The edict also confirms the right of the Jews to collect and send their offerings to Jerusalem and the protection of their sacred book and monies. For such a deed, the edict states that the property of the convicted person would be forfeited⁴¹. In the end, the document also states that any person who would transgress the provisions of the edict will succumb to a serious penalty (*δίκην οὐ μετρίαν*).⁴²

The last three documents that mention Jewish rights were composed as a reaction to the event that occurred during the reign of Emperor Caligula, which was a general tumult and rioting of Jews because Caligula attempted to erect a statue on Jerusalem temple and have all inhabitants of the Roman empire to venerate him as a god. The worst riots appeared in Alexandria and led to general unrest and hostility between its Jewish and Greek citizens paired with ethnic cleansing. The situation in Alexandria became acute in year 38 after Caligula's recovery from illness when he demanded to be worshiped as God throughout the Empire, which obviously was not acceptable for Jews. The conflict, however, had been brewing in Alexandria for a much longer time and is probably more of a political nature than the religious one, although the situation around the emperor cult provided the Alexandrians with a much-needed excuse for their dealing with the Jews.⁴³ The Jews living in Alexandria demanded certain privileges, which the Alexandrians were not willing to give them. We do not want to discuss the situation in Alexandria in detail here, as the aim of the paper is only to analyze legal documents.

The first two documents named Edict of Claudius on Jewish rights date to 41 A.D., and the third called Edict of Petronius on Jewish rights was issued a year later. The first edict by Claudius deals with the situation of the Jews in Alexandria and confirms their position as Alexandrian citizens (*ἴσης πολιτείας παρὰ τῶν βασιλέων τετευχότας*), while the word *ἴσης* points to the same or equal citizenship. In relation to the question of how the Romans treated the nations that became part of their vast empire, it is important to mention a phrase *βουλόμενον ὑποτετάχθαι ἐκάστους ἐμμένοντας τοῖς ἰδίοις ἔθεσιν καὶ μὴ παραβαίνειν ἀναγκαζομένους τὴν πάτριον θρησκείαν* (wanting them to be subjected while keeping their own laws and not being forced to transgress ancestral religion/worship/faith). Just like many documents mentioned above, the edict stresses the right to live according to the ancestral laws and customs and appeals to the citizens to renew their peaceful cohabitation which was disrupted by Caligula's demands.

We have already mentioned the fact, that in comparison with other documents addresses to various cities, which will be analyzed later, the document addresses to Jews applied to the Jews as a nation no matter in which part of the Roman empire they lived. In this regard, the second Edict of Claudius on Jewish Rights is an important document. The edict was issued as a reaction to the petition of the Jewish kings of Galilee and Judea, Agrippa and Herod, the rights that had been confirmed to the Jews living in Alexandria would be confirmed for all the Jews living in the entire Roman Empire. This is, in fact, the first document that specifically states, that *“Καλῶς οὖν ἔχειν καὶ Ἰουδαίους τοὺς ἐν*

is mentioned by SBERA, T. *ὁμολογέω, † ἐξομολογέω, † ἀνθομολογέομαι, † ὁμολογία, † ὁμολογουμένως*

³⁹ The word is derived from *χράω* and one of its many meanings is also to follow something, abide by something, especially laws. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 1308; LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 2002

⁴⁰ The word is translated as a “custom”, but its other meanings (*law, statute, order*) suggest that it is to be understood in the sense of legally binding custom, *conseutudo*. For translation see PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 614; LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 795

⁴¹ Would be given to the Roman public treasury

⁴² Penalty not insignificant or mild

⁴³ ATKINSON, J. *Ethnic Cleansing in Roman Alexandria*

παντὶ τῷ ὑφ' ἡμᾶς κόσμῳ τὰ πάτρια ἔθνη ἀνεπικωλύτως φυλάσσειν” meaning that the Jews living in all parts of the Roman Empire (literally “all the world under us”) shall not be prevented from living according to their ancestral laws.⁴⁴ What is more striking and may point to an attitude of some of the Jews towards the pagan population of the empire is the other part of this clause which warns the Jews that they should keep to their laws and not to express contempt (**ἐξουθενίζειν**)⁴⁵ for the faith of other nations (**τῶν ἄλλων ἐθνῶν δεισιδαιμονίας**). Obviously, there also appeared quarrels that originated from the Jewish contempt for pagan cult, which in fact is not very striking concerning the fact the Old Testament is full of examples of how the Jewish people (whether Hebrews or later Israelites) tried to distinguish themselves from the surrounding pagan nations.⁴⁶

The last document we want to mention in this section is dated to the year 42 A.D., the Edict of Petronius on Jewish Rights. This edict deals with a specific situation when a group of young people decided to desecrate a synagogue in Dora, Judea, by bringing a statue of Emperor Claudius inside. The edict itself also mentions the previous edict of Emperor Claudius and states by this action they did not only offend the Jews but also the emperor. The edict, just like the documents before stresses the right of the Jews to live in accordance with their own ancestral customs (**περί τοῦ ἐφίεσθαι Ἰουδαίους φυλάσσειν τὰ πάτρια**) and commands the culprits to be brought before him, not only to answer for their action but also to prevent any rebellion on the Jewish side. Concerning the legal position of the Jewish people, there is one sentence especially significant since it mentions that the Jews are fellow citizens of the Greeks (**καὶ συμπολυτευεσθαι**)⁴⁷ τοῖς Ἕλλησιν κεκελυκότος).⁴⁸ At the end of the edict, we find another urge to avoid any conflicts and to allow everyone following their own customs (**στάσεως μηδὲ ταραχῆς ζητεῖω, ἀλλ' ἑκάστους τὰ ἴδια ἔθνη θρησκεύειν**). The references to conflicts and rebellions may be an indication of more serious unrest growing among the Jewish people since, as we already know, a little more than 20 years later the Jewish War broke out that resulted in the destruction of the temple. Connected with increased seditious activity in Judea and Egypt⁴⁹, the documents might, in fact, reflect growing unrest. The question is what caused it.

1.3 JEWISH RIGHTS IN OTHER DOCUMENTS

The last group of documents consists of various letters, edicts, decrees, and a rescript concerned with the rights of the Jewish people. The first documents dated to the year 49 B.C.E. are concerned with exemption from military service. The first three are Edicts of Lentulus on Exempting Jews from Military Service issued by Lucius Lentulus addressed to Ephesus and these state that the

⁴⁴ The word *φυλάσσειν* means to keep the law in a sense that people are living according to its ordinances

⁴⁵ Present infinitive of *ἐξουθενώ* also found in forms *ἐξουθενίζω* or *ἐξουθενέω* both having the same meaning „to condemn, despise“. LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 598; PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 480

⁴⁶ The story of Abraham sacrificing Isaac who was then replaced by an animal is a reaction to cults sacrificing people, or the food restrictions, cultic purification, circumcision, and Sabbath observance also served as distinguishing marks, especially in times when the Jewish people found themselves surrounded by pagans (Babylon exile and later Roman Empire).

⁴⁷ *politea* means citizenship and thus the word refers to being a citizen along with other nation/citizens

⁴⁸ BEN ZEEV, M. P. *Jewish Rights in the Roman World*, p. 346

⁴⁹ Between the time of Jesus and the Jewish War there were several messianic or prophetic figures inciting sedition and gathering quite extensive amounts of followers whose message was the reenactment of God's great deeds from the famous past of the Jewish nation (the liberation of Egypt, conquest of Jerusalem). In comparison to the Jesus movement, not only the leaders were persecuted, but the Romans also persecuted all the followers. The gospels and other sources, just like Josephus Flavius tell us nothing about the persecution of Jesus's followers after his death, even though the concern is expressed in the gospels. We can even see that some of them (Peter, James) were able to continue with their mission in Jerusalem and it was Jews whose agenda was to crush the movement. Concerning this information, we can safely conclude that the Romans did not consider the Jesus movement dangerous as was the popular opinion and any conflict with the traditional Jews was considered an inside problem, an argument among the Jewish groups of the time.

Jews that are Roman citizens that practice Jewish rites are exempted from military service and the reason stated is their religious practice (*δαισιδαίμονία*⁵⁰).

Another is the Letter of Antony on Exempting Jews from Military Service, in which Lucius Antonius who was a *propraetorian questor* in the province of Asia grants the exemption to the Jews in Sardis. An interesting fact is, that the content of the letter does not mention the exemption itself but refers to their self-governance by their ancestral laws (*σύνοδον ἔχειν ἰδίαν κατὰ τοὺς πατρίους νόμους ἀπ' ἀρχῆς καὶ τόπον ἴδιον, ἐν ᾧ τὰ τε πράγματα καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους ἀντιλογίας κρίνουσιν*⁵¹). In the text of the document, we would like to draw attention to the word *σύνοδον* and the phrase *τόπον ἴδιον*, since the first refers to a meeting, congregation or a society, even though Johnson⁵² chooses the synagogue, the phrase *τόπον ἴδιον* which translates as "their own place" could refer to synedrium as a judicial body since the Jews were allowed to create such in any city if the local population reached the certain established minimum.⁵³ Thus, besides being a witness to the exemption from the military service without giving further detail about its specific reasons, the document also offers us another example of Jews being allowed to live according to their own ancestral customs, even though they were citizens of other (non-Jewish city) as the word *πολῖται* shows.

The last document concerned with the exemption is the Letter of Balbus on Exempting Jews from Military Service which simply states that the Jews are relieved from military service in Asia and confirms previous decisions. The problem with these documents is that there are various men deciding on the matter in the same province at the same time, which Johnson explains by the tribulation crated during the civil strife, in which the highest instance available would decide on these matters.⁵⁴

Another document dealing with the Jewish rights is the *Decree of Caesar on Fortifying Jerusalem and the Remission of Taxes* dated to 44 B.C.E. which concerning the taxes states that in the second year of the rent term only a reduced tax would be collected. This shows that the Romans were willing to respect the sabbatical year of the Jews⁵⁵, as the dating of the document concedes with the sabbatical year⁵⁶. Although the Jews did not obtain full remission of taxes, even a slight reduction on certain occasions can indicate a rather friendly approach of the Roman administration towards them

More extensive is the Letter of Antony on Captured Jews and Lost Jewish Lands from 41 B.C.E. that was a reaction to the capture of Jewish people by Gaius Cassius Longinus and actions of the tyrant of the Tyre that resulted in the loss of certain territories.⁵⁷ The letter states that any person either free or a slave was sold (even as into slavery) as a war booty⁵⁸ by Gaius Cassius or those posted under him, these are to be freed (*ὅπως εἴ τινες ἐλεύθεροι ἢ δοῦλοι ὑπὸ δόρυ ἐπράθησαν ὑπὸ Γαίου Κασσίου ἢ τῶν ὑπ' αὐτῷ τεταγμένων ἀπολυθῶσιν οὗτοι*) and that any property that was taken from the Jewish people by Tyrians is to be returned (*καὶ ὅσα κατέχουσιν Ἰουδαίων ταῦτα*

⁵⁰ The word can also be translated as "religion, superstition, fear of God" or "religious feeling". PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 318; LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 375

⁵¹ Having their own meetings according to their ancestral laws and their own place, in which they resolve their issues and disputes among them.

⁵² JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 85

⁵³ GOODBLATT, D. *The Sanhedrin*, s. 602

⁵⁴ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 84 - 86

⁵⁵ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 104; BEN ZEEV, M. P. *Jewish Rights in the Roman World*, p. 79

⁵⁶ WACHOLDER, B. Z. *The Calendar of Sabbatical Cycles During the Second Temple and the Early Rabbinic Period*, s.160

⁵⁷ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 109

⁵⁸ Johnson translates the word *δόρυ* as auction. We would like to stay with the meaning of war booty, as the sale of the people was the result of military action, and getting slaves as war booty was still an ongoing practice. Johnson mentions that the word auction is derived from the meaning of the word itself that can be translated as a „spear“ (it can also be translated as a tree, wood or other things made of wood, even fight fighter and weapon) and that this refers to the practice of taking slaves as war booty, but Panczová specifically states the war booty as one of the meanings of the word. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 366. The meaning in connection with a spear is demonstrated at length in LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 445. The connection of the spear and auctions is mentioned for example in *Cic. De Off. 2.8 §29*.

ἀποκαταστήσαι κελεύω). In addition, the letter also confirms all privileges that were bestowed upon the Jews by Mark Anthony, as the author, as well as Dolabella (τοῖς τε ὑπ' ἐμοῦ δοθεῖσιν καὶ Δολαβέλλα φιλανθρώποις⁵⁹ χρῆσθαι ὑμᾶς βούλομαι). Here we can see that the document explicitly mentions privileges (φιλανθρώποις) instead of talk of ancestral rights or customs.

One document that seriously affects the rights of the Jews is the Letters of Gaius on the Erection of His Statue in the Temple in Jerusalem dated to year 40 A.D., which thanks to the delegation of king Agrippa puts a stop to the emperor's effort to dedicate the Jerusalem temple to himself, which was in direct violation of all the rights and privileges bestowed upon the Jewish people by Caligula's predecessors. As such it seems to be the result of Caligula's demands to be worshiped as a god by the people, which for obvious reasons Jews refused and which provoked a wave of violence especially in Alexandria.⁶⁰ The second letter commands Petronius who was charged with resolving the situation on Judea, as to why the Statue was not erected yet, orders him to commit a suicide, which was only prevented by the fact the letter informing of emperor's death arrived earlier.⁶¹

A very important document dated to the year 41 A.D. is the Letter of Claudius on recent anti-Jewish disturbances in Alexandria. The letter, written in the Greek language, is found on a papyrus designated as P. Lond. 6 1912. As we can see, the letter directly addresses the situation in Alexandria and urges both sides to restore peaceful cohabitation. The opening paragraphs include greetings and mention goodwill between the parties and then permission to erect statues and honor the emperor and other officials follow. Interesting is that according to the letter Claudius specifically refused to have temples and priests in his honor to avoid unnecessary burden on the people (ἀρχιερέα δ' ἐμὸν καὶ ναῶν κατασκευὰς παραίτουμαι⁶², οὔτε φορτικός τοῖς κατ' ἐμαυτὸν ἀνθρώποις⁶³). This statement is in direct opposition to the demands of Caligula that were the cause of the tribulations in Alexandria. In general, the letter is in accord with other letters dealing with the local situation in various cities and it confirms any privileges that were in place before Claudius. This is even highlighted by the fact that the letter deals with a novelty, the Alexandrians asking to be allowed to establish a senate. In relation to this, Claudius states that he cannot say what was their custom under their former kings, but they themselves are aware that this was not done under former emperors (ὅμιν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων βασιλέων οὐκ ἔχω λέγειν, ὅτι δὲ ἐπὶ τῶν πρὸ ἐμοῦ Σεβαστῶν οὐκ εἴχετε σαφῶς οἴδατε). Since he is not sure⁶⁴ about the advantage of this new issue (καινοῦ δὲ πράγματος)⁶⁵ he will have it examined. The way in which the letter highlights the novelty of the demand to create a senate is in contrast with the automatic formulae confirming privileges bestowed upon various people in the empire by previous emperors which arise from ancestral customs.⁶⁶

In relation to the legal position and treatment of the Jewish people, we are most interested in the following parts of the letter. There, Claudius states that he does not wish to investigate who is to blame for the situation and appeals to both sides to end the hostilities, otherwise he will be forced to deal with the matter using strength. Of Alexandrians, he demands to treat the Jews, who lived among them for a long time, in respect and let them carry out their religious activities and enjoy their privileges in peace, while he reminds them that these have been given to them by Augustus and confirmed by

⁵⁹ The word is a dative plural form of *τά φιλόανθρωπα* which was explained in note 24.

⁶⁰ The violence in Alexandria seems to be a far more complex matter and may have been a result of a longer dispute with Jews demanding more rights than they'd already had. BILDE, P. *The Roman emperor Gaius (Caligula)'s attempt to erect his statue in the temple of Jerusalem*, s. 70

⁶¹ Suicide is not mentioned specifically, but the letter states that he is to do something to himself that would reflect Caligula's anger and set an example to the future for those would disobey his commands (κελεύω σε σαυτῷ. Κριτήν γενόμενον λογίσασθαι περὶ τοῦ ποιητέου σοι ὑποστάντα ὀργῇ τῇ ἐμῇ, ἐπεὶ τοι παράδειγμα ποιοῖντό σε οἱ τε νῦν πάντες καὶ ὅποσοι ὕστερο γένοντι ἄν, μηδαμῶς ἀκυροῦν αὐτοκράτορος ἀνδρὸς ἐντολᾶς).

⁶² Among other meanings the word can be translated as „decline, deprecate “. LIDDELL, H. G., SCOTT, R. *A Greek-English Lexicon*, p. 1311

⁶³ Priests, however, for me and building of temples I decline, and not (to be) a heavy burden to my people (my generation/contemporaries). For translation see also JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 139; BRAUND, D. C. *Augustus to Nero*, p. 202

⁶⁴ The word used means “invisible, secret, unsure, indeterminable”. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 75

⁶⁵ Claudius even states in the letter that this was proposed for the first time (πρῶτον καταβαλλομένου)

⁶⁶ This can also be seen in the mention of the custom under former kings and previous emperors.

Claudius. On the other hand, he asks the Jews to stop asking for more privileges (*κελεύω μηδὲν πλήω ὢν πρότερον ἔσχον περιεργάζεσθαι*)⁶⁷ and for approval to participate in specifically Alexandrian (and for that matter pagan) events (gymnastic and cosmetic games⁶⁸) while it says that the city does not belong to them (*ἀλλοτρία πόλει*)⁶⁹. They are also forbidden to help with the immigration of other Jews to the city. They are also admonished for sending separate embassies, which was not the way before since they live in one city with the Alexandrians (*ὥσπερ ἐν δυσὶ πόλεσιν κατοικοῦντας δύο πρεσβείας ἐκπέμπειν*).

The last documents recorded by Josephus Flavius dated to 45 A.D. is Rescript of Claudius on Jewish Sacred vestments that was concerned with the question in whose custody, these vestments in custody should be, as the procurator of Judea Fadus ordered them to be deposited in the Tower of Antonia in the city of Jerusalem, but the Jews demanded that they have these objects in their control. The Rescript complies with the demands of the Jews and besides his friendship with Herod and Aristobulos the Younger, as a reason, he also states his desire that everyone should be allowed to exercise their religion according to their ancestral customs (*ἐκάστους κατὰ τὰ πάτρια θρησκεύειν*).

At the end of this section, we want to mention, very briefly, a situation that occurred in the first century, and it is two expulsions of Jews that are said to take place, one during the reign of Tiberius and the other during the reign of Claudius. However, we do not want to deal with the question of expulsions here, as there are no legal documents that would attest to such action against the Jewish people, and the aim of this paper is to analyze and compare legal documents. Also, the documents that report the events are much older and they lack any details about the events surrounding the expulsions.⁷⁰

1.4 OTHER STATUTES MENTIONING PRIVILEGES, RIGHTS OR FREEDOMS OF NON-JEWISH PEOPLES

As a comparison to the documents stating Jewish privileges, we would like to introduce a few documents bestowing privileges upon several cities across the Roman Empire. It is important to note that in the case of these documents, as we can see, the privileges are not addressed to peoples as ethnic groups, but rather to cities. As we can see, these documents are rather scarce. However, they are important as they offer an independent source for Roman practices concerning their dealing with subdued nations and show us that documents preserved in the Jewish Antiquities can be considered reliable since they follow the general structure and content of other similar documents.

The oldest document mentioning privileges is the *Letter of Flaminius on Chyretian Privileges* dated to 196/194 B.C., addresses to Greek city-state, which only deals with the matter of property being taken by Rome and now returned to the Chyretians in pursue of goodwill.

Sherk and Johnson et al. also mention another document named *Letter of Manlius on the Freedom of Heraclea*⁷¹ dated to 189 (Johnson et al.) or 190 B.C.E. (Sherk) that is concerned with the status of Heraclea and mentions that the Romans acknowledge freedom of the city and allows the people to be governed by their own laws (*πολιτεύεσθαι κατὰ τοὺς ὑμέτερους νόμους*). There was also another letter composed to Colophon of very similar content.

The next document, *Letter of Acilius on Delphian Privileges* dated 190 B.C., was not preserved in good condition, but is supposed to include asylum, immunity from taxation, or military demands.⁷² The same privileges are then mentioned in *Letter of Postumius and Decree of the Senate on Delphian Privileges* from 189 B.C., which state the Delphi is to gain immunity, asylum, autonomy, as well as

⁶⁷ More than they had before. Interesting the use of a word *πλήω*, which is probably an incorrect form of a word *πλείω* meaning more/ more than that can be found in the Greek text of Gospel of Matthew 26:53.

⁶⁸ *γυμνασιαρχικοῖς ἢ κοσμητικοῖς ἀγῶσι* while the word *κοσμητικοῖς* is related to ordering activities as putting things to order, even cleaning

⁶⁹ A city that belongs to another

⁷⁰ RUTGERS, L. V. *Roman Policy Towards the Jews*, s. 56 – 74

⁷¹ Sherk mentions that Henzen also argues that the Letter was written by Manlius Vulso and should be dated between 189 – 188 B.C.E., however Sherk names the letter *Epistula Lucii Cornelii Scipionis eiusque fratris ad Heracleotas* stating that (in agreement with other scholars) Cornelius Scipio was the author of this letter as well as of a very similar letter to Colophon. SHERK, R. K. *Roman Documents from the Greek East*, p. 217 – 220.

⁷² JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 23

exemption from taxation, the right to administer their own government, and the jurisdiction over the temple and its precincts⁷³ (ἄσυλον εἶναι καὶ τὴν πόλιν τῶν Δελφῶν καὶ τὴν χώραν καὶ Δελφοὺς αὐτόνομους καὶ ἐλευθέρους⁷⁴ καὶ ἀνεισφόρους⁷⁵, οἰκοῦντας καὶ πολιτεύοντας αὐτοὺς καθ' αὐτοὺς καὶ κυριεύοντας⁷⁶ τῆς τε ἱερᾶς χώρας καὶ τοῦ ἱεροῦ λιμένος). What is even more important in this document is, that it mentions ancestral rights that are to be preserved for Delphians. Instead of Greek νόμος, meaning the law or ἔθος referring to custom, this text uses the term *πάτριον*. Which can be translated as ancestral custom, hereditary custom, the custom of fathers or inherited constitution.⁷⁷ Here we come across the first document that explicitly states ancestral customs are to be followed in the territory, which was also confirmed by the senatorial decree.

In relation to this letter, it is also important to mention the Decree of the Senate on Delphian Envoys and on Resident Aliens at Delphi from 189 B.C.E. that confirms the right of the Delphians to expel from their city whoever they wish to expel and allow to stay to those who they choose to stay⁷⁸ (καὶ περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς κατοικούντων ἔχειν ὑμᾶς ἐξουσίαν⁷⁹ ἐφῆκεν ἡ σύγκλητος, ἐξοικίζειν [οἱ]ς ἂμ βούλησθε καὶ ἔαν κατοικεῖν παρ' ὑμᾶς τοὺς εὐαρεστοῦντας τῷ [κ]οινῷ τῶν Δελφῶν⁸⁰).

The next is quite an extant text preserved as *Decrees of the Senate on Thisbean Privileges* from the year 170 B.C., although its content mostly reflects previous war conflict in Greece and tries to stabilize affairs without mentioning the legal status of Thisbe and its people.⁸¹

The *Decree of the Senate on Tabaeen Privileges* from 81 B.C. only contains a reference to privileges bestowed upon them by dictator Cornelius Sulla, without mentioning the content of these privileges. The document only states that the people of Tabae are to enjoy the highest privileges “now and in the future” (the word used is *φιλόανθρωπος*⁸²). Interesting in this document is the note, that these privileges bestowed upon Tabae are to be enjoyed in the same way as their own laws, along with institutions, which points out the fact, that they did govern their affairs according to their laws and customs.

Another very extant document is the *Decree of the Senate on Stratonicean Privileges* also dated to approximately 81 B.C. and its fragments were found in various places (Lagina, Caria, Asia Minor).⁸³ The documents states that the city of Stratonicea is to keep any gifts given to them for their help in a war as allies of Rome and to be given back any property they lost. What is more important, regarding the theme of this paper, the decree also mentions the right of asylum for the temple of Hecate (τό τε τέμενος, ὅπως τοῦτο ἄσυλον ὑπάρχει), and even more importantly confirms the right to govern their affairs according to their own laws and customs in their own institutions (δικαίους τε καὶ νόμοις καὶ ἐθισμοῖς τοῖς ἰδίοις, οἷς ἐχρῶντο ἐπ' αὐτῷ), as well as validates any laws or decrees that were enacted in the war. The document mentions these privileges twice since the first part is the presentation of the requests of the envoys of Stratonicea and the second is the actual decree confirming the privileges (οἷς τε νόμοις ἐθισμοῖς τε ἰδίοις πρότερον ἐχρῶντο, τούτοις χρᾶσθωσαν⁸⁴).

To the year 70 B.C.E can be dated the *Antonian Law on the Autonomy of Greater Thermessus*. At the very beginning of the law, it is stated that the people citizens of Thermessus are to be free and live according to their own laws (*eique legibus suis ita utunto*). The Law basically declared freedom for Thermessus in a sense that they had right to collect taxes, to their property, to govern their own

⁷³ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 24

⁷⁴ Meaning *independent*. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 434

⁷⁵ The word can be translated as „free from taxation” since it is composed of two words *εἰσφορά* (tribute or tax) and a prefix ἀ- meaning no- or without. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 59, 407

⁷⁶ In general, the word can be translated as “to rule”, but it is also used in the meaning of “having jurisdiction” or “legal power”. LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 1013

⁷⁷ LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, p. 1348

⁷⁸ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 25

⁷⁹ *To have power*

⁸⁰ DITTENBERGER, W. *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, p. 611

⁸¹ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 28

⁸² SHERK, R. K. *Roman Documents from the Greek East*, p. 101

⁸³ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 66

⁸⁴ SHERK, R. K. *Roman Documents from the Greek East*, p. 105 - 111

affairs as well as judiciary autonomy, also that that no official was allowed to bring soldier to Termessus for winter quartering.⁸⁵

In the first century B.C., we can find the *Gabinio-Calpurnian Law on Delian Privileges* from the year 58 B.C. concerning the island of Delos preserved in Latin⁸⁶. The document states that the island is to be free from taxation and acknowledges that it has always been free from the jurisdiction of kings, cities, and the Empire, suggesting that they are to govern their own affairs themselves. The text is interrupted and ends after the statement about free taxation as confirmation from Rome, but we can assume that the rest of the documents are in accord with the statements in the first part and the declaration of freedom of Delos would actually follow.⁸⁷

*Letter of Caesar and Decree of the Senate on Mytilenian Relations*⁸⁸ dated to 45 B.C.E. also mention privileges (*φυλάττειν τὰ φιλόνηρωπα*) that they are to enjoy a few times, but the documents also react to the demand of the Mytilene to be free from taxation which is strongly refused by Julius Caesar (*βούλομαι οὖν ἀποφύνασθαι ὅτι οὐδενὶ συγχωρῶ οὐδὲ συγχωρήσω ἀτελεῖ⁸⁹ παρ' ὑμῖν εἶναι⁹⁰*).

Next is the *Letter of a Proconsul on Chian Autonomy* from 5/10 A.D.⁹¹ stating that Chians are to enjoy the right and customs they had in the moment they entered on the status of friendship with the Romans, meaning to live according to their own laws and customs (*ὅπως νόμοις τε καὶ ἔθεσιν καὶ δίκαιοις⁹²* χρώνται ἃ ἔσχον ὅτε τῇ Ῥωμαίων φιλίᾳ προσήλθον). What is even more striking is the statement that Romans residing in Chia is to be subjected to Chian laws (*οἱ τε παρ' αὐτοῖς ὄντες Ῥωμαῖοι τοῖς Χείων ὑπακούουσιν νόμοις*).

Interesting document mentioned by Johnson et al. is the Edict of Nero on Greek Freedom which bestows upon the Greeks the freedom from taxation.⁹³

CONCLUSION

Josephus Flavius offers us many documents that show that Romans were willing to ensure various rights for the Jewish people that would ensure that their religious observance proceeds undisturbed, as we can see. Many of these measures are concerned with specific cities especially those governed by the Greeks and as such are ad hoc measures arising from the very specific situation and as a reaction to demands presented by delegates petitioning on behalf of the Jewish people.⁹⁴ There are at least to reason for this, the first being the general character of the Roman law itself that must have been reflected in the way how the Romans dealt with a specific situation. When we look at Roman law and its procedure, we see a system, within which a right is in existence if there is an action available. Many actions and remedies presented by praetors were created as a reaction to a specific situation that occurred, which allowed the Roman law to adjust to changing climate over the years, without making substantial changes (or any changes for that matter) to their traditional sources of law. That is also the reason why in the Roman private law, we talk of *ius civile* as a more formal and strict form of law, and *ius honorarium* which supplemented and softened the former, as well as allowed the Romans to keep and expand their relations with the foreigners⁹⁵. As a result, the Roman law itself, so to say, was developed from ad hoc situations

The other reason was the general policy of the Romans towards the subjected territories. The right to follow their own customs did not apply only to Jews. As a matter of fact, the Roman private law was comprised of four sets of law, the *ius naturale*, as a natural law that governs the world around us, *ius civile*, which we already mentioned, *ius gentium* that could be defined as the law among the nations, the law that all the nations would see as applying to every person, in general, this was

⁸⁵ CRAWFORD, M. H. *Roman Statutes*, vol. I., s. 331-336

⁸⁶ CRAWFORD, M. H. *Roman Statutes*, vol. I., s. 345-351

⁸⁷ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 78

⁸⁸ SHERK, R. K. *Roman Documents from the Greek East*, p. 146 - 157

⁸⁹ Nominative plural of ἀτελής meaning „free from taxation“. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, p. 246

⁹⁰ *I wish to make clear that no-one I allow or will allow to be exempted from taxation from among you*

⁹¹ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 129

⁹² As we can see, the letter specifically states laws, customs and rights

⁹³ JOHNSON, A. CH. et al. *Ancient Roman Statutes*, p. 147

⁹⁴ Also RUTGERS, L. V. *Roman Policy Towards the Jews*, s. 58

⁹⁵ *Ius civile* as such was reserved only for the Roman citizens which would disable any commercial activities among Romans and other peoples living in the Roman Empire, or outside its borders.

demonstrated in the work of the various Roman magistrates with judicial authority in their dealing with a foreigner, especially in those legal disputes where a foreigner and a Roman citizen was involved. The last law was the local law applicable in the provinces, which was basically the ancestral law of the people living in a specific province or a client kingdom. Although these territories were subjected to Roman authority, the Romans left them their own laws to be governed by and rarely interfered in their local affairs.⁹⁶ This policy was also demonstrated in the last section of the paper, where we introduced and compared various documents related to non-Jewish cities and their right to live in accordance with their ancestral customs.

What could be said about these measures taken by the Roman administration on behalf of their Jewish people is that, if anything, the Romans were willing to break their general rule of non-interference with local customs and governance, in favor of the Jewish people. The mistreatment of the Jews that preceded the issue of the legal documents in these areas cannot be seen, in general, as the Roman policy that would tend to act against the Jews, but more as a result of the local sentiment and local governance to which then the Roman administration reacted by taking ad hoc measures. Of course, these measures were not an expression of Roman sentiment aimed at the Jewish people, but as it seems, the Romans were first and foremost pragmatic in their dealings, and it was not to their advantage to have riots in various areas in their empire. Perhaps they understood the zeal with which the Jewish people followed their ancestral customs and the demands arising from their faith and tended to avoid situations that would result in general unrest and even riots, as it happened in Alexandria due to Caligula's insensitive interference with the faith of the Jews. As was already shown before there were even statutes ensuring the same privileges to live according to ancestral customs and observe ancestral religious rights for the Jews throughout the empire⁹⁷ that were often referred to by later administration, whether local or even the emperors.

What can be seen in all the analyzed documents is, that the vast majority of them, whether concerned with Jews or specific cities, contain the formula that ensures the right to live in accordance with the ancestral laws or customs (*πάτρια ἔθη, νόμους, δίκαια, φιλόανθρωπα, θεσμοίς, πάτρια*) and often also other rights were bestowed upon them that offered an exception from a general rule. The fact that most of the rights confirmed by the Romans arose from the local tradition is also highlighted by the issue dealt with in the Letter of Claudius on recent anti-Jewish disturbances in Alexandria, where Claudius addressed the petition of the Alexandrians to have a senate body established as something new, that was not confirmed by previous emperors and is not known as a tradition coming from the time of former kings of Egypt.

As can be seen from all the documents treated in this paper, it was consistent with Roman policy to let the subjected territories govern themselves by the laws and customs that were in place prior to Roman subjugation. This, of course, arose from the character of Roman *ius civile* which was inherently tied to Roman citizenship governed by personality principle meaning that only Roman citizens had access to *ius civile* no matter where in the empire they resided. Hand in hand with this went the Roman reluctance to grant Roman citizenship to other nations. The only solution was to let the foreigners be governed by their own laws.

The language used in statutes concerning non-Jewish peoples is rather uniform and uses specific terms to refer to laws, right and customs and these terms can also be found in the documents mentioned by Josephus Flavius which favors the theory that the statutes concerning the Jews in Josephus's works might be genuine or at least carry the message of the original documents. On the other hand, what is striking concerning the documents dealing with the legal position of the Jews is the fact that contrary to the non-Jewish documents, these show that the Jews were able to demand their rights to be respected across the Empire, not only in their own lands. We could even go as far as to say that affinity to Jewish ethnicity worked in a similar way as Roman citizenship, thus allowing the Jews to invoke their rights no matter where they resided. On top of that affinity to the Jewish nation did not exclude Roman citizenship, which means that Jewishness was not tied to a specific state or government, but it was more of a sense of belonging to a certain nation in an internal sense. Being a Jew did not (and does not) mean being a citizen of a Jewish state but being a member of God's chosen nation.

⁹⁶ This can be seen for example in the *Decree of the Senate on Delphian Envoys and on Resident Aliens at Delphi* from year 189 B.C.E.

⁹⁷ Explicitly in the *Edict of Claudius on Jewish Rights*

Použitá literatúra:

- APPLEBAUM, S. Economic Life in Palestine. In SAFRAI, S., STERN, M. The Jewish People in the First Century: Historical Geography, Political History, Social, Cultural and Religious Life and Institutions. USA: Fortress Press, 1976. 1286 s. ISBN 978-0800606022
- ATKINSON, J. Ethnic Cleansing in Roman Alexandria. In *Acta Classica*, 2006, roč. 49, s. 31 - 54
- AVIAM, M. Jews, Pagans, and Christians in the Galilee: 25 Years of Archeological Excavations and Surveys, Hellenistic to Byzantine Periods. USA, University of Rochester Press, 2004. ISBN 978-1580461719
- AVIAM, M. Socio-Economic Hierarchy in Galilee. In Flavius Josephus. Interpretation and History. Brill, 2011. ISBN 978-9004191679
- BEN ZEEV, M. P. Jewish Rights in the Roman World. The Greek and Roman Documents Quoted by Josephus Flavius. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998. ISBN 3-16-147043-5
- BERLIN, A., BRETTLER, M. Z. The Jewish Study Bible. Oxford: Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0199978465
- BILDE, P. The Roman emperor Gaius (Caligula)'s attempt to erect his statue in the temple of Jerusalem. In *Studia Theologica - Nordic Journal of Theology*, 1978, roč. 32, č. 1, s. 67-93
- BRAUND, D. C. Augustus to Nero: A Sourcebook on Roman History, 31 BC-AD 68. Oxon: Routledge, 2014. ISBN 978-1-315-76948-6
- CRAWFORD, M. H. Roman Statutes, Volume I. London: Institute of Classical Studies, 1996. 581 p. ISBN 0900587 67 9
- Dančiaková, V. *Vzťah prítomnosti a budúcnosti v Ježišovej zvesti*. Bratislava, 2019. s. 147. Dizertačná práca. Katedra Novej zmluvy, Evanjelická bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave. Ábel, F.
- DITTENBERGER, W. *Sylloge Inscriptionum Graecarum*. 3. ed. Leipzig: S. Hirzel, 1917.
- EDWARDS, D. R. Identity and Social Location in Roman Galilean Villages. In ZANGENBERG, J., ATTRIDGE, H. W., MARTIN, D. B. Religion, Ethnicity and Identity in Ancient Galilee, Region in Transition. Nemecko, Mohr Siebeck, 2007. ISBN 978- 3-16-149044-6
- FREYNE, S. A Galilean Messiah? In ST, 2001. Roč. 55, s. 198-218
- GOODBLATT, D. The Sanhedrin. In LEVINE, A.-J. a kol. The Jewish Annotated New Testament. Oxford: Oxford University Press, 2011. ISBN 987654321
- HALL, J. F. The Roman Province of Judea: A Historical Overview. In *BYU Studies Quarterly*, 1996. Roč. 36, č. 3, s. 318 – 336
- HLUŠIKOVÁ, M. Latinsko-slovenský slovník. Bratislava: Kniha - spoločník, 2003. ISBN 80-88814-36-7
- HORSLEY, R. A. Jesus and Empire: The Kingdom of God and the New World Disorder. USA: FORTRESS PRESS, 2002. ISBN-13: 978-0800634902
- JENSEN, M. H. Rural Galilee and Rapid Changes: An Investigation of the Socio-Economic Dynamics and Developments in Roman Galilee. In *Biblica*, 2012, roč. 93, č. 1, s. 43-67
- JOHNSON, A. CH. A kol. Ancient Roman Statutes. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd., 2021. ISBN 1-58477-291-3
- LIDDELL, H. G. a kol. A Greek-English Lexicon. Oxford: Clarendon Press, 1996, ISBN 0 19-864226-1
- PANCZOVÁ, H. Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov. Bratislava: Lingea s.r.o., 2012. ISBN 978-80-8145-021-1
- REINACH, T. Œuvres complètes de Flavius Josèphe, Paris: E. Leroux, 1900
- RUTGERS, L. V. Roman Policy Towards the Jews: Expulsions from the City of Rome During the First Century C. E.. In *Classical Antiquity*, 1994, roč. 13, č. 1, s. 56 – 74, p. 58
- SBERA, T. ὁμολογέω, † ἐξομολογέω, † ἀνθομολογέομαι, † ὁμολογία, † ὁμολογουμένως
- SHERK, R. K. *Roman Documents from the Greek East: Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1969. 408 p. ISBN 978-0801805899
- SIMPSON, D. P. *Cassell's Latin Dictionary*. New York: Macmillan Publishing Company, 1968. 901 p. ISBN 0-02-522570-7
- The Editors of Encyclopaedia. Aristobulus II [online]. Encyclopedia Britannica, 4. June 2020 [cit. 27-11-2021]. Available on URL: < <https://www.britannica.com/biography/Aristobulus-II> >
- The Editors of Encyclopaedia. Encyclopedia Britannica. John Hyrcanus II [online]. 20. July 1998 [cit. 27-11-2021]. Available on URL: <<https://www.britannica.com/biography/John-Hyrcanus-II>>

UDOH, F. E. 2006. *To Caesar What Is Caesar's: Tribute, Taxes, and Imperial Administration in Early Roman Palestine (63 B.C.E.-70 C.E.)*. USA: Brown Judaic Studies, 2006. 366 p. ISBN 978-1930675926

WACHOLDER, B. Z. The Calendar of Sabbatical Cycles During the Second Temple and the Early Rabbinic Period. In *Hebrew Union College Annual*, 1973, vol. 44, p. 153-196

WHISTON, W. *Josephus: A Complete Works*. California: BN Publishing, 2010. 838 p. ISBN 978-1607963134

Kontaktné údaje:

Mgr. et Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.

valeria.terezia.danciakova@uniba.sk

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

P.O. Box 313

810 00 Bratislava

Slovenská republika

NOVÉ TRESTNÉ KÁNONICKÉ PRÁVO

Ján Duda

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: This is a scholarly treatise on Pope Francis' latest recodification of the substantive canon law of criminal law, 2021. The first chapter compares the CIC 1917, the CIC 1983 and the latest recodification, especially in the area of ordinary offences (*poenae espiatoriae*). The second chapter goes to the sources and reasons of canon criminal law in order to understand that the Catholic Church cannot give up her inherent right (can. 1311) to respond with punishments to transgressions of her laws, nor can she give up her efforts to reform the delinquent. The third chapter reflects on the reception of state penal law into the penal law of the Catholic Church on the basis of the principle that Christians are good citizens even of a secular society.

Abstrakt: Ide o odborné pojednávanie nad najnovšou rekodifikáciou trestného kánonického práva hmotného pápeža Františka z roku 2021. V prvej kapitole je komparácia CIC 1917, CIC 1983 a najnovšej rekodifikácie, najmä v oblasti poriadkových trestných činov (*poenae espiatoriae*). Druhá kapitola ide k prameňom a dôvodom trestného kánonického práva, aby bolo možné pochopiť, že katolícka cirkev sa nemôže vzdať svojho vrodeneho práva (kán. 1311) reagovať trestami na prestúpenie svojich zákonov, ani vzdať sa úsilia nápravy delikventa. V tretej kapitole sa nachádza úvaha nad recepciou štátneho trestného práva do trestného práva katolíckej cirkvi na základe princípu, že kresťania sú dobrými občanmi aj sekulárnej spoločnosti.

Key words: Substantive canon criminal law; Catholic Church; the Code of Canon Law; Holy Scripture; ecclesiastical penalties; ecclesiastical offences; state penal law

Kľúčové slová: Trestné kánonické právo hmotné; katolícka cirkev; Kódex kánonického práva; Sväté písmo; cirkevné tresty; cirkevné delikty; štátne trestné právo.

ÚVOD

Pápež František podpísal Apoštolskú konštitúciu *Pascite gregem Dei* 23. mája 2021, ktorou rekodifikoval trestné kánonické právo hmotné. Následne bola apoštolská konštitúcia zverejnená v *L'Osservatore romano* 1. júna 2021 a začne platiť 8. decembra 2021.¹ Dátum je veľmi aktuálny. To je prvý dôvod zaoberať sa trestným kánonickým právom hmotným. Druhý dôvod je ten, že klasická definícia trestného činu v kánonickom práve prechádza niekde na pomyselné čiare, ktorá je medzi vierou a morálnou teológiou a právom. Delikt je totiž vonkajším prestúpením trestného zákona, ale má aj morálny rozmer, ktorý spočíva vo vnútornej zodpovednosti delikventa či zo zámerného konania alebo zanedbania.²

V prvej kapitole porovnám trestné kánonické právo hmotné v Kódexe kánonického práva z roku 1917³ (ďalej len CIC 1917) a v Kódexe kánonického práva z roku 1983⁴ (ďalej len CIC 1983) s najnovšou rekodifikáciou pápeža Františka z roku 2021. V druhej kapitole poukážem na pramene a východiská trestného kánonického práva, ktoré viac posúvajú trestnoprávne konanie do oblasti

¹ FRANCISCUS, Constitutio apostolica *Pascite gregem Dei* qua Liber VI. Codicis Iuris Canonici reformatur (23.5.2021), In: *L'Osservatore romano* (1.6.2021). Dostupné na internete <https://www.osservatoreromano.va/it/news/2021-06/quo-122/pascite-gregem-dei.print.html>

² „Nomine delicti, iure ecclesiastico, intelligitur externa et moraliter imputabilis legis violatio cui addita sit sanctio canonica saltem indeterminata“ - CIC 1917, kán. 2195. Morálna pripočítateľnosť trestného činu vyplýva „ex dolo vel ex culpa“ (porov. CIC 1917, kán. 2199).

³ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab Emo Petro Card. Gasparri auctus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1948.

⁴ *Kódex kánonického práva, latinsko-slovenské vydanie*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1996. ISBN 80-7162-061-0.

zodpovednosti a morálky. Bez správnych zásad v ľudskom myslení a uvažovaní, ktoré má byť naozaj rozumné, nebude stačiť samo osebe nijaké trestné právo, aby sa nezvrhlo na nespravodlivé násilie.

1 KODIFIKOVANÉ TRESTNÉ KÁNONICKÉ PRÁVO HMOTNÉ

1.1 Trestné právo hmotné v CIC 1917

V Kódexe kánonického práva z roku 1917 je trestné kánonické právo hmotné rozdelené na tri časti. Prvá časť má názov „De delictis“ a má 19 kánonov (kánony 2195 – 2212). Druhá časť má názov „De poenis“ má 94 kánonov (2214 – 2313). Tretia časť má názov „De poenis in singula delicta“ má 100 kánonov (kánony 2314 – 2414). Cirkevný trest je definovaný ako pozbavenie nejakého dobra, čoho cieľom je náprava delikventa (nápravný aspekt) a potrestanie trestného činu (reakcia cirkvi na porušenie jej právneho poriadku) vynesený legitímnou autoritou verejnej cirkevnej moci (CIC 1917, kán. 2215). CIC 1917, kán. 2291 vypočítava 12 spoločných odpykávacích trestov: (1) miestny interdikť a interdikť nad spoločenstvom, (2) zákaz vstupu do kostola, (3) trestné preloženie alebo zrušenie biskupského alebo farského sídla, (4) právne odobratie cti (infamia iuris), (5) pozbavenie cirkevného pohrebu, (6) odňatie práva na sväteniny, (7) odňatie alebo zastavenie platu, (8) odňatie práva vykonávať nejaké cirkevné úkony, (9) odmietnutie dosiahnuť nejakých cirkevných služieb, (10) odňatie služby, milosti a pod. (11) pozbavenie nadobudnutých titulov, čestného oblečenia alebo milosti či práv, (12) peňažná pokuta. Okrem týchto spoločných odpykávacích trestov mali klerici ďalších dvanásť (CIC 1917, kán. 2998). Tresty za jednotlivé zločiny boli rozčlenené na tresty za „delikty proti viere a jednote cirkvi“ (titul XI, kánony 2314 – 2319), tresty za delikty proti náboženstvu (titul XII, kánony 2320 – 2329), tresty za delikty proti autoritám, osobám a cirkevným veciam (titul XIII, kánony 2330 – 2349), tresty za delikty proti životu, slobode, vlastníctvu, dobrej povesti a dobrým mravom (titul XIV, kánony 2350 – 2359), tresty za delikty falšovania (titul XV, kánony 2360 – 2363), tresty za zločiny pri udeľovaní, prijímaní svätení a iných sviatostí (titul XVI, kánony 2364 – 2375), tresty za delikty proti zvláštnym povinnostiam klerického alebo rehoľného stavu (titul XVII, kánony 2376 – 2389), tresty za delikty pri udeľovaní, prijímaní a zrieknutí sa cirkevných hodností, úradu a benefícií (titul XVIII, kánony 2390 – 2403), tresty za delikty zneužitia cirkevnej moci alebo úradu (titul XIX, kánony 2404 – 2414). Ukazuje sa, že trestné kánonické právo bolo správne zadefinované jak doktrínálne,⁵ ako aj pastoračne prakticky.⁶

1.2 Trestné právo hmotné v CIC 1983

Po Druhom vatikánskom koncile (1962 – 1965) a bezprostredne po ňom došlo ku kríze kánonického práva vôbec a osobitne bolo napádané trestné kánonické právo. Mnohým sa zdalo, že kánonické právo odporuje pastoračnému prístupu, kde by mala platiť láska, milosrdenstvo a odpustenie.⁷ Aj keď sa pri revidovaní trestného kánonického práva, ktorého výsledkom bol Kódex kánonického práva z roku 1983, nepodľahlo úplne tu spomínaným doktrínálnym tlakom a trestné kánonické práva ako také ostalo, predsa došlo k radikálnej redukcii noriem trestného kánonického práva v Kódexe Jána Pavla II. V Kódexe kánonického práva z roku 1983 má VI. kniha názov „De sanctionibus in Ecclesia“ (sankcie v cirkvi) a má 89 kánonov. Kniha má dve časti. Prvá časť má názov „delikty a tresty vo všeobecnosti“ (kánony 1311 – 1363) a druhá časť má názov „tresty za jednotlivé delikty“ (kánony 1364 – 1399). Došlo najmä k radikálnemu zníženiu odpykávacích trestov. Z 24 odpykávacích trestov z CIC 1917 (kánony 2291 a kán. 2298) ostalo v CIC 1983 len 5 trestov (kán. 1336). Z trestov za jednotlivé delikty ostali: (1) tresty za delikty proti náboženstvu a jednote cirkvi (kánony 1364 – 1369), (2) tresty za delikty proti cirkevným vrchnostiam a slobode cirkvi (kánony 1370 – 1377), (3) tresty za uzurpáciu cirkevných úloh a delikty spáchané pri ich vykonávaní (kánony 1378 – 1389), (4) tresty za trestný čin nepravdy (kánony 1390 – 1391), (5) tresty za delikty proti zvláštnym záväzkom (kánony 1392 – 1396), (6) tresty za delikty proti životu a slobode človeka (kánony 1397 –

⁵ LATINI, J., *Iuris criminalis philosophici summa lineamenta*, Romae 1924. Doktrínálne trestné kánonické právo stálo na téze, že cirkev je dokonalou spoločnosťou a trestnú moc má od Krista svojho Zakladateľa (Mt 18,15).

⁶ SIPOS, I., *Enchiridion Iuris Canonici*, Pécs 1940, s. 961 – 1036.

⁷ DE PAOLIS, V. – CITO, D., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di diritto canonico, Libro VI*, Roma: Urbaniana University Press, 2001. ISBN 88-401-7016-2. Zásadný argument v období koncilu spočíval v tom, že trestné kánonické právo odporuje princípu náboženskej slobody, ku ktorej sa katolícka cirkev hlási (str. 61).

1398) a (7) všeobecná norma (kán. 1399). Aj v Kódexe z roku 1983 ostalo, že katolícka cirkev má „ius nativum“ právo trestať svojich veriacich, ak spáchali delikt (CIC 1983, kán. 1311) a delí tresty na medicínálne zamerané na nápravu delikventa a na odpykávacie, ktorými cirkevná spoločnosť reaguje na porušenie a nápravu svojho právneho poriadku (CIC 1983, kán. 1312). Na predchádzanie páchania deliktov má trestné liečivé prostriedky a ako náhrada alebo zvýšenie trestu slúži pokánie (CIC 1983, kán. 1312, § 3). Zdá sa, že doktrínálne bolo trestné kánonické právo argumentované správne,⁸ ale v praxi sa ukázalo, že trestné kánonické právo nefunguje, resp. nefunguje správne.⁹

1.3 Trestné právo hmotné pápeža Františka

V roku 2007 ustanovil Benedikt XVI. komisiu na revidovanie trestného kánonického práva, ktorej výsledok promulgoval pápež František apoštolskou konštitúciou *Pascite gregem Dei* 23. mája 2021, ktorá vstupuje do platnosti 8. decembra 2021. Rekodifikácia trestného kánonického práva pápeža Františka zachovala počet kánonov VI. knihy CIC (sú to kánony 1311 – 1399), ale niektoré upravila tak, že bol upravený text kánonu a inde boli pridané paragrafy. Dôležité je, že pápež výslovne zrušil platnosť doterajšiu VI. knihu CIC z roku 1983 a nahradil ju novou svojou legislatívou s tým, že prevzal väčšinu mimo kódexových trestnoprávných noriem. K prehľadu zmien odporúčame pozrieť text Ignáca Antonína Hrdinu.¹⁰ Zo zmien uvedieme aspoň niektoré. Zmenil sa nadpis celej VI. knihy CIC, doteraz bol názov „Sankcie v cirkvi“, nový názov je „Trestné sankcie v cirkvi“. V kán. 1311 § 1 je opäť poukázané na princíp, že „cirkev má vrodené a vlastné právo trestať veriacich, ktorí spáchali trestný čin“. Páči sa mi, že sa poukazuje na to, že ten, kto stojí v cirkvi na čele a má teda právo trestať iných za spáchanie trestného činu, musí byť príkladom života pre iných, pričom sa zdôrazňujú ciele cirkevného trestania: obnovenie spravodlivosti, náprava vinníka a odstránenie pohoršenia (kán. 1311 § 2), pritom tresty majú zodpovedať nadprirodzenému cieľu cirkvi (kán. 1312 § 2. Došlo k posilneniu odpykávacích trestov. Sú to príkazy: (1) príkaz pobytu na určitom mieste, (2) zaplatiť finančnú pokutu na cirkevné ciele podľa pravidiel stanovených konferenciou biskupov (kán. 1336 § 2); zákazy: (1) zákaz pobytu na určitom mieste, (2) zákaz vykonávať kdekoľvek alebo len na určitom mieste alebo mimo neho všetky alebo len niektoré úkony súvisiace s úradom alebo zverenou úlohou, (3) zákaz konať niektoré alebo všetky úkony moci orda, (4) zákaz vykonávať všetky alebo niektoré úkony správnej moci, (5) zákaz vykonávať nejaké právo alebo privilégium alebo používať insígnie alebo tituly, (6) zákaz aktívneho alebo pasívneho hlasu v kánonických voľbách alebo zákaz hlasovať v cirkevných radách alebo kolégiách, (7) zákaz nosiť cirkevné alebo rehoľné oblečenie (kán. 1336 § 3); pozbenenia: (1) pozbavenie niektorých alebo všetkých úradov, úloh, služieb, funkcií, úkonov súvisiacich s úradom alebo úlohami, (2) pozbavenie splnomocnenia spovedať alebo kázať, (3) pozbavenie delegovanej správnej moci, (4) pozbavenie nejakého práva, privilégia, insígnií alebo titulu, (5) pozbaviť úplne alebo čiastočne cirkevného odmeňovania (platu, príspevku) podľa pravidiel stanovených biskupskou konferenciou (kán. 1336 § 4) a prepustenie z klerického stavu (kán. 1336 § 5). Pri aplikácii odpykávacích trestov uvedených v kán. 1336 treba mať na zreteli nasledovné princípy: a) nemôže ich aplikovať taký cirkevný predstavený, ktorému určené záležitosti (úrady, úlohy privilégia,

⁸ Tamtiež, s. 31-49. Dnes už nebhý kardinál Velasio De Paolis na základe historického vývoja tvrdí, že cirkev musí bojovať so zlom/hriechom vo svojich cirkevných komunitách a robí to tromi prostriedkami: (1) pastoračnými prostriedkami, ktorých realizáciu ponecháva na adresátov (ohlasovanie Božieho slova, povzbudzovanie, poukazovanie na dobré príklady. (2) právne disciplinárne prostriedky, ktoré spočívajú v normách, prostredníctvom ktorých autorita verejnej cirkevnej moci reguluje a riadi cirkevný život najmä vo vzťahu k sviatostiam, keď cirkevná autorita napomína, zakazuje a rozhoduje. (3) Napokon sú to prostriedky trestné, ktoré sa nachádzajú v trestnom kánonickom práve, ktoré sú zamerané na nápravu delikventa a na obranu dobrého mena cirkvi ako odpoveď na porušenie kánonického právneho poriadku. Použitie trestov je krajným riešením, ktoré predpokladá, že došlo k škandalóznemu správaniu sa delikventa, ktorý zotrúva v tomto správaní tvrdošijne a cirkev musí na to reagovať. Vid' napr. 1 Kor 5,1-5.

⁹ Možno to badať na trestných rozhodnutiach Rímskej rot. V rokoch 1909 – 1918 vydala Rota Romana 31 rozhodnutí v trestných veciach, v rokoch 1918 – 1983 vydala 39 rozhodnutí v trestných veciach, ale v rokoch 1983 – 1995 vydala iba jedno rozhodnutie v trestnej veci – PALESTRO, Vittorio, Le sentenze penali della Rota Romana (1909 – 1996), In: *Il processo penale canonico* (ed. Zbigniew Suchecki), Roma: Lateran University Press, 2003, s. 325 – 364. ISBN 88-465-0270-1.

¹⁰ HRDINA, I. A., Co se (ne)změnilo rekodifikací kánonického práva hmotného, In: *Revue církevního práva* 84-3 (Praha) 2021, s. 13-28. ISSN 1211-1635.

milosti, tituly, insígnie) nepodliehajú (kán. 1337 § 1); b) aplikovať príkaz pobytu na určitom mieste musí byť so súhlasom ordinára miesta určeného pobytu (kán. 1337 § 2); c) nemožnosť zbaviť akademických stupňov (kán. 1338 § 2), d) zákazy stanovené v kán. 1336 § 3 nemajú dopad na platnosť, čiže pri porušení zákazu úkony sú platné (kán. 1338 § 5) a treba pri nich rešpektovať okolnosti, stanovené v kán. 1335 § 2 o pozastavení zákazu (ak veriaci požiada o sviatosť, sväteniny alebo o úkon správnej moci) (kán. 1338 § 3).

2 ZÁKLADY A VÝCHODISKÁ TRESTNEJ KÁNONICKEJ ÚPRAVY

Bez Biblie a teológie pravdepodobne nie je možné pochopiť nielen kánonické právo, ale najmä trestné kánonické právo. Zdá sa, že kánonisti azda najčastejšie uvádzajú *correctio fraterna*, ktoré uvádza evanjelista Matúš (Mt 18,15-18) a v zjednodušenej forme aj evanjelista Lukáš (Lk 17,3-4), ako aj zásah apoštola Pavla proti incestu v Korintskej cirkevnej obci (1 Kor 5,1-13), kde nástojčivo žiada: „vylúčte zlého (človeka) spomedzi seba“.¹¹ Pri *correctio fraterna*, kde cieľom je náprava človeka, badáme tri kroky. Prvým je napomenutie bez svedkov, druhým je napomenutie pred svedkami a tretím je napomenutie pred cirkevným spoločenstvom. Cirkev je v Pánovej službe, ktorý „nechce smrť hriešnika, ale aby sa obrátil a žil“ (Ez 18,23), pripomína už nebohý kardinál Zenon Grocholewski a dodáva, že „nie je záujmom cirkvi trestať delikventov, ale ich obrátenie a náprava“.¹² Pri zásahu apoštola Pavla v Korinte v prípade incestu ide skôr o reakciu cirkevnej komunity na zlý spôsob života jednotlivca. Pavol sa na prvom mieste neobracia k delikventovi, ale ku komunite a žiada ju, aby delikventa vypudili spomedzi seba. Kánonisti chápu túto intervenciu nielen ako zásah authority, ale aj ako zásah celého cirkevného spoločenstva, ktoré recipovalo/prijalo Pavlov zásah a uplatnilo ho voči vinníkovi. Pribyl to nazýva, že je to „samoočistný mechanizmus cirkevného spoločenstva, nie ako akt pomsty“.¹³ Jednoducho, cirkevné spoločenstvo musí prijať zodpovednosť za zlé konanie delikventa a reagovať tak, že sa od jeho konania dištancuje. Nie je to však iba akt cirkevnej authority, ale aj cirkevnej komunity. Podobné konanie nachádzame aj v ustanoveniach koncilu v Elvire (303), kde biskupi na synode sa uzniesli na takých trestoch ako neudeliť prijímanie ani na konci života, neudelenia prijímania ani na konci života (kán. 1 – za obetovanie modlám po krste), čo bol veľmi tvrdý trest.¹⁴ Zaujímavé tresty spomína Regula Benedikta z Nurzie (480-547), kde mnísi trestali vylúčením od spoločného stolovania a modlitieb (oratória, modlitebne) a napokon aj z kláštora, ale aj bitkou a inými telesnými trestami.¹⁵ Špecifikom týchto trestov bola skutočnosť, že mali poslúžiť ako výchovný prostriedok v „Pánovej škole“. Ján Gracián rozlišuje exkomunikáciu od eucharistie, čiastočné oddelenie od spoločenstva veriacich a úplné oddelenie spoločenstva veriacich. Dekretalisti zaviedli aj trest *latae sententiae a ferendae sententiae*.¹⁶ Osobitnou kapitolou sú tresty za zneužívanie mladistvých a zraniteľných v katolíckej cirkvi. Dozvedáme sa, že Kongregácia pre klerikov vo Vatikáne fungovala ako „najvyššie oddelenie pre riadenie svetových ľudských zdrojov, ktoré hľadalo na kňaza ako ho pracovne využiť a chrániť pred svetom, ktorý je voči nemu a priori nepriateľský. To znamená, že Kongregácia sa neriadila kultúrou právnej služby, ale ako ustanovizeň, ktorá sa usilovala nájsť obžalovaným kňazom nové miesta, aby boli využité ľudské zdroje.“¹⁷

3 NEMALO BY SA KÁNONICKÉ PRÁVO NECHAŤ INŠPIROVAŤ ŠTÁTNYM PRÁVOM?

Nemožno pochybovať o správnosti trestného kánonického práva, hoci toto právo vždy predpokladá existenciu nadprirodzenej viery, ktorá je nevyhnutne potrebná z toho dôvodu, aby toto

¹¹ DE PAOLIS, V. – CITO, D., *Le sanzioni della Chiesa*, Roma: Urbaniana University Press, 2001, s. 22-25. ISBN 88-401-7016-2.

¹² GROCHOLEWSKI, Z., *Presentazione*, In: *Il processo penale canonico* (ed. Z. Suchecki), Roma: Lateran University Press, 2003, s. 5. ISBN 88-465-0270-1.

¹³ PŘIBYL, S., *Společné rozhodování věřících v rané církvi*, In: *Revue církevního práva* 72-2 (Praha) 2018, s. 33.

¹⁴ LICHNER, M. – KARABOVÁ, K., *K prameňom ranokresťanskej tradície*, Trnava: Dobrá kniha 2017, s. 67. ISBN 978-80-8191-105-7.

¹⁵ BENEDIKT Z NURZIE, *Regula* (preklad: Milan Žila a Vladimír Kasan), Banská Bystrica: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 1998. ISBN 80-967172-5-1.

¹⁶ DE PAOLIS, V. – CITO, D., *Le sanzioni della Chiesa*, Roma: Urbaniana University Press, 2001, s. 30. ISBN 88-401-7016-2.

¹⁷ BENEDIKT XVI., *Návrat k Bohu. Hriech zneužívania v cirkvi*, Bratislava: Lúč, 2020, s. 16-17. ISBN 978-80-8179-168-0.

právo bolo možné vymáhať. Samozrejme, nakoľko aj cirkev je špecifickou spoločnosťou na tejto zemi, aj kánonické právo ako právo cirkvi, taktiež musí mať svoje špecifiká, ktoré sa nevyhnutne musia prejavovať aj v povahe cirkevných trestov.

Preto je dôležité pochopiť, že apoštol Pavol v liste tlačí na cirkevné spoločenstvo v Korinte, aby akceptovalo rozhodnutie jeho apoštolskej autority a vypudilo spomedzi seba človeka páchajúceho incest (1 Kor 5,1-13). To znamená, že cirkevné spoločenstvo v Korinte recipovalo výnos Pavlovej apoštolskej autority a zrealizovalo ho. Toto je dôležité pre pochopenie, ako sa vykonávala autorita v ranej cirkvi. Domnievame sa, že podobným spôsobom by sa mala realizovať autorita aj v súčasnej cirkvi na miestnej úrovni. Vylúčilo by to zásadný problém, z ktorého je nezriedka obviňovaná súčasná cirkev, že delikty svojich členov ututľáva a pestuje kultúru mlčania. Tým netvrdím, že by cirkevná autorita mala ísť do sekulárnych masovokomunikačných prostriedkov, ale nejakým spôsobom by sa mali rozhodnutia oznamovať cirkevnej komunite, ktorá niekedy stojí pred problémom cirkevného rozhodnutia a nechápe ho, pričom sa od spoločenstva vyžaduje, aby bez vysvetlenia a dôvodov, realizáciu rozhodnutia cirkevnej autority akceptovalo. Je to niečo, čo je v rozpore v praxou ranej cirkvi.

Ďalšia otázka súvisí s tým, že niekedy štátne sekulárne právo považuje za neakceptovateľný taký zločin, ktorý cirkevná verejná autorita aj naďalej je ochotná tolerovať. Máme na mysli chápanie vatikánskej Kongregácie pre klerikov, ktorá chápala samú seba ako vrcholnú inštitúciu prerozdeľovania ľudských (kňazských) zdrojov a pritom ponechávala nepovšimnuté hlásenia o páchaní ťažkých deliktov klerikmi.

Nemalo by sa trestné kánonické právo inšpirovať štátnym trestným kánonickým právom, ak by nebolo v rozpore s Božím právom, ani v rozpore s cirkevnou spravodlivosťou? Napríklad, majetkové kánonické právo mnohé zákony štátneho práva prijíma za svoje a žiada, aby sa v majetkovej oblasti dodržiavali aj zákony štátne. Nemalo by kánonické právo recipovať tie štátne zákony, najmä z morálnej a eticko-právnej oblasti, ktoré chránia morálnu bezúhonnosť cirkvi ako celku i jej jednotlivých členov? Ako príklad možno uviesť povinnosť nahlásiť orgánom činným v trestnom konaní trestný čin v súlade s § 340 a povinnosť prekaziť trestný čin v súlade s § 341 Trestného zákona z roku 2005¹⁸ a aby cirkev rešpektovala nemožnosť prístupu mravnostných delikventov a to aj v prípade zahladených trestných činov, nielen do školy a školských zariadení, ale aj na bohoslužby tam, kde sú prítomné deti a mládež (§ 15, ods. 2, Zák. 138/19 Z.z.),¹⁹ aby sa od cirkevných zamestnancov vyžadoval čistý register vrátane zahladených mravnostných deliktov.

ZÁVER

Na záver sa žiada uviesť niekoľko poznámok, ktoré považujeme za dôležité v súvislosti s novým kodifikovaným trestným kánonickým právom hmotným.

Domnievame sa, že trestné kánonické právo rekonštruované pápežom Františkom nerieši dostatočným spôsobom reakciu cirkvi voči tým, ktorí porušujú cirkevný právny poriadok. Ostáva naďalej problémom, ako riešiť problémových členov cirkevného spoločenstva. Zastávame názor, že reforma by sa mala dotýkať nielen trestného kánonického práva hmotného, ale aj procesného.

Z jednej strany sa ukazuje ako rozumné, že povaha trestného kánonického práva hmotného má svoje špecifiká, ktoré zodpovedajú povahe cirkevnej spoločnosti žijúcej na tejto zemi. Avšak z druhej strany, cirkevné spoločenstvo sa nesmie stať miestom ochrany delikventov. Zistenie, že Kongregácia pre klerikov fungovala na spôsob prerozdeľovania ľudských zdrojov bez ohľadu na mravný a trestnoprávny aspekt, čiže bez ohľadu na to, či ide o delikventov alebo nie, je vážne inštitucionálne pochybenie najvyšších verejných orgánov katolíckej cirkvi.

Kresťania v ranej cirkvi boli, resp. snažili sa byť príkladnými občanmi. Apoštol Pavol sa pri sporoch dokázal odvolať aj na svoje rímske občianstvo a súdny proces v Ríme. Som presvedčený, že okrem trestného kánonického práva hmotného, sa od nás žiada rešpektovať aj štátne právo, ak je v súlade s Božími zákonmi a aj cirkevnou mravnou spravodlivosťou. To znamená, že treba prijať a rešpektovať aj štátne trestné právo hmotné a procesné v prospech očistných procesov cirkevných spoločenstiev a nedržať sa kultúry ututľavania a mlčania či zakrývania trestných činov.

Napokon je potrebné zapájať do problematiky trestného kánonického práva aj cirkevné spoločenstvá tak, ako apoštol Pavol zapojil a žiadal od spoločenstva v Korinte zásah proti delikventovi

¹⁸ Zák. č. 300/2005 Z.z. In: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>

¹⁹ Zák. č. 138/2019 Z.z. In: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2019-138>

incestu. Kresťanská morálka musí dostať viac miesta a priestoru v celých cirkevných komunitách, aby delikventom bolo zrejmé, že tu sa im milosrdenstva dostane iba vtedy, ak priznajú svoje delikty a odpykajú si trest za svoje činy, ktoré prírjmu ako súčasť svojho pokánia.

BIBLIOGRAFIA

- BENEDIKT XVI., *Návrat k Bohu. Hriech zneužívania v cirkvi*, Bratislava: Lúč, 2020. ISBN 978-80-8179-168-0.
- BENEDIKT Z NURZIE, *Regula* (preklad: Milan Žila a Vladimír Kasan), Banská Bystrica: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 1998. ISBN 80-967172-5-1.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab Emo Petro Card. Gasparri auctus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1948.
- FRANCISCUS, Constitutio apostolica *Pascite gregem Dei* qua Liber VI. Codicis Iuris Canonici reformatur (23.5.2021), In: *L'osservatore romano* (1.6.2021). Dostupné na internete <https://www.osservatoreromano.va/it/news/2021-06/quo-122/pascite-gregem-dei.print.html>
- GROCHOLEWSKI, Z., Presentazione, In: *Il processo penale canonico* (ed. Z. Suchecki), Roma: Lateran University Press, 2003, s. 5. ISBN 88-465-0270-1.
- HRDINA, I. A., Co se (ne)změnilo rekodifikací kánonického trestného práva hmotného, In: *Revue církevního práva* 84-3 (Praha) 2021, s. 13-28. ISSN 1211-1635.
- Kódex kánonického práva, latinsko-slovenské vydanie*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1996. ISBN 80-7162-061-0.
- LATINI, J., *Iuris criminalis philosophici summa lineamenta*, Romae 1924.
- LICHNER, M. – KARABOVÁ, K., *K prameňom ranokresťanskej tradície*, Trnava: Dobrá kniha 2017, s. 67. ISBN 978-80-8191-105-7.
- SIPOS, I., *Enchiridion Iuris Canonici*, Pécs 1940, s. 961 – 1036.
- PALESTRO, V., Le sentenze penali della Rota Romana (1909 – 1996), In: *Il processo penale canonico* (ed. Zbigniew Suchecki), Roma: Lateran University Press, 2003, s. 325 – 364. ISBN 88-465-0270-1.
- DE PAOLIS, V. – CITO, D., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di diritto canonico, Libro VI*, Roma: Urbaniana University Press, 2001. ISBN 88-401-7016-2.
- PŘIBYL, S., Společné rozhodování věřících v rané církvi, In: *Revue církevního práva* 72-2 (Praha) 2018, s. 25-44. ISSN 1211-1635.
- Zák. č. 300/2005 Z.z. In: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>
- Zák. č. 138/2019 Z.z. In: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2019-138>

Kontaktné údaje:

Prof. ThDr. JCLic. PaedDr. Ján Duda, PhD.,
Katedra rímskeho, kánonického a cirkevného práva
Právnická fakulta Univerzity Komenského
Šafárikovo nám. 6, P. O. Box 313
810 00 Bratislava
jan.duda@uniba.sk

VLIV KANONICKÉHO PRÁVA NA PRÁVNÍ ÚPRAVU MANŽELSTVÍ V CIVILNÍM PRÁVU

Radim Kalabis

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: Marriage law has undergone dramatic changes in the last two decades, moving towards a state where marriage can be easily entered into and just as easily dissolved. This is a state of affairs which is not a feature of one country or one legal system, but is found in both continental law and Anglo-Saxon law. Both legal systems have the same roots in matrimonial law, namely Christianity. Until the Reformation, Western Christianity was represented by the Roman Catholic Church, which actively influenced law-making and, through canon law, marriage, its formation, duration, questions of validity, etc. The aim of this thesis is to determine to what extent it is possible to state that marriage law is currently influenced by canon law, whether it is still possible to find remnants of the principles of canon law in the regulation of marriage, and whether these principles can be seen in both legal systems, i.e. in the common law system and in the continental legal system. By means of a comparative method, which evaluates both the historical legal development and the current state of the law, the two legal systems are compared and, with a focus on Great Britain, France, the Central European region and, most narrowly, the Czech Republic and Slovakia, the elements of the influence of canon law on the de lege lata regulation are identified, pointing out the differences in the current state of the law and assessing the positives and negatives of a more rigid versus a looser regulation of marriage under private law.

Abstrakt: Manželské právo prošlo v posledních dvou desetiletích dramatickými změnami a směřuje ke stavu, kdy lze manželství snadno uzavřít a stejně snadno i zrušit. Tento stav není charakteristický pro jednu zemi nebo jeden právní systém, ale vyskytuje se jak v kontinentálním, tak v anglosaském právu. Oba právní systémy mají stejné kořeny v manželském právu, a to křesťanství. Až do reformace bylo západní křesťanství reprezentováno římskokatolickou církví, která aktivně ovlivňovala tvorbu práva a prostřednictvím kanonického práva i manželství, jeho vznik, trvání, otázky platnosti atd.

Cílem této práce je zjistit, do jaké míry je možné konstatovat, že manželské právo je v současnosti ovlivněno kanonickým právem, zda je možné v úpravě manželství stále nalézt pozůstatky principů kanonického práva a zda lze tyto principy spatřovat v obou právních systémech, tj. v systému common law a v kontinentálním právním systému. Pomocí komparativní metody, která hodnotí jak historický právní vývoj, tak současný právní stav, jsou oba právní systémy porovnávány a se zaměřením na Velkou Británii, Francii, středoevropský region a nejužší okruh České republiky a Slovenska jsou identifikovány prvky vlivu kanonického práva na úpravu de lege lata, poukázáno na rozdíly v současném právním stavu a zhodnocena pozitiva a negativa rigidnější versus volnější soukromoprávní úpravy manželství.

Keywords: marriage, canon law, divorce, divorce by mutual consent

Klíčová slova: manželství, kanonické právo, rozvod, rozvod po vzájemném souhlasu

ÚVOD

Kanonické právo a právo civilní – o vzájemném ovlivnění lze z historického hlediska hovořit bezpochyby velmi obšírně – ať již v tom smyslu, jak kanonické právo ovlivnilo právo římské, když to byla právě církev a její učenost, která od počátku středověku umožňovala seznamování se s římskoprávní tradicí – viz nejstarší evropská univerzita v Bologni a její následovníci – středověké univerzity po celé vyspělé Evropě, či v tom smyslu, jak kanonické právo ovlivnilo jednotlivá právní odvětví moderního práva.

Kanonické právo a v širším smyslu samo západní křesťanství mělo na vývoj evropského zákonodárství vliv rozsáhlejší, než si jsme vůbec ochotni připustit. Připomeňme si jen vliv papežské encykliky Rerum Novarum na vznik sociálního zákonodárství a mnohé další.

Kde je ovšem vliv kanonického práva patrný dodnes a nejsilněji, to je manželství a rodina a její právní úprava v civilních kodexech.

Faktický a přímý vliv kanonického práva v té podobě, že by civilní kodexy odkazovaly či přímo přejímaly úpravu kanonického práva již pochopitelně v dnešní době nenalezneme nikde, ale to neznamená, že bychom pro tento fakt nemohli vidět zcela jasné kořeny, ze kterých manželské právo vychází. Tyto kořeny jsou natolik hluboké a instituce manželství natolik tradiční, že si vlivu hodnot, na kterých je kanonické právo vybudováno, nelze nevšimnout ani přes veškerou sekularizaci, kterou civilní právo od druhé poloviny 19. století a zejména ve století 20., prošlo.

Cílem tohoto krátkého článku je tedy pomocí komparativní metody zjistit, jak kanonické právo ovlivnilo současné právo manželské a rodinné a zda je i nadále možno nalézt principy kanonického práva v současné civilní úpravě a také to, zda jsou stále patrné kořeny, ze kterých tato část práva vychází.

Pokud si na jednu stranu postavíme kanonické právo, které pojímalo a pojímá manželství jako svátost, jako svazek nerozlučitelný a trvalý a na stranu druhou potom soudobou právní úpravu, potom se může jevit jakákoliv souvislost mezi úpravou manželství v kanonickém právu a současném právu jako zcela vyloučená.

Je nutné si však uvědomit, že každé právo, resp. každá oblast právní úpravy se řídí určitými principy a zásadami, na kterých je vybudována.

Právní úpravu manželství tak není možno omezit toliko na uzavření, otázky, spojené s trváním a následně zánikem. Manželství je především společenská instituce, která požívá jisté vážnosti, ochrany, řídí se principem ochrany slabší strany, jedním z hlavních účelů rodiny je výchova dětí. Právě v kontextu charakteristiky svazku manželského, jeho poslání a pojetí, je nutno zkoumat vliv kanonického práva, a to jednak z hlediska historického vývoje a jednak z hlediska stavu *de lege lata*.

1 HISTORICKÝ VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY MANŽELSTVÍ

Z historického hlediska se vliv kanonického práva na právní úpravu manželství a rodiny traduje *de facto* již od antického Říma a vlády císaře Konstantina I. Velikého, který reformoval staré zákony *Lex Iulia Miscella*, platné již od dob císaře Augusta. Původní Augustovy zákony ukládaly římským občanům i propuštěncům vstupovat do manželství a to od 25 roku u mužů a 20 roku u žen a dále předepisovaly povinnost mít potomky, a to pod sankcí nemožnosti dědit z testamentu apod.

Samotná skutečnost, že se tyto Augustovy zákony proti celibátu, jak je možné je také zjednodušeně označit, v praxi uplatňovaly obtížně, neměnilo nic na tom, že byly platné po celou dobu principátu i dominátu, a to až do zmiňované vlády Konstantina I.

Tento císař, veden patrně křesťanskou vírou, zrušil povinnost žít v manželském svazku, jakož i povinnost plodit děti, když si patrně osobně cenil askeze, života v celibátu a očekávání příchodu Krista.

Jsou samozřejmě autoři – mezi nimi kupříkladu americká historička Judith Evans Grubbs, která vnímá motivaci císaře Konstantina ke zrušení těchto právních norem zejména z důvodu jejich neoblíbenosti mezi římskou populací, nicméně ani ona zcela nepopírá, že Konstantinovy legislativní počiny měly své kořeny v křesťanství, a to minimálně v části manželského práva, které se věnuje rozvodům¹.

Domnívám se, že římská společnost jako taková, nebyla v době působení císaře Konstantina I. ještě zcela připravena na dramatickou změnu, jakou s sebou nástup křesťanství nesl a sám Konstantin musel postupovat v právní úpravě obezřetně, aby si proti sobě nepopudil obyvatelstvo a zejména bohaté a vlivné vrstvy. Pokud tedy zrušil dosavadní přísnou právní úpravu, vztahující se k postihování celibátu, potom je názor shora uvedené historičky, že k tomu primárně nebyl veden křesťanskou vírou, patrně správný. Jeho úprava práva rozvodu však již zcela jistě z křesťanských zásad vycházela. Jak uvádí např. Gwynn, křesťanství Konstantinovi napomohlo ke zpřísnění rozvodů (přísnější pravidla se týkala zúžení důvodů, pro které bylo možno rozvod realizovat – jednalo se např. o obvinění, že je manžel či manželka čaroděj, rozbíječ hrobů či vrah.) V dřívějších dobách bylo možno

¹ GRUBBS, Judith Evans, *Law and Family in Late Antiquity : The Emperor Constantine's Marriage Legislation*, New York: Oxford University Press, 1995, ISBN 0-19-814768-6

zaslat dopis o rozvodu druhému z manželů také z důvodu např. opilství či hráčství apod., avšak Konstantin tyto důvody zavrhl².

Za vlády nástupců císaře Konstantina, zejména pak za Justiniána, se křesťanské zásady v manželském právu dále prohlubovaly – pochopitelně s výjimkou krátké epizody návratu k pohanství za vlády císaře Juliána Apostaty. Manželství bylo vnímáno jako nerozlučitelný svazek dvou osob, kterýžto pohled vycházel zejména z evangelia a zde vyjádřené zásady – Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj (Mk 10,9). Např. Justinián zpřisnil možnost rozvodu tím, že pokud se manželé rozvedli po vzájemné dohodě, potom museli do smrti setrvat v klášteře a jejich majetek tomuto klášteru připadl. resp. rozvod obecně začal být povětšinou překážkou pro uzavření dalšího manželství. Justiniánovy snahy směřovaly k omezení rozvodu po vzájemné dohodě, avšak v tehdejší společnosti budily tyto snahy poměrně značný odpor a musely být revidovány Justiniánovým nástupcem³.

Tyto shora nastíněné úpravy platily bezesbýtku ve východní části říše, a to i po zániku říše Západořímské, nicméně náš křesťanský západ prošel po zániku antického Říma poměrně dramatickou cestou, než bylo možno opět hovořit o tom, že křesťanství má rozhodující vliv na manželství a rodinu. Spíše můžeme hovořit o vlivu obyčejových pravidel germánských kmenových svazů, která se podílela na utváření tehdejšího zákonodárství. Tyto obyčeje byly ovlivněny právem římským, a to pochopitelně nejen v oblasti manželství, ale obecně. K nejznámějším patří např. romanizované kodexy Lex Romana Burgundiorum či Lex Romana Visigothorum.

Co se týče manželského práva obecně, potom zpočátku skutečně převažovaly obyčeje a pojetí manželského svazku jako smlouvy, kdy do jeho vzniku v raných dobách křesťanství nezasahovalo. Křesťanské zásady se do společnosti raných germánských říší šířily pozvolna a staré obyčeje neodstranilo ihned a najednou.

Západní část křesťanského Západu byla ve vývoji o něco napřed, napomohlo tomu zejména těsnější soužití s někdejší antickým Římem, jehož hranice územím střední Evropy procházela jen částečně. Proto také „pohanské“ zvyklosti a obyčeje odezněly mnohem rychleji, než na našem území, kde tyto přetrvávaly ještě o minimálně jedno až dvě století později.

Vzpomeňme jen poměrně rozšířené mnohoženství mezi velmoži (patrně spíše konkubinát), které se týkalo například českých zemí a zmínku o tom najdeme v nejstarším zemském zákoně – Hnězdenských (Břetislavových) dekretech z roku 1039, vyhlášených nad hrobem sv. Vojtěcha, které uvádí následující pravidlo:

„Vaše manželství, která až dosud měli jste jako v nevěstinci a společná mezi zvířaty, necht' napříště řídí se kanonickým řádem tak, aby manželka spokojila se jedním mužem a muž jednou ženou zákonitě před církví provdanou.“

Všimněme si, že již tehdy se hovoří o kanonickém řádu. Kanonické právo v této době obsahovalo zejména požadavky na to, aby bylo manželství vnímáno jako svazek trvalý a nerozlučitelný. Křesťanství nicméně na našem území pronikalo tzv. „shora dolů“ od vládnoucí elity k prostému lidu, setrvávajícím ještě velmi dlouho v pohanských obyčejích.

K tomuto je zajímavý pohled Sary McDougall, která uvádí, že polygamie v Evropě se již ve 12. století nevyskytovala (byla do této doby vymýcena) a šlechta měla zájem uzavírat trvalé monogamní svazky⁴.

Rozdílný pohled na trvalost manželství panoval mezi šlechtou a církví, kdy církev trvala na svazku nerozlučném, kdežto v zájmu šlechty bylo, aby naopak tyto svazky rozlučovat šlo.

Nebyl to patrně jen problém středověké Francie – opět i zde mohou posloužit příkladem z přemyslovských Čech a poukázat na sňatkovou politiku přemyslovských králů – kupříkladu již Přemysl Otakar I. znovu oženil s Konstancí Uherskou a v roce 1198 zapudil svou první ženu, Adlétu Mišeňskou z rodu Wettinů k nelibosti Svatého stolce. Dalším příkladem, tentokrát ze západní Evropy, je rozvod franckého krále Lothara II. a jeho ženy Teutberg, který byl nejprve řešen způsobem de facto násilným, když král Lothar svou ženu zapudil k nelibosti církve i okolních vládců, následně byl

² GWYNN, David. M. *Christianity in the Later Roman Empire*, Bloomsbury Publishing 2014, ISBN 1441180397, 328 s.

³ SÁRY, Pál. *The changes of the Rules of Divorce in the Christian Roman Empire*. [online]. Dny práva 2010. [citováno dne 11-1-2022]. Dostupné z URL: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Sary_Pal_\(3849\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Sary_Pal_(3849).pdf)

⁴ McDOUGALL, Sara. *The Making of Marriage in Medieval France*. Journal of Family History, 2013. pp 103-121

spor řešen prostřednictvím církve, kdy synoda biskupů potvrdila králův rozvod, aby byl tento krok vzápětí anulován papežem z popudu Teutbergy. Král Lothar II. se nakonec rozvedl na samotném sklonku života a vzápětí na to umírá. Původní záminkou pro rozvod měl být prohrěšek incestu ze strany královny, avšak tento důvod nebyl bezesbýtku akceptován církevní synodou, jak o tom referuje současník, arcibiskup Hincmar z Remeše⁵. Hincmar byl současně vedle papeže jedním z těch, kteří nechťeli povolit rozvod manželství. Královna Teutberga se v rámci soudu podrobila také zkoušce a záminka pro rozvod tak byla z hlediska tehdejších zvyklostí vyřešena v králův neprospěch. Spor je zajímavý ze dvou hledisek, jednak tím, jakou roli již v 9. století hrálo církevní právo na franckém dvoře – Lothar II. měl nemanželského potomka, jehož nástupnictví nebylo možné z důvodu nelegitimního původu – bylo nejprve nutno vyřešit zrušení sňatku s Tetubergou a zoficiálnit vztah s konkubínou Waldrad, aby mohl potomek vzešlý z tohoto svazku usednout na trůn. Spor je dále zajímavý i tím, jak byla moc světská jednoznačně v otázkách manželství podřizena moci duchovní a spor ve výsledku řešil až papež Mikuláš I., se kterým král Lothar II. válčil a následně Hadrian II., který po aktivním souhlasu ze strany Teutbergy souhlasil s rozvodem svazku. Rozvod krále Lothara byl zajímavý v neposlední řadě také jistým přelomem v chápání manželství, jak uvádí například Heidecker, který si všímá toho, že se sice přes velkou sledovanost sporu neustálila jednotná forma postupu církve v těchto případech, ustálil se náhled na manželství a důvody jeho případné rozluky⁶.

Církev tedy měla ještě před gregoriánskou reformou, která znamenala počátek budování jednoznačné vlády práva – zde kanonického – v církvi, jakož i propracovaný systém soudnictví, nespochybnitelný vliv na manželské právo, byť v této době neexistoval institucionalizovaný způsob uzavírání sňatků církevní formou a manželské svazky vznikaly stále pod silným vlivem obyčejů. Celkem užívanou praxí byly také rozvody, byť pro ně musel být dán důvod, jak jsme viděli například na snaze o rozvod ze strany franckého krále Lothara II.

Tzv. gregoriánská reforma církve, zmiňovaná výše, pojmenovaná podle papeže Řehoře VII., který ji inicioval, přinesla z hlediska právní úpravy manželství např. povinný celibát pro kněze, který byl do té doby v západní církvi sice prosazován, ale zejména v oblastech střední Evropy, ne zcela akceptován - jedním z nejznámějších případů je český kronikář a kněz Kosmas, který měl ženu Božetěchu a syna Jindřicha (budoucího olomouckého biskupa, kterého dějiny znají pod plným jménem Jindřich Zdík). O Kosmově rodině hovoří například Šrámek, který do protikladu s tím staví jeho svěcení na kněze v uherské Ostřihomi v roce 1099⁷.

Nejsilněji se spor o trvalost manželského svazku projevil pochopitelně až za vlády anglického krále Jindřicha VIII., jehož reformační snahy a založení anglikánské církve vyplynuly jednoznačně ze sporů s katolickou církví, pramenících ze snah krále dosáhnout anulování svého předchozího sňatku s Kateřinou Aragonskou, byť se můžeme setkat i s názorem, že snahy Jindřicha VIII. o reformu církve byly mnohem hlubšího rázu a samotný spor o rozvod manželství byl pouhou záminkou, zatímco skutečným cílem bylo dle Bernarda, očistění církve od pověř a modlářství⁸.

Jak se tedy vlastně dávalo kanonické právo středověku na manželství a jeho vznik? Odpověď můžeme najít v Graciánově dekretu – zásadním prameni kanonického práva do konání Tridentského koncilu, a nejen do něj – z Graciána, který je považován za jakéhosi zakladatele kanonického práva, vycházelo i pozdější kanonické právo a v jistých případech se jeho myšlenky objevují v rámci kanonického práva dodnes⁹.

⁵ BOF R., LEYSER, C., *Divorce and remarriage between late antiquity and the early middle ages: Canon law and conflict resolution*. In K. Cooper & C. Leyser (Eds.), *Making Early Medieval Societies: Conflict and Belonging in the Latin West, 300–1200* (pp. 155-180). Cambridge: Cambridge University Press, 2016

⁶ HEIDECKER, Karl. GUEST, Tanis M, trans.. *The Divorce of Lothar II: Christian Marriage and Political Power in the Carolingian World*.,. Ithaca: Cornell University Press, 2010. ISBN: 978-0-8014-3929-2

⁷ ŠRÁMEK, Josef. *Otazníky nad nejstaršími dějinami břevnovského konventu : Kosmův vztah k českým klášterům aneb na okraj jeho kroniky Čechů*. In: STEJSKAL, Jan (ed.). *Mladá historie*, Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 117-138

⁸ BERNARD, G.W. *The King's Reformation : Henry VIII. and the Remaking of the English Church*. New Haven: Yale University Press, 2005. ISBN: 978-0-300-10908-5

⁹ VLADÁR, Vojtech. *Připustnost přísah podľa Graciánovho dekretu*. In : *Revue církevního práva* č. 82-1/21, s. 23-40, ISSN : 2336-5609

Gracián vnímal manželství a jeho vznik tak, že se jedná o svazek nerozlučitelný (v duchu evangelia), jehož vznik má dvě fáze – jednak je to souhlasný slib obou manželů a jednak je to pohlavní spojení, které proces završuje a manželství je tak konzumováno. Jak uvádí např. Alesandro, Graciánův dekret se opírá o biblický obraz jednoho těla¹⁰.

Manželství je vnímáno především jako smlouva, se kterou vyjadřují souhlas obě smluvní strany – tedy manželé, nicméně, byť je obřad samotný po celou dobu středověku provozován de facto civilní formou a manželé absolvují následně společnou bohoslužbu, na které dostanou požehnání. Později se sňatek přesunul přímo před dveře kostela, kde se odehrála první část – civilní a teprve následně novomanželům žehnal kněz. Jako součást bohoslužby se stal sňatek až od 16. století, od koncilu Tridentského¹¹.

Tridentský koncil, konaný v polovině 16. století (1545-1563), znamenal v otázce manželství zásadní přelom – stanovil povinnost církve registrovat ve farních matrikách, stanovil povinnost církevního obřadu při uzavírání manželství, kdy ovšem nestanovil jeho samotný průběh, který se tak mohl dle různých zemí mírně odlišovat. Podstatným byl fakt, že manželství – slib manželů, či smlouva, chceme-li, vznikala počínaje dobou po Tridentském koncilu před tvář církve v rámci obřadu v chrámu. Mimo jiné měla tato veřejná forma a registrace v matrikách, potlačit do té doby poměrně rozšířenou praxi tajných sňatků, která se vyskytovala napříč tehdejší Evropou od Britských ostrovů až po nejzazší výspu západní civilizace. Britské ostrovy zmiňuji bez ohledu na fakt, že nenáležely od 1. poloviny 16. století ke katolickým zemím, a to díky zde také zmíněné reformě krále Jindřicha VIII., jelikož tajné sňatky – tzv. matrimonia clandestina, zde byly provozovány i po Jindřichově reformaci, a to až do 18. století, kdy se jim snažil zamezit zákon lorda Hardwicka, známý pod zkráceným názvem „Clandestine Marriages Act“ z roku 1753, kdy hlavní motivací byl prudký nárůst tajných sňatků v Londýně¹² (Probert & Brown, 2008). Po vydání zákona i v Anglii podléhaly sňatky registraci a v rámci anglikánské církve platila také obdoba našich ohlášek. Ostatní církve v Británii však tento model ne zcela akceptovaly. V roce 1836, resp. 1837 také pro Wales, byl vydán „A Bill for Marriages in England“, který se snažil komplexně upravit dosavadní roztržité manželské právo. Na základě zákona pak byl v Británii zaveden občanský sňatek a spolu s tím se tzv. legalizovaly svazky, které byly uzavřeny kněžími jiných vyznání (katolíci, Židé)¹³. Roku 1857 byl přijat zákon, který umožnil občanský rozvod. Do té doby se rozvod manželství řídil kanonickým právem anglikánské církve a o ukončení soužití rozhodovaly církevní soudy.

Zákon z roku 1857 na jednu stranu přinesl možnost rozvodu, na stranu druhou v sobě ukrýval jednu klíčovou nevýhodu v podobě nerovného postavení mužů a žen. Pokud se muž chtěl rozvést z důvodu cizoložství ženy, potom mu stačilo toto cizoložství prokázat. Žena naopak rozvodu jen z důvodu cizoložství muže dosáhnout zpravidla nemohla a musela k tomu připojit ještě další důvod, například kruté zacházení ze strany manžela apod. Tato nerovnost trvala až do 20. století¹⁴.

Do počátku 20. století bylo manželské právo ještě několikrát upraveno zákonem, zejména se posílilo postavení žen a jejich majetkových práv aj.

Rozvody byly následně ve Velké Británii upraveny primárně zákonem z roku 1973, který prošel novelizacemi – jedná se o Matrimonial Causes Act 1973.

Rozvod manželství je zde upraven v části I., která upravuje situaci manželství rozvráceného (rozpadlého). Jedná se tedy o rozvod tzv. sporný, kdy navrhující strana předkládá důkazy rozpadu manželství a u soudu je třeba prokázat zejména, že se druhý z manželů dopustil cizoložství a navrhovatel již nechce z toho důvodu dále s žalovaným žít, dále, že se druhý z manželů chová takovým způsobem, že nelze po navrhovateli spravedlivě požadovat, aby s žalovaným dále žil, dále – druhý z manželů opustil navrhovatele více než před dvěma lety od podání návrhu na rozvod a

ALESANDRO, John. "IV. Una Caro and the Consummation of Marriage in the Decretum Gratiani" *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, vol. 98, no. 1, 2012, pp. 64-148.

¹¹ VLADÁR, Vojtech. *Dejiny církevního práva. Nakladatelství Leges*. 2018. ISBN: 978-80-7502-238-7

¹² PROBERT, Rebeca, BROWN Liam D'arcy. *The Impact of the Clandestine Marriages Act: three case-studies in conformity*. [online]. The University of Warwick, 2008. [citováno dne 8.1.2022]. Dostupné z URL: https://wrap.warwick.ac.uk/859/1/WRAP_Probert_clandestine_marriage.pdf

¹³ UK Parliament [online]. Dostupné z URL: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/relationships/overview/lawofmarriage/> [citováno 8.1.2022]

¹⁴ HOLMES, A. The Double Standard in the English Divorce Laws, 1857-1923. *Law & Social Inquiry*, 20(2), 2020, pp. 601-620

manželé spolu tedy nežijí či spolu manželé nežijí nepřetržitě po dobu dvou let bezprostředně předcházejících podání návrhu na rozvod, kdy současně žalovaný s rozvodem souhlasí. Jako poslední důkaz pro rozvrat manželství je pětiletá odluka manželů, která předchází návrh na rozvod. Zde není zapotřebí prokazovat ani opuštění domácnosti, ani není zapotřebí souhlasu žalovaného s rozvodem. Soud v případě pětileté odluky manželů toto manželství rozvede, pokud je doba prokázána. Vzhledem k tomu, že i dle této právní úpravy, která neumožňovala například tzv. dohodnutý rozvod, docházelo v právním systému k excesům a tomu, že manželé museli být vždy spornými stranami v rozvodové při, kde prokazovali svá žalobní tvrzení, a to i za situace, kdy by se byli ochotni rozvést víceméně smírnou cestou, byl v roce 2018 podán návrh na přijetí nové právní úpravy, která v současné době čeká na schválení ze strany panovníka. Nový zákon ponese název Divorce, Dissolution and Separation Act 2020¹⁵.

1.1. VÝVOJ V KONTINENTÁLNÍ EVROPĚ

Církev – ať již anglikánská či v případě kontinentálního systému katolická, jak již bylo řečeno výše, dohlížela od středověku až do novověku na manželství a rodinu a byla arbitrem ve věcech manželství (vznik manželství, prohlášení manželství za neplatné aj.). Na druhou stranu existovala v Evropě jistá roztříštěnost názorů na to, co to vlastně manželství je. Zda se jedná o posvátný svazek, spojení Bohem, či se jedná o smlouvu dvou svobodných jedinců, kteří dobrovolně a bez nátlaku přistupují k uzavření manželství. Před francouzskou revolucí přinesla kupříkladu jistou zásadnější změnu v pohledu na manželství reformace. V protestantských státech bylo na manželství nahlíženo více jako na smlouvu, než jako na svátost. Toto se projeвило nejen ve formě uzavírání sňatků, ale také v možnosti rozvodu manželství.

Severní část Evropy – pod tímto termínem chápeme protestantské oblasti Nizozemí, severního Německa aj., akceptovala v 19. století zásady francouzského Code Civil (viz níže) a přejala také koncepci rozvodu zde upravenou. Pokud se manželství pojímalo jako smlouva, potom, dle této koncepce je možno smlouvu jak uzavřít, tak také vypovědět za stanovených podmínek, mezi které patřila zejména nevěra, ale také šílenství či odpudivá nemoc.

Pruský Allgemeine Preussische Landrecht například počítal k důvodům, pro které bylo možno manželství rozvést, také změnu konfese jednoho z manželů¹⁶.

Po přijetí občanského zákoníku – BGB, byla sjednocena také právní úprava rozvodu tak, že muselo být prokazováno zavinění. Rozvod po vzájemné dohodě nebyl možný. Tato koncepce se pak udržela přes období nacismu až do 70. let, kdy byl přijat moderní právní předpis, který umožňuje kromě sporného rozvodu i rozvod po vzájemné dohodě, pokud spolu manželé nežijí více než rok.

Byť shora uvedené právní oblasti měly možnost manželství rozvést, stále se jednalo o možnost krajní, a po splnění přísných podmínek. Na manželství se, přes rozdílný pohled na jeho charakter, hledělo jako na trvalý svazek muže a ženy.

Tento stav v kontinentální Evropě trval prakticky až do Francouzské revoluce, která v roce 1792 poprvé zavádí zákon, umožňující rozvod manželství, které bylo možno rozloučit v rámci úředního procesu, a to i bez zavinění za rozvrat, nevěru aj., toliko souhlasným prohlášením manželů před orgánem státu. Po zavedení zákona ve Francii skokově narostl počet rozvodů, a to zejména ve městě. Rozvod byl potom zahrnut i do francouzského občanského zákoníku Code Civil z roku 1804, ovšem již v poněkud umírněnější variantě, kdy bylo nutno prokazovat vinu za rozvrat manželství a rozvod po vzájemné dohodě se zde již do textu zákona nedostal. Jen pro zajímavost, pokud hovoříme o skokovém nárůstu manželství, potom se z historických pramenů dovozuje, že po zavedení zákona, umožňujícího rozvod i bez zavinění, se rozvedlo cca 25-30 tisíc párů a poté se počet rozvodů ustálil na nějakých cca 1200 – 1400 ročně s tím, že na velká města a zejména Paříž, připadala většina z nich¹⁷.

¹⁵ Divorce Dissolution and Separation Act 2020 [online]. [citováno dne 8.1.2022]. Dostupné z URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/11/contents/enacted>

¹⁶ Humphrey, M. *Die Weimarer Reformdiskussion über das Ehescheidungsrecht und das Zerrüttungsprinzip: eine Untersuchung über die Entwicklung des Ehescheidungsrechts in Deutschland von der Reformation bis zur Gegenwart unter Berücksichtigung rechtsvergleichender Aspekte*. Cuvillier Verlag, 2006. ISBN: 3865377416

¹⁷ BRÉE, Sandra. Deux siècles de séparations et divorces en France (1792-1975). *Annales de Démographie Historique*, 2021/2

Manželství ve Francii ani revolučním zákonem neutrpělo příliš na své vážnosti (svědčí o tom dle mého názoru i právní úprava po roce 1804), když se počet rozvodů v zemi, kde žilo k roku 1795 cca 28 milionů obyvatel, pohyboval kolem 1200-1400 za rok.

Po restauraci Bourbonů se manželství dostalo opět pod vliv církve, což zde trvalo až do druhé poloviny 19. století.

K opětovnému uzákonění rozvodů pak ve Francii došlo až tzv. Naquetovým zákonem (Loi Naquet) z roku 1884. Manželé, kteří se chtěli rozvést, však museli tvrdit a prokazovat vinu za rozvrat a manželství bylo rozvedeno teprve poté, co se vina prokázala.

Zákon Naquetův vycházel z předpokladu, že manželství je smlouvou mezi mužem a ženou a porušením této smlouvy ze strany jednoho z nich je založen důvod rozvodu – vina tedy musela být prokazována a prokázána. Pokud tomu tak bylo, potom měl druhý z manželů nárok na důchod (jakousi formu výživného) a na to, aby mu byly svěřeny děti. Tato skutečnost řešila výživu žen, které se potenciálně v důsledku rozvodu mohly stát zcela nemajetnými a bez prostředků. Porušením smlouvy – tedy manželských povinností, byla typicky nevěra, vážné urážky, ale také odsouzení za úmyslné trestné činy k znevažujícímu trestu či k trestu útrpnému¹⁸.

Praxe prokazování viny za porušení manželských povinností se ve Francii udržela až do roku 1975, kdy byla nahrazena zákonem, umožňujícím rozvod na základě vzájemné dohody manželů, aniž by bylo zapotřebí prokazovat vinu za rozvrat (viz Stehlin, 2017). Od roku 2017 se Francie zařadila mezi země, kde je možno uskutečnit rozvod po vzájemné dohodě dokonce bez soudce – rozvodové podklady připraví strany u advokáta a následně rozvod tzv. registruje notář. O této variantě se ještě před necelými dvěma lety diskutovalo také v České republice, avšak prozatím se nepříkročilo do fáze legislativního procesu.

1.2. VÝVOJ MANŽELSKÉHO PRÁVA V NAŠICH ZEMÍCH DO SOUČASNOSTI

Podstatnější pro nás je vývoj v rámci Habsburské monarchie. Do osvětské vlády Josefa II., byla situace stejná, jako v okolních státech katolické Evropy – tedy panoval zde rozhodující vliv katolické církve a platily předpisy kanonického práva. Jurisdikci nad manželstvím měly církevní soudy. Rozvod manželství, jak jej známe dnes, možný nebyl. Jediné, co přicházelo v úvahu, byla anulace manželství z důvodů, definovaných Tridentským koncilem (příkladem přibuzenství, kmotrovství či impotence), případně rozluka, která ovšem bránila uzavření dalšího sňatku.

Jak složité bylo dosáhnout stavu, který se dnes běžně dosahuje rozvodem, je možno demonstrovat na manželství šlechtice Adama Pavla Slavaty a jeho manželky, Marie Markéty z Eggenbergu z roku 1631. Toto manželství bylo bezdětné, nebylo tzv. konzumováno a manželé žili v posledních fázích svého manželství odděleně, přesto probíhal velmi dlouhý soudní spor před církevním orgánem a manželství bylo nakonec rozvedeno z toho důvodu, že již při uzavírání sňatku nevěsta nesouhlasila s jeho uzavřením a podrobila se toliko otcově vůli – tedy se nejednalo o dobrovolný vstup do manželství a jednalo se o zdánlivé manželství¹⁹.

Zlom – byť jen zdánlivý, přichází roku 1783, kdy je v Habsburské monarchii vydán císařem Josefem II. tzv. Manželský patent.

Za připomenutí stojí, že na území Habsburské monarchie se manželský patent císaře Josefa II., který definoval manželství jako civilní smlouvu, zabýval právní úpravou manželství v komplexnější rovině v té době vůbec poprvé. Tento patent sloužil jako výchozí právní úprava pro manželství až do vydání Všeobecného zákoníku občanského (ABGB) z roku 1811.²⁰ Do patentu přešly prakticky veškeré překážky manželství tak, jak je definovalo i kanonické právo (přibuzenství, nedostatek dobrovolného souhlasu apod.). Být pro záležitosti posuzování právních otázek, spojených s manželstvím byl namísto církevního, stanoven světský soud, na vzniku manželství se nic nezměnilo. Platně bylo možno jej uzavřít jen před knězem farnosti ženicha či nevěsty a předcházet mu musely církevní ohlášky na nedělních bohoslužbách. O vzniku manželství hovořil článek (§) 28 Patentu²¹.

¹⁸ STEHLIN, Amandine. Le mariage : un contrat ou une institution ?. Droit. 2017. Dostupné online: <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-02176290/document> [citováno 9.1.2022]

¹⁹ KRÁL, Pavel. Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenbergu. *Opera historica : časopis pro dějiny raného novověku*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2015, 323 s., Roč. 16, č.2 (2015), s. 185-206

²⁰ Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě: Žena 19. století*. Karolinum Press, 2017, 352 s.

²¹ „Das Befugniß, eine aus Irrthum oder Furcht eingegangene Ehe als ungültig anzufechten, steht bloß demjenigen zu, der in den Irrthum versetzt, oder dem die Furcht eingejagt

Kanonické právo bylo jednoznačným vzorem a východiskem také pro koncepci nerozlučnosti manželství, tak jak je definována v § 36 Patentu – platně uzavřená manželská smlouva je nerozlučitelná a svazek nesmí být pod žádnou záminkou přerušen.

Z uvedeného plyne to, že s výjimkou případů neplatně uzavřeného manželství tak, jak je definováno kanonickým právem, je možný jen rozvod od stolu a lože, kdy manželé žijí odděleně, ale bez možnosti uzavřít nový sňatek.

Rozluka (dnešní terminologií „rozvod“) – tedy definitivní rozloučení s možností uzavření nového sňatku, byl umožněn podle ustanovení § 52 a násl. Patentu z důvodu nepřekonatelného odporu či vzájemného nepřátelství, avšak teprve po uplynutí soudem stanovené lhůty, kdy manželé museli žít v režimu rozvodu od stolu a lože. Tato rozluka byla tedy dvoustupňová a prokázání skutečností, že zde existují podmínky, dané v § 52 Patentu, bylo často pro manžele natolik obtížné, že byla definitivní rozluka velmi obtížně dosažitelná.

Hlavní zásady manželského patentu ve zmiňovaném roce 1811 plynule přešly do civilního kodexu habsburské monarchie, resp. její neuherské části. K těmto hlavním zásadám patřilo jednak pojetí sňatku, jakožto civilní smlouvy na jedné straně za současného zachování kanonické formy vzniku manželství na straně druhé, která se však týkala toliko občanů katolického vyznání. V ustanovení § 75 ABGB se jasně uvádí, že slavnostní prohlášení o přivolení k sňatku se činí před duchovním správcem. Jak již bylo řečeno, ani manželský patent Josefa II., ani ABGB, tedy neodstranily rozhodující roli církve v kanonického práva při vzniku manželství. Rozdíl spočíval pouze v tom, že jurisdikci nad manželstvím neměly již (a to počínaje vydáním Manželského patentu Josefa II.) církevní soudy, ale soudy světské.

Nutno však podotknout, že tyto světské soudy posuzovaly i za platnosti ABGB otázky manželství – zejména možnosti jeho ukončení – dle norem kanonického práva a tak byl de facto možný jen rozvod od stolu a lože (s výjimkami neplatnosti manželství pro překážky – viz výše). Tato forma potom představovala překážku pro opětovné uzavření sňatku. Kromě toho existovala i možnost rozvodu za podmínek obdobných, jako tomu bylo u Josefova Manželského patentu.

ABGB tedy v otázce práva manželského vytvořilo jakýsi kompromis mezi stavem společenského vývoje, kdy do manželského práva včlenila občanský a civilní prvek, coby smlouvu, avšak ve zbytku plně setrvala na posvátnosti manželského svazku, včetně jeho nezrušitelnosti, kdy se povoloval obecně toliko zmiňovaný rozvod od stolu a lože, ale manželský svazek jako takový i nadále trval a dosažení trvalé rozluky s možností uzavřít nový sňatek, bylo velmi ztíženo. Tento stav zůstal zachován po celé 19. století, prakticky by se dalo říci, že až do zániku Rakousko-Uherska v roce 1918.

Tyto skutečnosti nezmiňují pochopitelně s poukazem na způsob uzavírání sňatku, jako spíše na jeho pojetí, coby klíčového společenského institutu, nadaného patřičnou vážností, která se projevovala nejen ve formě jeho uzavření, ale také ve formě jeho možného ukončení, byť toliko ve formě shora uvedené. Nad manželským právem vždy bděl stát či církev, a pokud hovoříme o době po roce 1783, tedy po vydání tzv. Manželského patentu, potom hlavním počínem byl přenos jurisdikce nad manželskými spory ze soudů církevních, na soudy světské. Byl to mimo jiné důsledek pojetí manželství jakožto civilní smlouvy tak, jak bylo řečeno výše, nicméně rozhodující vliv kanonického práva na manželství i nadále přetrvával a vliv církve byl, dá se s trochou zjednodušení říci, toliko doplněn o ingerenci státu.

Další – a zcela zásadní posun, přinesl v Habsburské monarchii konkordát z roku 1855, kterým se jurisdikce na manželstvím vrátila opět k církevním soudům a to pro všechny katolíky, jakož i pro páry, kde alespoň jeden byl katolík. Tento systém de facto pro katolíky znamenal, že na ně nedopadala ta ustanovení ABGB, která se vztahovala k rozvodu. Ze strany liberálních kruhů byl konkordát velmi kritizován, protože v Rakousku přinesl spojení „trůnu a oltáře“ a opětovný dohled církve nad morálkou, školstvím, manželstvím²².

worden, keineswegs aber dem andern Theile, bey dem weder Irrthum noch Zwang vorhanden war. Und selbst der erstere soll mit keiner Klage wider die geschlossene Ehe weiter gehöret werden, wenn er nach entdecktem Irrthume, oder nach vorübergegangener Furcht seine Einwilligung entweder ausdrücklich, oder durch freywillig fortgesetzte eheliche Beywohnung erneuert hat.“

²² HÖFINGER, Siegfried. Das Eherecht des Konkordats von 1855 und die Rechtsstellung Religiöser Minderheiten. München, [online]. GRIN Verlag. 2014. [citováno dne 11.1.2022]. Dostupné z URL: <https://www.grin.com/document/282742>

V případě rozvodů po roce 1855, se pro katolické manžele zcela uzavřela opětovně možnost rozluky a možnost uzavření nového manželství, když se postupovalo dle ustanovení § 111 ABGB – k úplné rozluce mohlo u katolíků dojít teprve smrtí. Pochopitelně zůstaly zachovány možnosti, jak prohlásit manželství za neplatné, dle příslušných ustanovení ABGB, které přímo vycházely z kanonického práva.

V rakouských zemích se začaly tyto zpřísněné podmínky obcházet, a to například tzv. „sedmihradským manželstvím“. Obecně se dá hovořit o úniku z nemožnosti se trvale rozvést až po roce 1867. V Uhrách platil odlišný civilní kodex, který rozvod fakticky umožňoval pro evangelíky a unitáře. Rakouští občané, kteří se toužili rozvést a znovu provdat/oženit, potom řešili situaci, tak, že se formálně přesídlili do Uher, kde museli získat domovské právo v některé obci, následně museli přestoupit k evangelickému či unitářskému vyznání a legálně dosáhnout trvalého rozvodu. Následně pak uzavřeli nový sňatek. Předpokladem tedy bylo přesídlení a konverze od katolického vyznání²³. Na konci 19. století se však změnou právní úpravy v Uhrách i tato možnost uzavřela.

Právní úprava v Habsburské monarchii byla tedy v tomto ohledu velmi striktní. Pro osoby katolického vyznání tak zůstaly až do konce trvání monarchie v platnosti velmi přísné normy, možný byl jen rozvod od stolu a lože nebo již shora zmíněná rozlučka za splnění přísných podmínek. Kanonické právo, aniž bych zde chtěl dopodrobna rozebírat všechny aspekty tzv. rozluky manželství, vymezuje jako hlavní příčiny rozluky například případy, kdy uzavírají sňatek osoby, stížené závažnou poruchou soudnosti a tudíž nejsou schopny převzít manželské povinnosti a případy tzv. omylu, kdy církevní právo připouští kromě omylu v osobě i tzv. omylu v závažné vlastnosti druhého z manželů (např. omyl ve vnímání jednoty, nerozlučitelnosti či svátostné důstojnosti manželství). Druhá kanonické právo pracuje s pojmem manželství předstíraného (osoba simuluje buď záměr manželství uzavřít, nebo simuluje záměr dodržet cíl manželství či simuluje svůj souhlas s podstatnou vlastností manželství, jako je nerozlučitelnost či monogamie),²⁴ jak uvádí ve své práci „*Manželství v současném českém i kanonickém právu*“ JUDr. I. A. Hrdina. Tento pohled na možnou rozlukou manželství zastávalo církevní právo i v době 19. a počátku 20. století.

Po vzniku samostatného československého státu a novelizacích civilního práva, byl odstraněn dosavadní strnulý systém manželského práva zaniklé monarchie, avšak nebyl odstraněn dualismus mezi rozvodem a rozlukou, které i nadále v právu setrvaly. Nad vznikem a zánikem manželství si však ponechával rozhodující vliv stát a státní moc, která jako jediná mohla platně manželství ukončit po proběhlé rozvodové při před soudem. Manželé potom mohli uzavřít nový sňatek. Rovněž se manželství těšilo vážnosti, což s sebou neslo i to, že pokud se chtěli manželé rozvést, musel být prokázán rozvrat manželství i vina.

Novelizovaný občanský zákoník, resp. část, která se týkala práva manželského a rodinného, dala nově možnost rozvést manželství všem občanům, bez rozdílu náboženského vyznání. Neodstranila sice, jak jsem uvedl shora ještě dualismus rozvodu od stolu a lože a rozluky, která následovala po rozvodu, nicméně taxativně vyjmenovala důvody pro rozvod manželství, jakož i pro rozluky a stanovila jasnou místní a věcnou příslušnost pro obecné soudy. Církevní jurisdikce ve věcech rozluky manželství byla zcela eliminována, resp. z občanského hlediska, kdy manželé mohli po rozluce uzavřít nový civilní sňatek bez jakéhokoliv dalšího omezení. Novela také podstatně rozšířila důvody, za kterých bylo možno manželství rozloučit (trvale), a to nad rámec kanonického práva, které se pro rozluky používalo u osob katolického vyznání za dob monarchie.²⁵

Shora popsany mechanismus se udržel v platnosti až do roku 1950, kdy byla provedena tzv. právníká dvouletka a rodinné právo bylo vyjmuto z civilního kodexu a bylo dáno do samostatného právního předpisu – zákona č. 265/1949 Sb., který byl přijat jako jeden z prvních v rámci tzv. právníké dvouletky, a to již v roce 1949 s účinností od roku 1950.²⁶

Zákon podstatně rozšířil možnosti rozvodu, když stanovil toliko obecný předpoklad, jakým byl trvalý rozvrat manželství, kdy současně umožnil rozvod i bez prokázání tohoto trvalého rozvratu

²³ NESCHWARA, Christian. *Konfessionell gebundene Ehehindernisse im österreichischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch*. [online]. BRGÖ, 2018. [citováno dne 8-1-2022]. Dostupné z URL: <https://www.austriaca.at/0xc1aa5576%200x0039014b.pdf>

²⁴ HRDINA, Antonín Ignác. *Manželství v současném českém i kanonickém právu*. [online]. [citováno dne 10. 12. 2019]. Dostupné z URL: <http://spcp.prf.cuni.cz/15-20/16-hrdin.htm>

²⁵ Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o manželském právu

²⁶ Kadlecová, M. a kol. *Vývoj českého soukromého práva*, Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-83-1

za situace, kdy manželství již neplní svou funkci a manželé spolu nežijí. Manželství se obligatorně uzavíralo před orgánem státu a toliko soud, jakožto orgán státu, mohl manželství opět rozvést.

Zákonem o rodině²⁷ se završilo budování koncepce manželství v rámci socialistického zákonodárství. Rodina byla pojímána jako základní jednotka státu a manželství jakožto instituce byla definována z hlediska zájmu celé společnosti. Termín „společenský zájem“ se objevuje také v ustanovení o zániku manželství, konkrétně v § 23 zákona o rodině, který uváděl, že na upevňování manželství a rodiny a na předcházení příčinám, které by mohly vést k narušení pevnosti a trvalosti vztahů v manželství a rodině jsou povinny napomáhat státní orgány ve spolupráci se společenskými organizacemi a všemi občany. V odstavci druhém je pak konstatuje, že: *„Lehkomyslný poměr k manželství je v rozporu se zájmem společnosti. Proto lze ke zrušení manželství rozvodem přistoupit jen ve společensky odůvodněných případech.“*

Soudy tedy byly povinny zkoumat, zda je manželství hluboce a trvale rozvráceno před tím, než konstatovaly jeho rozvod a současně byly také povinny rozsah tohoto rozvratu odůvodnit v rozsudku.

Oproti starší právní úpravě z roku 1949 je v zákoně o rodině z roku 1963 navíc možnost rozvést manželství za situace, kdy je toto hluboce a trvale rozvráceno, i když s rozvodem jeden z manželů – tedy ten, který se na jeho rozvratu nepodílel – nesouhlasí. Soud musel toliko zjistit rozvrat a konstatovat jej s řádným odůvodněním v rozsudku o rozvodu manželství.

Pokud bych měl stručně shrnout shora uvedené, potom i nadále manželství zůstává klíčovou společenskou institucí a byť již není definována jako posvátný a nezrušitelný svazek, jako v dobách nedávno minulých, tak je stále obestřena silně symbolickým významem, který je nově definován z hlediska společenského zájmu socialistické společnosti.

Po roce 1989, kdy byla přijata novela zákona o rodině, se na mechanismu rozvodu nic zásadního nezměnilo. I nadále bylo nutné konstatovat rozvrat manželství, jakožto podmínku pro rozvod.

Velká změna nastala až novelou zákona o rodině z roku 1999, kdy byl nově zaveden tzv. nesporný rozvod dle ustanovení § 24a zákona o rodině. Podmínkou pro rozvod bylo, že manželství trvalo minimálně jeden rok, manželé spolu nežijí déle než 6 měsíců a k návrhu na rozvod se připojí druhý z manželů. Soud v takovémto případě nezkoval příčinu rozvratu. Otázku péče o nezletilé děti museli manželé vyřešit před samotným rozvodem v samostatném řízení a k návrhu na rozvod dále přikládali dohodu o vypořádání společného jmění manželů.

Zákon o rodině a nesporný rozvod byl zrušen rekodifikací občanského práva a přijetím nového občanského zákoníku – zákona č. 89/2012 Sb., který opět obsahuje také úpravu rodinného práva, tak jako tomu bylo do roku 1950.

Možnost tzv. nesporného rozvodu však zůstala se všemi podmínkami, stanovenými v § 24a zákona o rodině zachována, a to ustanovením § 757 občanského zákoníku.

Jedinou podstatnější změnou, kterou nový zákon přinesl, je povinnost soudu se vždy dotázat manželů, zda na podaném rozvodu trvají a zda jsou tak tvrzení, uvedená v žalobním návrhu pravdivá, jak bylo řečeno v úvodu. Není tak již možné, aby se k rozvodu, byť předem smluvenému, nedostavili a řízení se tak konalo v jejich nepřítomnosti, případně v zastoupení advokátem.

Jsou soudy, které na výslechu manželů netrvají, nicméně to dle obecného mínění a výkladu procesních předpisů i předpisů občanského zákoníku odporuje smyslu zákona. V komentáři k novému občanskému zákoníku, resp. v komentáři k ustanovení § 757 OZ, který se věnuje nespornému rozvodu, se můžeme dočíst, že panuje značný nesouhlas k povinnosti soudu, projednat rozvod za přítomnosti obou účastníků tak, jak to nařizuje ustanovení § 389 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních.²⁸ Autorka komentáře ke shora uvedenému ustanovení, Zuklíňová konstatuje, že je vyžadována novelizace, která by odstranila příslušné ustanovení zákona 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Stav, kdy je soud povinen vyslechnout oba účastníky řízení a vést je k odstranění příčin rozvratu, je stále odrazem toho, že institut manželství má jak pro zákonodárce, tak i pro společnost velmi zásadní roli a pozici.

Co se týče situace na Slovensku, zde se manželství řídí právní úpravou danou zákonem č. 36/2005 Z.z. ve znění pozdějších předpisů. Je koncipováno jako svazek muže a ženy, který vzniká na základě jejich dobrovolného a svobodného rozhodnutí. Jedná se o svazek, jehož účelem je dle

²⁷ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

²⁸ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

dikce zákona vytvořit harmonické a trvalé životní společenství, které zabezpečí řádnou výchovu dětí. Totožný obsah má potom i česká právní úprava – tedy i ta charakterizuje svazek jako trvalý.

Jak již bylo uvedeno, česká úprava je benevolentnější, co se týče rozvodu manželství, kdy soud toliko konstatuje rozvrat (u dohodnutých rozvodů), ale nezkoumá příčiny rozvratu a ani je nedokazuje.

Úprava v ustanovení § 22 zákona č. 36/2005 Z.z. uvádí, že manželství je možno rozvést jen v odůvodněných případech a současně – soud zjišťuje příčiny rozvratu manželství a přihlíží u rozhodování o rozvodu k tomu, který z manželů se na rozvratu manželství podílel.

Slovenská republika tedy doposud setrvala na rozdíl od České republiky, na původní koncepci prokazování rozvratu a toho, kdo se na něm podílel. Manželství tedy dle shora uvedeného zákona, požívá větší vážnosti s důrazem na trvalý charakter manželství a možnosti jeho rozvodu jen v odůvodněných případech.

ZÁVĚR

Za použití srovnávací metody jsem v rámci tohoto článku poukázal na vývoj v různých částech Evropy a v různých historických obdobích. Téměř ve všech zemích, o kterých bylo hovořeno, to bylo vždy kanonické právo (ve Velké Británii kanonické právo anglikánské církve), které tvořilo páteř manželského práva. Bylo to také kanonické právo, které manželskému svazku dalo jistou charakteristiku v podobě nerozlučitelnosti, trvalosti, vážnosti, aj., která se dochovala do dnešních dob. Tyto hodnoty byly společné jak právu anglosaskému, tak i právu kontinentálnímu, byť jsem poukazoval například na praxi v protestantských oblastech, kde se důraz kladl spíše na smluvní charakter svazku, než na jeho posvátnost.

V současnosti jsou země, mezi jinými například zmiňovaná Francie, které se vydaly cestou překotné modernizace manželského práva a zejména možnosti ukončení manželství rozvodem po vzájemném souhlasu, a to dokonce bez účasti soudu. Do budoucna bude jistě zajímavé sledovat, jaký vliv bude mít ve Francii tento zákon na míru rozvodovosti, byť se prozatím jeví, že zásadní průlom ve zvýšení počtu rozvodů nepřinesl. Je však možno poukázat na fakt, že v zemích, kde je zaveden rozvod po vzájemném souhlasu, tento typ rozvodů jednoznačně převažuje nad rozvody spornými.

Kanonické právo tedy ovlivnilo manželské právo a to od samotného počátku evropského středověku, až do novověku. Moderní civilní kodexy, které sice zavádějí do manželského práva institut rozvodu, který je dle jednotlivých zemí tu více, tu méně rigidní, i nadále vnímají manželský svazek jako výjimečnou společenskou instituci.

K tomu je možno poukázat na fakt, že i v občanském zákoníku je obsažena zásada, že manželé jsou povinni být si věni, je zde odraz významu manželství pro plození a výchovu dětí. Toto má odraz také v Listině základních práv a svobod, který konstatuje, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona.

Kanonické právo, i když jeho vliv na civilní právo dnes již po formální stránce značně zeslábl resp. již není oficiálně žádný, je možno stále vysledovat v manželském a rodinném právu jako vzor a předobraz.

Literatura:

- SÁRY, Pál. *The changes of the Rules of Divorce in the Christian Roman Empire*. [online]. Dny práva 2010. [citováno dne 11-1-2022] Dostupné z URL: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Sary_Pal_\(3849\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Sary_Pal_(3849).pdf)
- HEIDECKER, Karl. GUEST, Tanis M, trans.. *The Divorce of Lothar II: Christian Marriage and Political Power in the Carolingian World...*. Ithaca: Cornell University Press, 2010. ISBN: 978-0-8014-3929-2
- BOF R., LEYSER, C., *Divorce and remarriage between late antiquity and the early middle ages: Canon law and conflict resolution*. In K. Cooper & C. Leyser (Eds.), *Making Early Medieval Societies: Conflict and Belonging in the Latin West, 300–1200* (pp. 155-180). Cambridge: Cambridge University Press, 2016
- McDOUGALL, Sara. *The Making of Marriage in Medieval France*. Journal of Family History, 2013. pp 103-121
- VLADÁR, Vojtech. *Prípustnosť prisah podľa Graciánovho dekretu*. In : Revue církevního práva č. 82-1/21, s. 23-40, ISSN : 2336-5609
- VLADÁR, Vojtech. *Dejiny církevního práva. Nakladatelství Leges*. 2018. ISBN: 978-80-7502-238-7

- PROBERT, Rebeca, BROWN Liam D'arcy. *The Impact of the Clandestine Marriages Act: three case-studies in conformity*. [online]. The University of Warwick, 2008. [citováno dne 8.1.2022]. Dostupné z URL: https://wrap.warwick.ac.uk/859/1/WRAP_Probert_clandestine_marriage.pdf
- ALESANDRO, John. "IV. Una Caro and the Consummation of Marriage in the Decretum Gratiani" *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, vol. 98, no. 1, 2012, pp. 64-148.
- UK Parliament [online]. [citováno 8-1-2022]. Dostupné z URL: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/relationships/overview/lawofmarriage/>
- HOLMES, A. The Double Standard in the English Divorce Laws, 1857-1923. *Law & Social Inquiry*, 20(2), 2020, pp. 601-620
- Divorce Dissolution and Separation Act 2020 [online]. [citováno dne 8-1-2022], Dostupné z URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/11/contents/enacted>
- HUMPHREY, M. *Die Weimarer Reformdiskussion über das Ehescheidungsrecht und das Zerrüttungsprinzip: eine Untersuchung über die Entwicklung des Ehescheidungsrechts in Deutschland von der Reformation bis zur Gegenwart unter Berücksichtigung rechtsvergleichender Aspekte*. Cuvillier Verlag, 2006. ISBN: 3865377416
- BRÉE, Sandra. Deux siècles de séparations et divorces en France (1792-1975). *Annales de Démographie Historique*, 2021/2
- STEHLIN, Amandine. *Le mariage : un contrat ou une institution ?*. [online]. Droit. 2017. [citováno 9-1-2022]. Dostupné z URL: <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-02176290/document>
- KRÁL, Pavel. Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku. *Opera historica : časopis pro dějiny raného novověku*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2015, 323 s., Roč. 16, č.2 (2015), s. 185-206
- LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě: Žena 19. století*. Karolinum Press, 2017, 352 s. ISBN: 978-80-246-3540-8
- HÖFINGER, Siegfried. *Das Eherecht des Konkordats von 1855 und die Rechtsstellung Religiöser Minderheiten*. München, [online]. GRIN Verlag. 2014. [citováno dne 11-1-2022]. Dostupné z URL: <https://www.grin.com/document/282742>
- NESCHWARA, Christian. *Konfessionell gebundene Ehehindernisse im österreichischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch*. [online]. BRGÖ, 2018. [citováno dne 8-1-2022]. Dostupné z URL: <https://www.austriaca.at/0xc1aa5576%200x0039014b.pdf>
- HRDINA, Antonín Ignác. *Manželství v současném českém i kanonickém právu*. [online]. [citováno dne 10-12-2019]. Dostupné z URL: <http://spcp.prf.cuni.cz/15-20/16-hrdin.htm>
- KADLECOVÁ, M. (členka aut. kol.): *Vývoj českého soukromého práva*. Eurolex Bohemia s.r.o. Praha 2004, s. 213. (ISBN 80-86432-83-1)

Právní předpisy.

Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o manželském právu

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Kontaktné údaje:

Mgr. et Mgr. Radim Kalabis

kalabis@email.cz

Univerzita Komenského v Bratislavě, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

KOGNITÍVNE SKRESLENIE V ESTETIKE

Pavla Minarovičová

Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta

Abstract: The article is inspired by Daniel Kahneman's book - Thinking Fast and Slow, which led me to take an interest in cognitive biases. Kahneman deals with thinking, specifically judgments and decisions. He analyzes judgment and the decision-making process, observing systematic distortions and errors in decisions and intuitive preferences that constantly violate the rules of rational decision-making. The paper briefly describes cognitive biases, more detailed confirmation biases. The analyses are inspired by Kahneman's study and focus on the difference between the automatic operation of System 1 and the controlled and intentional operation of System 2. These analyses are finally used to confront cognitive biases with aesthetics, specifically aesthetic judgments. In the field of aesthetics, there are also biases that we experience unconsciously, but in some cases it may be the intention of the artist.

Abstrakt: Príspevok je inšpirovaný knihou Daniela Kahnemana – Myslenie rýchle a pomalé, ktorá ma priviedla k záujmu o kognitívne skreslenia. Kahneman sa zaoberá myslením, konkrétne úsudkami a rozhodnutiami. Analyzuje úsudok a proces rozhodovania, pričom pozoruje systematické deformácie a chyby v rozhodnutiach a intuitívne preferencie, ktoré neustále porušujú pravidlá racionálneho rozhodovania. Príspevok stručne popisuje kognitívne skreslenia, detailnejšie konfirmačné skreslenie. Analýzy sú inšpirované Kahnemanovou štúdiou a zamerané sú na rozdiel medzi automatickým fungovaním Systému 1 a kontrolovaným a zámerným fungovaním Systémom 2. Tieto analýzy sú v závere využité na konfrontáciu kognitívnych skreslení s oblasťou estetiky, konkrétne s estetickými úsudkami. V oblasti estetiky existujú rovnako skreslenia, ku ktorým prichádzame nevedome, no v niektorých prípadoch môže ísť o zámer umelca.

Key words: cognitive bias, confirmation bias, aesthetics, aesthetic judgment, decision making, neuroaesthetics

Kľúčové slová: kognitívne skreslenie, konfirmačné skreslenie, estetika, estetický úsudok, rozhodovanie, neuroestetika

1 ÚVOD

Cognitive bias alebo kognitívne skreslenie existuje v každej oblasti a ovplyvňuje naše myslenie dennodenne v bežnom živote. Tieto skreslenia vplývajú na naše reakcie a rozhodnutia. Napriek tomu, že téma konferencie, na ktorej príspevok odznel, bola Právo a náboženstvo a téma príspevku spadá do oblasti kognitívnej estetiky, si myslím, že v menovaných oblastiach môžeme nájsť prieniky a téma kognitívnych skreslení môže byť toho dôkazom.

Súdy, rozhodovanie a estetické vnímanie podnietilo psychológov a estetikov vymedziť rôzne typy estetického vnímania. Táto typológia pomáha hlbšie porozumieť „konzumácii“ estetických objektov a umenia.¹ Treba zdôrazniť subjektívny prístup, ktorý spája úvahy mnohých mysliteľov. „Krása je v „oku“ toho, kto ju uzrie ...“² Pokiaľ by sme nemali empirickú skúsenosť s určitou formou krásy, nemohli by sme o nej filozofovať. Vzťah subjektu a objektu a subjektívne vnímanie bolo v estetických teóriách témou už v 13. storočí, keď sa autori zaoberali psychológiou nazerania. „Krásna vec si vyžaduje, aby ako krásna bola aj nazeraná, a aj umelecký predmet je zhotovený s perspektívou, že bude nazeraný: predpokladá teda subjektívny vizuálny zážitok potenciálneho pozorovateľa.“³ Rôzne štúdie kognitívnych funkcií však spochybňujú samotnú subjektivitu a subjektívne rozhodovanie. Príklad môžeme uviesť na veľmi známej kresbe s optickou ilúziou.

1 KIŠOŇOVÁ, R. *Kognitívna estetika*, s. 28.

2 DÉMUTH, A. *Krása, estetická skúsenosť a emocionálne afektívne stavy*, s. 38.

3 ECO, U. *Umění a krása ve středověké estetice*, s. 107.

Orázok 1

Zdroj: EAGLEMAN, D. *Mozog*, s. 102.

Na prvý pohľad rozoznáme mladú dámu s klobúkom, pozerajúcu sa dozadu. Keď sa však pozorne zahľadíme, môžeme rozoznať aj obraz starej dámy, ktorá sa pozerá smerom na zem. Vo chvíli, keď rozoznáme mladú dámu ale aj staršiu dámu, náš mozog vytvára rozhodnutie, pričom nemusí ísť o rozhodnutie vedomé.⁴ Teoreticky by mal byť mozog schopný vidieť obe ženy súčasne, no v skutočnosti spracuje niečo menej jednoznačné a vyberie si. Potom svoj výber prehodnotí a znova si vyberie. „V tomto prípade ide iba o výsledok percepcie, teda rozhodnutia vykonaného zrakovým zmyslom, a prepínanie medzi mladou slečnou a starou ženou už záleží na mozgu.“⁵ Rozhodnutie vzniká, keď určitá činnosť neurónov získa dominanciu. D. Eagleman tvrdí, že naša osobnosť vyplýva z bojov o dominanciu jednotlivých procesov, ktoré sa neustále odohrávajú v mozgu. „Či už si vyberáme ráno oblečenie, premýšľame, komu zavolať, nevieme, ako si vysvetliť spontánnu poznámku, zvažujeme, či odpovedať na e-mail alebo kedy odísť, všetky naše kroky a myšlienky závisia od rozhodovania.“⁶ Predstavme si, aký by z toho vyplýval problém pre estetické sudy. Pokiaľ sa estetický súd odohráva ešte predtým, než sami zaznamenáme rozhodnutie, ako môžeme hovoriť o vedomých estetických súdoch a vôbec nejakom vkuse? V kognitívnej estetike ostáva tento problém stále živou témou a zaoberajú sa ním mnohí filozofi. Téma vedomých, nevedomých súdov a subjektivity sa v estetike ešte viac komplikuje, ak ku nej pridáme kognitívne skreslenia.

K záujmu o kognitívne skreslenia ma priviedla kniha od Daniela Kahnemana – *Myslenie rýchle a pomalé*. Autor je nositeľ Nobelovej ceny za prácu v oblasti psychológie, ktorá spochybnila racionálny model úsudku a rozhodovania. Kognitívne skreslenie, ktoré opisuje vo svojej práci o myslení a úsudkoch, je objektom skúmania v kognitívnej psychológii, ale zaoberajú sa ním aj ekonómovia a filozofi. Ja sa domnievam, že záujem môžeme rozšíriť aj do oblasti kognitívnej estetiky, napriek tomu, že sám Kahneman skreslenia explicitne nespája s touto oblasťou. K odôvodneniu sa dostanem po vysvetlení základnej terminológie, s ktorou Kahneman pracuje.

Väčšina našich dojmov vzniká pri vedomom prežívaní bez toho, aby sme tušili, kde sa tam vzali.⁷ Nemôžeme teda vystopovať, ako sme dospeli k presvedčeniu, že sme napríklad v telefóne

4 EAGLEMAN, D. *Mozog*, s. 102.

5 EAGLEMAN, D. *Mozog*, s. 102.

6 EAGLEMAN, D. *Mozog*, s. 103.

7 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 12.

zachytili podráždený tón partnera alebo napríklad (v spojitosti s estetickou), že sa nám niečo len tak „zapáčilo“. Dojmy, intuície a rozhodnutia prebiehajú v našej myslí potichu, bez toho, že by sme nad nimi premýšľali alebo ich analyzovali. Je to automatický proces, ktorý bežne nešpecifikujeme.

Kahneman analyzuje úsudok a rozhodovanie, pričom pozoruje systematické skreslenia v našich vlastných rozhodnutiach, intuitívne preferencie, ktoré neustále porušujú pravidlá racionálneho rozhodovania.⁸ Pri každodennej skúsenosti sú pre nás dôležité rýchle rozhodnutia. Napríklad pri šoférovaní na prázdnej ceste alebo čítaní veľkých slov na billboardoch sa nesústredíme na tieto aktivity, ale vykonávame ich podvedome (automaticky). Úsudky sa riadia pocitmi sympatií a antipatií, pričom je zastúpená len malá dávka uvažovania alebo zdôvodnenia.⁹ V praxi by nás to výrazne spomaľovalo. Preto až v prípade, že spontánne „hľadanie“ intuitívneho riešenia zlyhá, musíme využiť inú alternatívu. Prepne na pomalšiu, cieľavedomejšiu a namáhavejšiu formu myslenia. Ide o pomalé myslenie.¹⁰ Skreslenia sa týkajú hlavne (aj keď nie výlučne) rýchleho, intuitívneho myslenia, pri ktorom je väčšia pravdepodobnosť impulzívnych reakcií, na základe osobného presvedčenia.

2 KOGNITÍVNE SKRESLENIE

Kognitívne skreslenia sú silným nástrojom v oblasti ekonomiky a informatiky. Otázka, ktorá možno vyvstáva je, prečo nadpis príspevku hovorí o kognitívnom skreslení v estetike. Ako umenie a estetika súvisia s kognitívnymi vedami? Odpoveď je v skutku jednoduchá, ako hovorí V. S. Ramachandran, umenie aj estetika predpokladajú reakciu mozgu na krásu.¹¹ Jednou z otázok, ktorými sa kognitívne vedy zaoberajú je, ako ľudský mozog reaguje na krásu. Semir Zeki v jednom rozhovore hovorí, že „čo je krása“ je príliš komplikovaná otázka a ľahšia otázka je, aké sú neuromechanizmy pri pociťovaní krásy.¹² Čo je spoločné pre všetkých pri pociťovaní krásy? Čo je aktívne pri pozorovaní a pociťovaní krásy? Je to rozhodovacie centrum v mozgu? Toto sú otázky, ktorými sa zaoberá neuroestetika a kognitívne vedy. Každá z týchto otázok je podnetná na samostatnú štúdiu. Cieľom tohto príspevku je upriamiť pozornosť na možné skreslenia v procese rozhodovania v estetických úsudkoch. V estetike môžeme nájsť veľa príkladov, na ktorých môžeme pozorovať problémy v procese rozhodovania. Jednoduchým príkladom sú uvedené optické ilúzie, pri ktorých rozhodnutie vzniká, keď určitá činnosť neurónov získa dominanciu. Rozhodnutie je teda automatické. Podobne automatický systém rozhodovania popisuje Kahneman.

V súčasnosti poznáme viac ako 180 kognitívnych skreslení, pričom tento trend stále pokračuje a pribúdajú nové.¹³ Na ukážku ich rozmanitosti môžeme spomenúť napríklad takzvané *prestige bias* alebo skreslenie prestíže. Štúdie preukázali, že umelecké diela dostávajú vyššiu preferenciu, ak sú identické obrazy prezentované ako produkty slávnych umelcov než ako diela ľudí nižšej prestíže.¹⁴ Jedno z najznámejších kognitívnych skreslení, ktoré môžeme spomenúť, je *confirmation bias* – konfirmačné skreslenie. Toto skreslenie sa nachádza tam, kde majú ľudia tendenciu hľadať potvrdzujúce dôkazy pre ich vlastné predpoklady alebo presvedčenia. Napríklad, ak sme presvedčení o tom, že fajčenie nie je škodlivé pre naše zdravie, na internete dokáže nájsť veľa potvrdzujúcich článkov a štúdií (nech je ich relevancia akákoľvek), ktoré budú ignorovať fakty a potvrdzovať naše presvedčenie. Samozrejme aj za ďalšieho predpokladu, a to takého, že budeme ignorovať existenciu článkov s odlišným názorom. Ignorovanie existujúcich faktov je základný predpoklad konfirmačného skreslenia. Pre zjednodušenie a lepšie porozumenie uvádzam *Graf 1*.

8 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 18.

9 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 20.

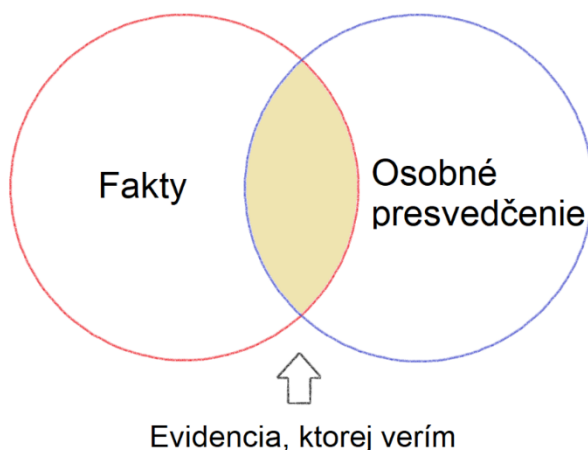
10 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 21.

11 RAMACHANDRAN, V. S. *Mozek a jeho tajemství*, s. 229.

12 ZEKI, S. *Neuroaesthetics: How the brain explains*. [online].

13 ELLIS, G. So, What Are Cognitive Biases? In: ELLIS, G. (eds) *Cognitive Biases in Visualizations*. s. 2.

14 WAGNER, V., MENNINGHAUS, W., HANICH, J., JACOBSEN, T. *Art schema effects on affective experience: The case of disgusting images*. In: *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, s. 127.

Graf 1: Konfirmačné skreslenie
Zdroj: Vlastné spracovanie

3 SYSTÉM 1 A SYSTÉM 2

Kahneman analyzuje rozdiel medzi automatickým fungovaním Systému 1 a kontrolovaným zámerným fungovaním Systému 2.¹⁵ Prevzal termíny, ktoré pôvodne navrhli psychológovia Keith Stanovich a Richard West. Systém 1 pracuje automaticky a rýchlo, len s malým alebo žiadnym úsilím a bez zmyslu pre cieľnú kontrolu. Jedná sa o impulzívne a automatické reakcie v praxi. Systém 2 prideluje pozornosť cieľným duševným činnostiam, ktoré si to vyžadujú. Činnosť Systému 2 je často spojená so subjektívnym zážitkom vplyvu, výberu a sústredenia. Činnosť Systému 2 je zámerná a uvážená, je teda opakom činnosti Systému 1.

Systém 1 je ten, ktorý pracuje intuitívne, automaticky a veľmi rýchlo, preto práve v jeho činnosti pozorujeme najviac chybných vyhodnotení. Tento systém robí systematické chyby, skreslenia, pričom dôkazom sú napríklad optické ilúzie. Najčastejšie kladená otázka v súvislosti s kognitívnymi ilúziami je, či sa dajú prekonať.¹⁶ Systém 1 pracuje automaticky a nie je ho možné vedome vypnúť, chybám intuitívneho myslenia možno len ťažko predchádzať. Skresleniu sa nedá vždy predísť, pretože Systém 2 nemusí o chybe vedieť a musel by vynaložiť veľké úsilie aby chybu rozpoznal. V bežnom živote nie je neustála ostražitosť praktická.¹⁷ Ustavičné spochybňovanie vlastného myslenia by bolo neskutočne zdĺhavé a Systém 2 je príliš pomalý a neefektívny, aby pri rutinných rozhodnutiach nahradil Systém 1.¹⁸ Systém 1 má za príčinu aj udalosti, ktoré sa udejú, keď zbadáme napríklad slová, ktoré v nás vyvolávajú nejakú asociáciu. Je to proces nazvaný asociatívna aktivácia a v princípe sa jedná o to, že evokované myšlienky vyvolané slovami spôsobia mnoho ďalších myšlienok v šíriacej sa kaskáde aktivity nášho mozgu.¹⁹ Všetky prvky sú prepojené a každý z nich podporuje tie ostatné. Slovo evokuje spomienky, ktoré vyvolávajú emócie, a tie následne evokujú napríklad výrazy tváre a iné reakcie. Výraz tváre a pohyb zintenzívnia pocity, ku ktorým sa viažu, a pocity následne posilňujú kompatibilné myšlienky. „Všetko sa to deje veľmi rýchlo a naraz, čím vznikne sebaposilňujúci vzorec kognitívnych, emocionálnych a fyzických reakcií, ktoré sú rozmanité a integrované - teda asociatívne koherentný vzorec.“²⁰ Emocionálne reakcie a asociácie môžu viesť (ak sú kladné) k pozitívnemu hodnoteniu umenia. Podobne, ako hodnotíme situácie a správanie v morálnej oblasti, aj v estetike a umení zvyčajne hodnotíme niečo ako dobré alebo zlé.²¹

15 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 21.

16 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 36.

17 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 36.

18 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 36.

19 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 59.

20 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 59.

21 FINGERHUT, J., PRINZ, J. J. *Wonder, appreciation, and the value of art*, s. 108.

4 ASOCIÁCIA

Asociáciu myšlienok všetci poznáme. Asociácia vzniká spájaním prvkov, medzi ktorými bola v našej mysli vytvorená súvislosť. Teda vďaka výskytu jedného prvku vzniknú kognitívnym procesom ďalšie prvky. Rovnako tak pri asociácii myšlienok vzniká na základe jednej myšlienky množstvo iných (pre nás súvisiacich) myšlienok. Dnes si už nemyslíme, že myslou prechádza sekvencia vedomých myšlienok usporiadané, jedna za druhou. Psychológovia chápu myšlienky ako uzly v rozsiahlej sieti nazývanej asociatívna pamäť, v ktorej je každá myšlienka prepojená s mnohými inými.²² „V súčasnom pohľade na to, ako asociatívna pamäť funguje, vnímame, že sa toho deje mnoho naraz. Myšlienka, ktorá bola aktivovaná, neevokuje len jednu ďalšiu myšlienku. Aktivuje mnoho ďalších myšlienok, ktoré následne aktivujú ďalšie. Okrem toho naše vedomie zaregistruje len niekoľko z aktivovaných myšlienok; väčšina práce asociatívneho myslenia je tichá, skrytá pred vedomým ja.“²³ V spojitosti s umením (zjednodušenie) Systém 1 súvisí s rýchlou asociáciou a teda rýchlym aktivovaním myšlienok, ktoré nám navodia presvedčenie o danom umeleckom diele a zapríčiňujú rýchly estetický úsudok. Bez toho aby sme tento úsudok, v tak krátkom čase, stihli analyzovať.

5 SKRESLENIE V UMENÍ

V súčasnosti je už dobre zdokumentovaná naša obrovská tendencia hľadať to, čo potvrdzuje naše presvedčenie a ignorovať to, čo je v rozpore s našimi presvedčeniami. Konfirmačné skreslenie je jedným z prejavov asociatívnej pamäte Systému 1, ktorý nachádza dôkazy o akomkoľvek presvedčení. Jednoducho povedané, naše ideológie a osobné dogmy diktujú našu realitu. Konfirmačná zaujatosť ovplyvňuje naše každodenné voľby a racionalitu, a ak definujeme konfirmačné skreslenie ako tendenciu uprednostňovať informácie, ktoré potvrdzujú naše predchádzajúce presvedčenia, myslím, že vysvetľuje aj naše estetické úsudky. To znamená, že tak ako hľadáme len to, čo potvrdzuje naše vedecké hypotézy a osobné rozhodnutia, rovnako počúvame len hudbu a pozorujeme umenie, ktoré potvrdzuje naše zaujaté predstavy o kráse, alebo o dobrej a zlej estetike. Naše zvukové a vizuálne systémy sú naprogramované tak, aby hľadali umenie, ktoré sa nám páči, a ignorovali umenie, ktoré sa nám nepáči. A to je dôvod, prečo je napríklad pochopenie umeleckých inovácií tak ťažké. náš mozog je v postate lenivý aktivovať Systém 2 a vynaložiť úsilie pri rozhodovaní. V estetike do veľkej miery pracuje Systém 1, ktorý pri strete s umeleckým dielom vyprodukuje intuitívne rozhodnutie. Estetické preferencie sú všadeprítomné a v skutočnosti sa zdá byť takmer nemožné vnímať hocakú umeleckú scénu bez toho, aby sa nám do určitej miery páčila alebo nepáčila.

Nazdávam sa, že skreslenie v umení môžeme hľadať na dvoch úrovniach, jedno je detailnejšie než druhé. Prvé skreslenie môžeme nájsť v hodnotení a estetických úsudkoch na jednotlivých umeleckých dielach. Takže vieme rýchlo reagovať, na základe určitej pozitívnej alebo negatívnej asociácie na to, čo sa nám páči a čo nie. Druhé skreslenie je detailnejšie a umelec nás k nemu privedie úmyselne. Pri každom umeleckom diele je dôležitý zámer autora. Autor ponúka svoje dielo k dokončeniu, pričom sám ešte nevie akým spôsobom bude dokončené. Aj interpretom zavŕšené dielo bude naďalej jeho dielom, napriek tomu, že autor úplne nepredpokladal jeho konečnú formu. Práve autor však navrhol radu možností, ktoré sú už usporiadané a určitým smerom orientované a teda vybavené podnetmi za účelom ďalšieho rozvoja.²⁴ Autor nám ponúka dielo, ktoré je plné účelovo vsadených prvkov, ktoré nás vedú k prežívaniu určitej emócie a ku konkrétnemu estetickému súdu. Súčasne existuje mnoho neurologických štúdií, ktoré pozorujú reakcie človeka na vizuálne podnety - predmety, tváre a pod. S týmito štúdiami pracujú aj umelci. „Môžeme nahrávať aktivitu buniek fuziformného závitú, ktoré silno reagujú na konkrétne tváre. Niektoré z nich sa aktivujú len vo chvíli, keď tvár vidíme z určitého pohľadu, ale o niečo vyššie sa nachádzajú aj neuróny, ktoré odpovedia na akýkoľvek pohľad tváre (z profilu lebo spredu). A ja predpokladám, že pokiaľ by ste opici ukázali kubistický portrét opičej tváre – dve opičie tváre, ktoré sa vzájomne prekrývajú v rovnakej oblasti zorného poľa -, došlo by u danej bunky v mozgu opice k hyperaktivácii, rovnako ako dlhá tyčka s tromi prúžkami u čajok hyperaktivuje neuróny pátrajúce po zobákoch.“²⁵ Umenie nespočíva v realizme, ale práve naopak, zahŕňa premyslený nadhľad a pokrivenie, aby na mozog pôsobilo uspokojivo.²⁶

22 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 59-60.

23 KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*, s. 60.

24 ECO, U. *Otvorené dielo*, s. 86.

25 RAMACHANDRAN, V. S. *Krátky výlet po ľudskom vedomí*, s. 63.

26 RAMACHANDRAN, V. S. *Krátky výlet po ľudskom vedomí*, s. 58.

6 ZÁVER

Jednou z otázok, s ktorou sa musí novodobá estetická teória vyrovnáť, je, pri akom umení aktivujeme zložitejší, nie automatický, Systém 2, ktorý je menej náchylný na kognitívne skreslenia. Nazdávam sa, že rozdiel vnímania umenia Systémom 1 a 2 súvisí aj s rozdielom medzi gýčom a umením. Nazdávam sa, že Systém 1, ktorý som opisovala ako veľmi intuitívny, rýchlo reagujúci, ihneď navodzujúci asociácie, súvisí s tým, čo nazývame gýčom. Jedna z jeho charakteristík je, že vieme bez dlhšieho premýšľania povedať, či je pre nás atraktívny. Napriek tomu, že „gýč“ má zaužívanú negatívnu konotáciu, spočíva v tom, že je istým spôsobom príťažlivý. Jeden z dôvodov môže byť aj vyvolanie pozitívnej asociácie. Jeho masová príťažlivosť je využívaná aj komerčne reklamnými spoločnosťami.²⁷

Estetické súdy môžu byť ovplyvnené mnohými faktormi, ako subjektívnou skúsenosťou, kultúrou a pod. Vplyvom týchto faktorov a mnohých neurofyziologických procesov, okrem iného aj „bojom o dominanciu“ neurónov (optické ilúzie), prichádza ku kognitívnym skresleniam, ktorým sa vyhneme iba v prípade, ak nebudeme vytvárať estetické súdy intuitívne a automaticky. Javí sa, že jednou z podmienok relevantného estetického súdu je zámerné vedenie úsudkov Systémom 2.

Použitá literatúra:

- DÉMUTH, A. *Krása, estetická skúsenosť a emocionálne afektívne stavy*. Pusté Úľany: Schola Philosophica. 2019. 180 s. ISBN 978-80-89488-18-6
- ECO, U. *Otvorené dielo*. Praha: Argo, 2015. 304 s. ISBN 978-80-257-1158-3
- EAGLEMAN, D. *Mozog*. Bizbooks. 2017. 223 s. ISBN 978-80-566-0214-0
- ELLIS, G. So, What Are Cognitive Biases?. In: ELLIS, G. (eds) *Cognitive Biases in Visualizations*. Switzerland: Springer, 2018. 184 s. ISBN 978-3-319-95830-9
- FINGERHUT, J., PRINZ, J. J. *Wonder, appreciation, and the value of art*. Progress in Brain Research, 2018. 107–128 s. [online]. [cit. 6.6.2022]. Dostupné na: <doi.org/10.1016/BS.PBR.2018.03.004>.
- KAHNEMAN, D. *Myslenie rýchle a pomalé*. Bratislava: AKTUELL, 2019. 527 s. ISBN 978-80-8172-056-7
- KIŠOŇOVÁ, R. *Kognitívna estetika*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. 76 s. ISBN 978-80-8082-636-9
- KULKA, T. *Umění a kýč*. Praha: TORST, 1994. 183 s. ISBN 80-85639-17-3
- RAMACHANDRAN, V. S. *Krátký výlet po lidském vědomí*. Praha: Portál, 2016. 190 s. ISBN 978-80-262-1013-9
- RAMACHANDRAN, V. S. *Mozek a jeho tajemství*. Praha: dybbuk, 2013. 414 s. ISBN 978-80-7438-080-8
- WAGNER, V., MENNINGHAUS, W., HANICH, J., JACOBSEN, T. *Art schema effects on affective experience: The case of disgusting images*. In: Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, Vol. 8, No. 2, 2014. 120–129 s. [online]. [cit. 30.5.2022]. Dostupné na: <psycnet.apa.org/record/2014-17148-002>.
- ZEKI, S. *Neuroaesthetics: How the brain explains*, 2021. Youtube [online]. [cit. 30.5.2022]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=_j5GKszeiyE>

Kontaktné údaje:

Mgr. Pavla Minarovičová
pavla.minarovicova@tvu.sk
Trnavská univerzita v Trnave
Teologická fakulta
Katedra kresťanskej filozofie
Kostolná 1
814 99 Bratislava
Slovensko

27 KULKA, T. *Umění a kýč*, s. 31.

EXKOMUNIKÁCIA ČLENOV TZV. KATOLÍCKEJ AKCIE V ČESKOSLOVENSKU

Veronika Pétiová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The situation that occurred in Czechoslovakia after World War II provided an opportunity for the spread of the ideas of communism on our territory as well. These ideologies were incompatible with the doctrine proclaimed by the Catholic Church, and therefore there were clashes between the representatives of the penetrating state regime and the Catholic Church. While the representatives of the state suppressed Catholic ideology very violently, the Church tried to respond in the early years with the help of canon law. The most significant steps in the area of penal sanctions were issued during the pontificate of Pius XII, one of these excommunication decrees directly affecting the Czechoslovak faithful. In this article, we want to take a closer look at this decision of the Sacred Office, with an emphasis on the consequences it caused in the lives of the faithful it affected.

Abstrakt: Situácia, ktorá nastala v Československu po II. svetovej vojne poskytla možnosť šírenia myšlienok komunizmu aj na našom území. Táto ideológia nebola zlučiteľná s náukou, ktorú hlása Katolícka cirkev, a preto dochádzalo k stretom medzi predstaviteľmi prenikajúceho štátneho režimu a Cirkvi. Kým predstavitelia štátu veľmi násilne potláčali vyznávanie katolíckej viery, Cirkev sa snažila v prvých rokoch reagovať aj pomocou kánonického práva. Najvýznamnejšie kroky v oblasti trestnoprávných sankcií boli vydané počas pontifikátu Pia XII., pričom jeden z týchto exkomunikačných dekrétov sa týkal priamo československých veriacich. V tomto článku sa chceme bližšie zamerať na toto rozhodnutie Posvätného oficiu s dôrazom na následky, ktoré spôsobovalo v životoch veriacich, ktorých sa týkalo.

Key words: Pius XII, excommunication, Catholic action, communism, penal canon law.

Kľúčové slová: Pius XII., exkomunikácia, Katolícka akcia, komunizmus, trestné kánonické právo.

ÚVOD

Chaos, ktorý vo svete spôsobila II. svetová vojna a jej následky, poskytli možnosť šírenia myšlienok komunizmu v celej Európe. Inak tomu nebolo ani na našom území. Problém ideológií vychádzajúcich z marxistických teórií bol najmä v tom, že v hlásaní ateizmu a s tým súvisiace potláčanie náboženskej slobody, ktoré išlo až tak ďaleko, že mnoho veriacich zomrelo mučeníckou smrťou.¹ Počet obetí tohto režimu je obrovský. Aj keď neboli všetci Cirkvou oficiálne vyhlásení za mučeníkov, nič to na ich obeti nemení.² Žiadna ideológia, ktorá potláča základné ľudské práva a slobody, nemôže byť zlučiteľná s kresťanstvom.³ Svet bez Boha, ktorý hlásali bol v jasnom rozpore s náukou Katolíckej cirkvi, a preto bolo potrebné, aby najvyšší pastier Cirkvi reagoval a tieto myšlienkové prúdy odsúdil, keďže idey, ktoré hlásal ako socializmus, tak komunizmus, neboli zlučiteľné s katolíckymi princípmi.⁴

¹ K súčasnej konfesnoprávnej situácii na Slovensku bližšie pozri napríklad VLADÁR, V.: Freedom of Conscience and Religion in the Family and Criminal Law of the Slovak Republic. In *Law, Identity and Values*. Vol. 1 (2021), No. 2, s. 163–178 a VLADÁR, V.: The Legal Regulation of Religious Symbols in the Public Sphere in Slovakia. In SOBCZYK, P. (ed.): *Religious Symbols in the Public Sphere. Analysis on Certain Central European Countries*. Budapest – Miskolc : Ferenc Mádl Institute of Comparative Law – Central European Academic Publishing, 2021, s. 171–210.

² Porov. CHENAUX, P. La Chiesa e il comunismo in Europa (1917-1989), In: FEJÉRDY, A. La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo. Atteggiamento, strategie, tattiche. Roma: Viella-Accademia d'Ungheriana Roma, 2013, s. 16.

³ Porov. MATTIOLI, V. L'eredità di Pio XII. Verona : Fede & cultura, 2008, s. 156.

⁴ Porov. NESTI, A. La scomunica: cattolici e comunisti in Italia. Bologna : EDB, 2018, s. 47.

1 REAKCIA PIA XII. NA PROBLÉM KOMUNIZMU

Iste sú známe reakcie svätého Jána Pavla II., ktorý jasne definoval zhubnosť týchto myšlienok a nepochybne sa aj pričínil svojím vplyvom o pád režimu v strednej Európe. Proti komunizmu však vystupovali aj jeho predchodcovia a medzi nimi pápež Pius XII., ktorý použil v boji proti nemu okrem svojich známych príhovorov a rádiových posolstiev aj cestu aplikácie trestného kánonického práva. Počas jeho pontifikátu boli vydané viaceré exkomunikačné dekréty. Reakciou na pokus komunistov zmocniť sa vlády v Grécku, Francúzsku a Taliansku boli dekréty Posvätného officia z 1. júla 1949 a 20. júla 1950, ktoré najskôr pohrozili a neskôr aj potrestali exkomunikáciou všetkých príslušníkov komunistických strán a ich sympatizantov.⁵ Svetovo známy je najmä dekrét z 1. júla 1949, ktorý sa týkal všetkých katolíkov, šíriacich komunistické idey.

Za zmienku stojí aj formálna stránka dekrétu, ktorý je zverejnený ako odpoveď na *quesitum*, kde boli formulované štyri otázky: 1. je dovolené vstúpiť do nejakej komunistickej strany alebo poskytnúť im podporu?; 2. je dovolené zverejňovať, obhajovať alebo čítať knihy, časopisy, denníky alebo letáky, ktoré podporujú doktrínu alebo prax komunizmu alebo spolupracovať s nimi pomocou písomností?; 3. môžu veriaci, ktorí vedome a dobrovoľne vykonávajú činnosti uvedené v bode 1 a 2 byť pripustení ku sviatostiam?; 4. či veriaci, ktorí vyznávajú komunistickú, materialistickú a antikresťanskú náuku a zvlášť tí, ktorí ich obhajujú alebo sa stanú jej propagátormi, upadajú *ipso facto* ako apostati katolíckej náuky do trestu exkomunikácie zvláštnym spôsobom rezervovanej Apoštolskej stolici. Odpovede boli Kongregáciou posvätného officia vydané na jej zasadnutí dňa 28. júna 1949 a na prvé tri otázky odpovedali *negative* a na poslednú *affirmative*. Potom tieto odpovede 30. júna 1949 schválil pápež Pius XII. a nariadil ich publikáciu v Aktách Apoštolského stolca.⁶ Dekrét je možné rozdeliť na dve časti. V prvej sú uvedené všetky činnosti, ktoré priamo alebo nepriamo prispievajú k šíreniu myšlienok komunizmu. Ten kto ich koná s plným vedomím, je nehodný prijímať sviatosti. Druhá časť je ešte tvrdšia a hovorí o tom, že kto vedome vyznáva, obhajuje a propaguje komunizmus a jeho materialistickú náuku, upadá do trestu exkomunikácie vopred vynesenej a rezervovanej Apoštolskému stolcu.⁷ Dôraz bol upriamený na to, aby boli cirkevnými trestami postihnutí tí, ktorí tieto činnosti vykonávajú slobodne a dobrovoľne, keďže v tých časoch bolo bežné, že veriaci boli v práci nútení k aktivitám, ktoré opisoval tento dekrét a nekonali slobodne ale z donútia prípadne so strachom z následkov, ktoré by mohli nastať ak by neuposlúchli predstaviteľov režimu.

Napriek tomu, že tento dekrét vylučoval komunistov z prijímania sviatostí, v prípade manželstva existovala výnimka, ako to objasnilo Posvätné officium vo svojej deklarácii zo dňa 11. augusta 1949. Bolo možné, aby na základe noriem kán. 1065 a 1066 CIC 1917 boli uzatvárané manželstvá medzi katolíckou stránkou a exkomunikovanou komunistickou stránkou. Farár mohol takýmto manželstvám asistovať iba po porade s ordinárom, ktorý mu po preskúmaní prípadu mohol dovoliť byť prítomný takémuto sobášu, iba v prípade vážneho dôvodu a potom, čo ordinár podľa svojej rozumnnej úvahy posúdil, že existovali dostatočné záruky katolíckej výchovy potomstva a odvrátenia nebezpečenstva odpadnutia od viery katolíckej stránky.⁸ V prípade komunistov, ktorí boli zapísaní v strane, „na oko“, teda nešlo o ich slobodné a dobrovoľné rozhodnutie, ktoré by im na základe dekrétu Posvätného officia zakazovalo prijať sviatosti alebo ich exkomunikovalo, na nich sa nevzťahovali postihy na základe dekrétu Posvätného officia. V prípade, že konali pokánie a pristúpili k sviatosti pokánia im bolo umožnené zosobášiť sa zvyčajným spôsobom. Avšak v takom prípade sa uplatňovali isté obmedzenia: zákaz slávenia počas Svätej omše, nepožehnávali sa snubné prstene, nezvonili zvony a nehral organ. Všetko sa zúžilo na jednoduché vyjadrenie manželského súhlasu mimo kostola, napríklad v sakristii alebo vo farskej budove, pričom ani kňaz nemal na sebe žiadne posvätné rúcho.⁹

⁵ VLADÁR, V. Dejiny cirkevného práva. Praha : Leges, 2017, s. 528.

⁶ Porov. SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. OFFICE. Decretum (1. júla 1949), In: Acta Apostolicae Sedis. 1949, roč. 41, s. 334.

⁷ Porov. NESTI, A. La scomunica: cattolici e comunisti in Italia, s. 63.

⁸ Porov. SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. OFFICE. Declaratio de communistarum matrimonii celebratione (11. augusta 1949), In: Acta Apostolicae Sedis. 1949, roč. 41, s. 427-428 a kán. 1065 a 1066 CIC 1917.

⁹ Porov. NESTI, A. La scomunica: cattolici e comunisti in Italia, s. 67.

2 SITUÁCIA V ČESKOSLOVENSKU

V prvých rokoch po skončení II. svetovej vojny, nebol vplyv komunistickej strany na Slovensku, až taký významný. V roku 1946 v dôsledku politických aktivít viacerých kňazov a niektorých biskupov, prehrali na Slovensku komunisti voľby. To bol ďalší dôvod, ktorý predznamenal začiatok bojov s Katolíckou cirkvou. Svojím podielom prispelo v roku 1944 aj vymenovanie Gustáva Husáka za podpredsedu KSS, ktorý ako presvedčený ateista chcel vylúčiť akýkoľvek vplyv na politický život a na spoločnosť zo strany cirkevných inštitúcií.¹⁰ Politický režim obmedzil činnosť Cirkvi aj tým, že zakázal vydávanie katolíckej tlače. Jediným periodikom, ktoré ostalo, boli Katolícke noviny, ktoré od roku 1948 mohli byť vydávané iba v striktno zníženom náklade. Ďalším krokom bolo poštáťňovanie škôl, ktoré sa udialo na základe zákona č. 95 z roku 1948.¹¹

Zámerom politického režimu, bolo rozbiť vnútornú jednotu cirkvi a v konečnom dôsledku ju postaviť proti Vatikánu, čo malo vyústiť až do vytvorenia národnej cirkvi, ktorá mala byť nezávislá od Vatikánu. Už v júni 1948 navrhol prezident Klement Gottwald odpútať Katolícku cirkev od Vatikánu až do takej miery, aby sa rozišli a bola vytvorená národná cirkev.¹² Aj preto režim vytvoril v roku 1949 organizované hnutie v rímskokatolíckej cirkvi v Československej republike s názvom Katolícka akcia. Názov organizácie bol použitý zámerne, keďže rovnaké pomenovanie nesie organizácia laikov, ktorá vznikla v Taliansku na začiatku 20. storočia a jej cieľom bola participácia laikov na apoštolskej hierarchii. Podporu tejto organizácie vyjadril pápež Pius X. v encyklike *Il fermo proposito* a neskôr sa k nemu pridali aj ďalší pápeži ako Benedikt XV., Pius XI. a aj Pius XII.,¹³ počas pontifikátu ktorého bola tzv. Katolícka akcia v Československu zriadená. Na prvý pohľad sa mali veriaci organizovať do niečoho, čo bolo už známe a hlavne malo cirkevnú podporu.

V Československu fungovala oficiálna Katolícka akcia od roku 1925, a to najmä cez viaceré združenia ako Spolok svätého Vojtecha, Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, telovýchovnú organizáciu Orol, tiež aj prostredníctvom tzv. katolíckych kruhov, či tzv. katolíckych domov a prostredníctvom katolíckej tlače.¹⁴ Avšak 7. decembra 1948 bolo sídlo Katolíckej akcie obsadené príslušníkmi režimu, ktorí zadržali dokumentáciu. Jej vodcovia boli následne zadržaní a internovaní. Krátko na to, 29. januára 1949, bola kancelária Katolíckej akcie v Bratislave zatvorená.¹⁵ Vzápätí režim vytvoril v júni 1949 svoju organizáciu, ktorú tiež pomenoval Katolícka akcia. Tá však nemala nič spoločné s pôvodnou Katolíckou akciou, ktorá bola zakázaná. Išlo o organizáciu, ktorá mala byť striktno kontrolovaná štátom, pričom jej členmi mali byť laici a kolaborujúci kňazi. Svoju činnosť mala vykonávať autonómne od biskupov a bez napojenia na Vatikán,¹⁶ ale s napojením na štátne zriadenie. Počet kňazov, ktorí sa zapojili do rozkolníckej Katolíckej akcie bol malý, pričom na jej zakladajúcom stretnutí dňa 10. júna 1949 sa zúčastnilo 283 osôb, z ktorých bolo asi 78 kňazov. Obavy biskupov boli na mieste, keďže niektorí kňazi a aj laici si neboli vedomí, že táto nová inštitúcia bola vytvorená so zámerom uškodiť Katolíckej cirkvi a zavádzajúci bol aj jej názov.¹⁷ Mnohí, ktorí do nej vstupovali, buď nevedeli čo podpisujú, prípadne ich podpisy boli zneužitú, alebo boli presvedčení o opätovnom povolení pôvodnej a cirkevne schválenej Katolíckej akcie a nemali potrebné informácie o vzniku rozkolníckeho hnutia.

¹⁰ Porov. MIRKUT, J. Il martirio cristiano come testimonianza della fede, In: FEJÉRDY, A. La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo. Atteggiamento, strategie, tattiche. Roma: Viella-Accademia d'Ungheriana Roma, 2013, s. 37.

¹¹ Porov. GRUPPO REDAZIONE DI „QUARTO MONDO“. Una chiesa che ha deciso: Cecoslovacchia 1948-1968. Milano: Jaca Book, 1968, s. 25.

¹² Porov. KAPLAN, K. Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1993, s. 23.

¹³ Porov. CAPPELLINI, E. Azione Cattolica e Movimenti Politici di ispirazione Cristiana nell'insegnamento di Pio XII. Roma: Pontificias Universitas Lateranensis, 1960, s. 49.

¹⁴ Porov. HALKO, J. Rozbiť Cirkev: rozkolnícka Katolícka akcia. Bratislava: Lúč, 2004, s. 11.

¹⁵ Porov. GRUPPO REDAZIONE DI „QUARTO MONDO“. Una chiesa che ha deciso: Cecoslovacchia 1948-1968, s. 26.

¹⁶ Porov. REBEK, L. La Radio Vaticana e il regime comunista in Cecoslovacchia durante l'epoca staliniana (1947-1953): analisi qualitativa del contenuto. Roma: Pontificia Universitas Gregoriana, 2014, s. 40.

¹⁷ Porov. MIRKUT, J. La chiesa cattolica nella repubblica Ceca, In: MIRKUT, J. ed. La Chiesa Cattolica e il Comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica. S. Pietro in Cariano (VR) : Il Segno dei Gabrielli, 2016, s. 90.

Tzv. Katolícka akcia bola odmietnutá aj episkopátom, a to pastierskym listom Hlas biskupov a ordinárov v hodine veľkej skúšky. Ostatné výrazy odlišie od ďalšieho textu za pomoci úvodzoviek, ktorý sa mal 19. júna 1949 čítať vo všetkých kostoloch. V niektorých bol čítaný o týždeň neskôr,¹⁸ keďže štátna moc sa snažila zabrániť distribúcií tohto listu. Aj z tohto dôvodu bol rozosielený sieťou kuriérov, pretože pošta mala príkaz zhabať ho.¹⁹ Biskupi ho schválili na tajnom zhromaždení 15. júna 1949 v pražskom arcibiskupskom paláci. Jeho text je v moderných českých i slovenských dejinách úplne jedinečný. Odzrkadľuje nasadenie biskupov pre dobro Cirkvi a štátu a ich ochotu k maximálnej obete, ich pevnosť a vernosť pri naplňaní im zvereneného poslania.²⁰ Tiež v ňom poukázali na mnohé obmedzovania náboženského života režimom a odmietli ich zavinenie stroškotania rokovanií medzi Cirkvou a štátom. Biskupi už v tomto liste informovali, že „každý pokus o založenie diecéznych, krajských, okresných, alebo farských katolíckych akcií je cirkevne zakázaný a duchovní a laici, ktorí sa zakladania takýchto akcií osobne zúčastnia, alebo vstúpia do ich výboru, alebo prijímú dajakú funkciu, budú tým samým skutkom vyobcovaní z Katolíckej cirkvi.“²¹ Táto výzva biskupov predznamenalala reakciu Svätého stolca o uvalení trestu exkomunikácie na tých, ktorí túto výzvu neuposlúchnu. Už na druhý deň po tom, ako mal byť tento pastiersky list prečítaný vo všetkých katolíckych kostoloch, reagoval Vatikán dekrétom Posvätného officia z dňa 20. júna 1949. Skonfiškovanie pastierskych listov odštartovalo vlnu nepokojov a vzbúr. K najvyhrotenejšej situácii došlo koncom júna a začiatkom júla 1949, keď veriaci z obáv pred zatýkaním kňazov strážili fary a stavali sa na odpor štátnym orgánom. Stovky osôb boli zatknuté, vyšetrované a súdené.²² Najmä na Slovensku sa mnoho veriacich dobrovoľne ponúklo na pomoc proti režimu.²³ Aj tieto otvorené protesty prispeli k tomu, aby predstavitelia režimu zastavili tzv. Katolícku akciu a na začiatku 50. rokov 20. storočia ju premenovali na prerežimné Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva. Snaha režimu vytvoriť národnú cirkev v Československu, odtrhnúť od Ríma, tak definitívne stroškotala.

3 REAKCIA APOŠTOLSKÉHO STOLCA NA SITUÁCIU V ČESKOSLOVENSKU

Existujú tri dekréty Posvätného officia, ktoré riešili otázku komunizmu. Pre naše územie je najvýznamnejší dekrét Svätého officia vydaný 20. júna 1949, ktorý vyhlásil, že podporovatelia a šíritelia schizmatickej tzv. Katolíckej akcie v Československu podliehajú exkomunikácii. Išlo o dokument, ktorý primárne neriešil otázku komunizmu a jeho nezlučiteľnosti s Katolíckou náukou, ale postavil sa proti hnutiu, ktoré sa snažilo rozbiť Katolícku cirkev vnútri jedného zo štátov a podlo použilo na svoj zámer názov organizácie, ktorá v katolíckej cirkvi fungovala s podporou najvyššej hierarchie. Tento dekrét bol vydaný ešte skôr ako dekréty Svätého officia z 1. júla 1949 a 20. júla 1950, ktoré postihovali exkomunikáciou všetkých príslušníkov komunistických strán a ich sympatizantov. Pre lepšiu analýzu tohto dokumentu uvádzame jeho celé znenie v slovenskom preklade:

„V poslednom čase nepriatelia Katolíckej cirkvi v Československu podvodne založili ‚Katolícku akciu‘ pod falošným názvom a snažili sa do nej získať katolíkov v tomto štáte, aby sa odvrátili

¹⁸ Eugeniusz Senko vo svojej publikácii *La Chiesa cattolica nei paesi dell'Europa centro-orientale 1945-2009* spomína dva pastierske listy, pričom jeden mal byť v kostoloch prečítaný 19. júna 1949 a druhý o týždeň neskôr 26. júna. Spomína aj dve zasadnutia česko-slovenských biskupov na pražskom biskupstve, ktoré sa mali konať 15. a 19. júna. Je však nepravdepodobné, že by bolo v tom čase možné, aby sa biskupom podarilo zhromaždiť v Prahe dva krát za sebou v tak krátkom časovom úseku s rozdielom pár dní. Najpravdepodobnejším vysvetlením je podľa nášho názoru je, že druhý list je pracovnou verziou prvého, prípadne jeho vysvetlením, ktoré bolo spolu s listom, ktorý mali veriacim kňazi prečítať posielané, alebo môže ísť o prerozprávajúcu verziu listu. Tie vznikali vtedy, keď sa podarilo štátnym orgánom pastiersky list kňazom zobrať pred tým, než ho mohli veriacim prečítať a oni, keďže nemali oficiálnu verziu, tak prerozprávali svojim veriacim kontext listu tak, ako si ho zapamätali.

¹⁹ Porov. OLEXÁK, P. *La chiesa romano-cattolica in Slovacchia*, In: MIKRUT, J. ed. *La Chiesa Cattolica e il Comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica*. S. Pietro in Cariano (VR) : Il Segno dei Gabrielli, 2016, s. 169.

²⁰ Porov. HALKO, J. *Rozbiť Cirkev: rozkolnícka Katolícka akcia*, s. 154.

²¹ Porov. FREI, J.B. *Staat und Kirche in der Tchechoslowakei vom Februarumsturz 1948 bis zum Prager Frühling 1968*. München: R. Lerche, 1973, s. 121-122.

²² Porov. OLEXÁK, P. *La chiesa romano-cattolica in Slovacchia*, s. 170.

²³ Porov. REBICHINI, A. *Chiesa, società e Stato in Cecoslovacchia. 1948-1968*. Padova : Ceseo : Liviana, 1977, s. 43

od Katolíckej cirkvi a vyhli sa poslušnosti, ktorá prináleží legitímnym pastierom Cirkvi. Táto tzv. Katolícka akcia je o to nehoráznejšia, že jej zástancovia sa neštítali násilím alebo podvodom prinútiť mnohých, aby sa pridali k tejto organizácii, a zašli tak ďaleko, že sa odvážili zaregistrovať a zverejniť medzi zapísaných aj niekoľkých katolíckych kňazov a laikov, ktorí sa k nej nikdy nepripojili a dokonca prejavili opačnú vôľu. Z tohto dôvodu Najvyššia posvätná kongregácia Svätého oficia, plniac si svoju povinnosť zachovávať integritu viery a mravov, na základe mena a autority Najsvätejšieho pontifika z Božej prozreteľnosti pápeža Pia XII., odmieta a odsudzuje ako schizmatickú vyššie uvedenú organizáciu, podvodne nazvanú „Katolícka akcia“, a zároveň z toho istého dôvodu všetci tí, klerici i laici, ktorí sa vedome a z vlastnej vôle k nej pridali alebo sa v budúcnosti pridajú, a tí, ktorí boli jej výslovnými pôvodcami a podporovateľmi, podľa kánonu 2314 upadli alebo v budúcnosti upadnú do trestu exkomunikácie rezervovanej zvláštnym spôsobom Apoštolskému stolcu. Ak by (nedaj Bože) tvrdohlavo zotrvávali na svojom presvedčení, budú následne potrestaní ďalšími trestami, ktoré stanovuje kánonické právo. Dané v Ríme, v sídle Svätého oficia, dňa 20. júna 1949. Podpísaný Pietro Vigorita, sekretár Najvyššej posvätnéj Kongregácie Svätého oficia“²⁴

Tento dekrét Posvätného oficia, ktorý potvrdil pápež Pius XII. a nariadil jeho publikovanie v Aktách apoštolského stolca, je významný preto, že priamo pojednáva o situácii v konkrétnej krajine. Zároveň je Vatikán informovaný o tom, že medzi členmi, ktorí sa podľa režimu pripojili k tzv. Katolíckej akcii, teda najmä podpísaním Ohlasu je množstvo takých, ktorí sa buď nikdy k takému to hnutiu nepripojili a ich meno bolo zneužitá, prípadne boli zapísaní podvodom a mylne sa domnievali, že podpisujú iný dokument, prípadne boli donútení násilím podpísať svoju príslušnosť k tejto organizácii. Tento dokument jasne definuje, že do trestu exkomunikácie upadol ten, kto sa k tejto rozkolníckej „Katolíckej akcii“ pridal alebo v budúcnosti pridá vedome a dobrovoľne. Zároveň Posvätné officium pripúšťa pre tých, ktorí budú v tejto mienke tvrdšie zotrvávať okrem exkomunikácie aj iné tresty.

Pri aplikácii každej kánonickoprávnej trestnej sankcie je potrebné poukázať na súvislosť medzi skutkom, ktorý je trestne nezákonný a slobodou subjektu, ktorá ho vykoná dobrovoľne.²⁵ Nie je možné brať na plnú trestnú zodpovednosť človeka, ktorý buď nevedel, že skutok, ktorý vykonal je deliktom alebo takého, ktorý vedel, že koná nesprávne, ale nekonal slobodne. Otázne je koľko veriacich, ktorí vstúpili do tzv. Katolíckej akcie v Československu vedeli na prvý pohľad, že ide o ideologicky orientovanú organizáciu, ktorá nekorešponduje s pôvodnou Katolíckou akciou a koľko z nich vedelo, že daným skutkom upadajú do trestnej sankcie a koľko z nich konalo slobodne a dobrovoľne bez strachu či nátlaku.

V tomto prípade ide o exkomunikáciu *latae sententiae* do ktorej delikvent upadá samým skutkom a nie je potrebné, aby kompetentná cirkevná autorita deklarovala, že došlo k spáchaniu skutku, ktorý so sebou prináša trest exkomunikácie. Zároveň Posvätné officium vo svojom dekrete hovorí o rezervácii Apoštolskému stolcu. Čo v praxi znamenalo, že ten, kto upadol do tohto trestu exkomunikácie, mohol byť z neho oslobodený iba po tom, ako sa obrátil na Apoštolský stolec. V súčasnosti, keď platné kánonické právo rezervuje sňatie nejakej exkomunikácie Apoštolskému stolcu, nie je problémom pre delikventa, ktorý žiada sňatie tejto exkomunikácie obrátiť sa na Apoštolský stolec. V čase, keď vstúpil do platnosti tento dekrét, bolo z dôvodu politickej izolácie Československa problematické obrátiť sa na Vatikán. Aj J. Haľko vo svojej publikácii uvádza, že v novembri 1949 tajomník internunciatúry Ottavio de Liva avizoval biskupovi Vojtaššákovi skutočnosť,

²⁴ AAS 41 1949 s. 333 Pôvodný latinský text dekrétu: ACTA SS. CONGREGATIONUM SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. OFFICE DECRETUM SCHISMATICA ((ACTIO CATHOLICA)) IN CECOSLOVACHIA DAMNATUR Postremo hoc tempore Ecclesiae Catholicae adversarii in Cecoslovachia falsi nominis « Actionem Catholicam » dolose excitarunt, qua illius Reipublicae catholicos inducere conantur, ut ab Ecclesia Catholica deficiant et ab obediencia legitimis Ecclesiae Pastoribus debita recedant. Quae actio eo est iniquior quod eius agitantes non dubitarunt multos cogere, vi vel dolo, ad nomina sua eidem danda ; imo eo pervenerunt ut inter assecclas etiam multos sacerdotes et laicos catholicos recensere atque enuntiare auderent, qui ei numquam adhaeserunt, quin etiam contrariam voluntatem manifestarunt. Quapropter Suprema Sacra Congregatio Sancti Officii, munere suo fungens fidei ac morum integritatem tuendi, nomine et auctoritate Ssmi D. N. Pii, Div. Prov. Papae XII, praedictam actionem, fraudulenter.

²⁵ Porov. GARRAFFA, G. Finalità e caratteristiche del sistema penale della Chiesa con riferimento all'Istituto della scomunica. Roma : Pontificia Università Lateranense, 1999, s. 73,

že Vatikán niektorým vybraným svedníkom udelil kompetenciu oslobodenia od cenzúry vo vonkajšom fóre. Tí, na ktorých bola táto cenzúra uvalená, mohli po jej sňatí byť od hriechov rozhrešení bez povinnosti obracať sa na Apoštolský stolec.²⁶ Čo znamenalo, že existovali kňazi, ktorí mali špeciálne povolenie od Apoštolského stolca snímať túto exkomunikáciu, vzhľadom na fakt, že veriaci na území Československa mali v tej dobe ťažkosť obracať sa so svojimi žiadosťami priamo do Vatikánu, aj vzhľadom na už spomínanú cenzúru poštového styku.

4 TREST EXKOMUNIKÁCIE PODĽA CIC 1917

Exkomunikácia je najprísnejším trestom, ktorý nájdeme v Kódexe kánonického práva. V prípade exkomunikácie členov tzv. Katolíckej akcie, musíme brať do úvahy fakt, že v čase vydania a aplikácie nebol tento dekrét v platnosti Kódexu kánonického práva z roku 1983. Tí, ktorých sa táto exkomunikácia týkala, upadali do cirkevného trestu podľa noriem Pio-Benediktínskeho kódexu z roku 1917. Konkrétne text dekrétu hovorí o postihu na základe kán. 2314 CIC 1917 a tzv. Katolícku akciu nazýva schizmatickou, práve pre jej snahu odkloniť sa od Ríma a vybudovať národnú cirkev. Okrem exkomunikácie delikt schizmy prinášal po bezvýslednom napomenutí zbavenie benefícia, hodnosti, dôchodku, úradu alebo inej služby, ak nejakú v Cirkvi mali. Vstupom do tejto organizácie, alebo verejným pripojením sa k nej, boli *ipso facto* zbavení cti a ak išlo o klerikov, bez ujmy predpisu kán. 188, bod 4., mali byť po bezvýslednom predložení napomenutí aj degradovaní.²⁷

Ak bol delikt spáchaný tajne, tak bolo možné delikventa oslobodiť od trestu v rámci vnútorného sviatostného fóra obrátením sa na Apoštolskú penitenciáriu. Pri podaní rekursu na ňu bolo potrebné v čo najväčšej možnej miere zabezpečiť nemožnosť vyzradenia svedného tajomstva počas doručenia zásielky do Ríma, čo v tej dobe z dôvodu poštovej cenzúry bolo veľmi problematické. Preto kým existovala nunciatura v Československu bolo vhodné doručovať písomnosti na Apoštolskú nunciaturu diplomatickým poštovým stykom. Ak bol delikt spáchaný verejne, napriek rezervácii Apoštolskému stolcu a ak sa delikt akýmkoľvek spôsobom vo vonkajšom fóre predložil miestnemu ordinárovi, aj dobrovoľným priznaním, môže tento ordinár, nie však generálny vikár bez osobitného mandátu, absolvovať napravnú mocou pre vonkajšie fórum po predchádzajúcej právne vykonanej prisaha a pri zachovaní ostatných požiadaviek práva. Prisaha sa považuje za správne vykonanú vtedy, ak sa uskutoční priamo pred miestnym ordinárom alebo ním delegovanou osobou a pred aspoň dvoma svedkami.²⁸

Cenzúry, medzi ktoré patrí aj exkomunikácia sú medicínalnými trestami, ktoré sú zamerané na nápravu páchatelia. Zmyslom rezervácie medicínálneho trestu v kánonickom práve je naplnenie najvyššieho zákona Cirkvi, ktorým je spása duší. To, že delikvent musí prekonať prekážky, aby sa obrátil na kompetentnú autoritu, či už v materiálnej rovine, ako napríklad vyhľadať biskupa, obrátiť sa na dikastérium Rímskej kúrie. V psychologickej rovine má upriamiť delikventa na vážnosť skutku, ktorý vykonal a pomôcť mu v jeho osobnej náprave a eliminovať opätovné spáchanie skutku.²⁹ V Kódexe kánonického práva z roku 1917 bola možná rezervácia Apoštolskému stolcu a biskupovi alebo ordinárovi, pričom rezervácia Apoštolskému stolcu bola použitá iba vo veľmi závažných skutkoch, akým príslušnosť k tzv. Katolíckej akcie bol. Otázne je, či v tomto prípade rezervácia Apoštolskému stolcu spĺňala účel, kvôli ktorému sú mu niektoré delikty rezervované. Ak berieme do úvahy situáciu v Československu v tom období, povinnosť obrátiť sa na Apoštolskú stolicu bola veľmi ťažká až nemožná pre bežného veriaceho. Z tohto dôvodu boli neskôr udelené privilégia niektorým svedníkom snímať túto exkomunikáciu.

Exkomunikácia je cenzúra, ktorá vylučuje osobu z aktívneho života v spoločenstve veriacich a prináša so sebou viacero následkov efektov. Delikvent však nikdy neprestáva byť členom Cirkvi a cieľom jeho potrestania je náprava a opätovné zapojenie do cirkevného života. Právna úprava z roku 1917 poznala dva druhy exkomunikácie. Išlo o odsunutých, ktorým bolo potrebné sa vyhýbať a trpených. Vyhýbať sa bolo treba iba tomu, kto bol exkomunikovaný Svätou Stolicou s uvedením jeho mena, alebo v dekrete alebo v rozsudku bolo výslovne uvedené, že sa mu treba vyhýbať, prípadne násilne vztiahol ruku na Rímskeho veľkňaza.³⁰ Na základe dekrétu Posvätného officia,

²⁶ Porov. HALKO, J. Rozbiť Cirkev: rozkolnícka Katolícka akcia, s. 191.

²⁷ Porov. kán. 2314 § 1 CIC 1917.

²⁸ Porov. kán. 2314 § 2 CIC 1917.

²⁹ Porov. GEROSA, L. La scomunica è una pena? Saggio per una fondazione teologica del diritto penale canonico. Fribourg : Ed. Universitaires, 1984, s. 371.

³⁰ Porov. kán. 2258 CIC 1917 a kán. 2343 § 1, bod 1 CIC 1917.

ktorým upadli do trestu exkomunikácie príslušníci tzv. Katolíckej akcie nešlo o exkomunikovaných, ktorým sa bolo potrebné vyhýbať, t.j. odsunutých, ale o exkomunikovaných trpených. Boli zbavení práva byť prítomní pri bohoslužobných úkonoch, nie však pri hlásaní Božieho slova. Ak boli pasívne prítomní, nebolo potrebné ich z bohoslužieb vykázať. Nemohli prijímať sviatosti a ak pred smrťou neprejavili nejaké známky kajúcnosti, tak im bol odopretý cirkevný pohreb, nemohli získavať odpustky nepodieľali sa na odpustkoch, príhovoroch a verejných modlitbách Cirkvi. Veriaci sa mohli za nich súkromné modliť a kňazi, ak vylúčili možnosť pohoršenia, tak mohli za nich odsľužiť Svätú omšu. Ak bol exkomunikovaný klerikom, okrem právom dovolených výnimiek ako nebezpečenstvo smrti a nemožnosť pre veriacich obrátiť sa na iného vysluhovateľa, bolo mu zakázané dovoliť vysluhovať sviatosti. Exkomunikovaný sa vylučoval zo zákonných cirkevných úkonov v medziach ustanovených právom na príslušných miestach; mal zakázané zastávať cirkevné úrady alebo služby a požívať skôr udelené privilégia; mal zakázané volebné, prezentačné a menovacie právo a nesmel byť povýšený do posvätného rádu.³¹

Exkomunikácia členov tzv. Katolíckej akcie priniesla najviac praktických otázok v rámci vysluhovania sviatosti pokánia. Keďže následkom trestu exkomunikácie je, že postihnutý nemôže prijímať sviatosti, bolo primárne potrebné zistiť či penitent nie je postihnutý touto exkomunikáciou a môže mu byť udelené sviatostné rozhrešenie. Samozrejme takéto zisťovanie nebolo pravidlom a konal ho spovedník iba vtedy, ak z jeho vyznania hriechov prípadne informácii, ktoré o sebe predložil, bolo možné uvažovať, že ide o osobu, ktorá by mohla byť týmto trestom postihnutá. Okrem otázok či penitent vstúpil do tohto hnutia, prípadne či podpísal Ohlas, bolo potrebné klásť aj bližšie otázky, ako napríklad, ak takýto skutok vykonal, či táto voľba bola slobodná a dobrovoľná. Či nekonal pod nátlakom alebo strachom zo zla, ktoré by mu mohlo hroziť, ak by sa k tomuto hnutiu nepridal a či sa vnútorne stotožňuje s tým, čo hnutie hlása. A tiež, či vie, že za tento čin upadol do trestu exkomunikácie. Vhodné bolo aj vylúčiť ostatné okolnosti vylučujúce alebo znižujúce trestnosť.³²

Ak by bol takýto delikt spáchaný dnes, tak podľa platného práva, ten kto vstúpi do združenia, ktoré strojí úklady proti Cirkvi, má byť potrestaný spravodlivým trestom. Ak niekto takéto združenie riadi alebo vedie, má byť potrestaný interdiktom.³³ V prípade schizmy hovorí platné právo o treste exkomunikácie *latae sententiae*, pričom nejde o exkomunikáciu rezervovanú Apoštolskému stolcu.³⁴ V predchádzajúcom Kódexe bolo uvedených podstatne viac deliktov trestaných exkomunikáciou a pri revízii Kódexu kánonického práva boli viaceré zrušené z rozličných dôvodov. Aj tento delikt, ak by bol posudzovaný podľa dnes platných noriem, bol by potrestaný miernejšie. Ako bolo potrebné pristupovať k členom tzv. Katolíckej akcie po vstupe do platnosti Kódexu kánonického práva v roku 1983? Tresty, ktoré boli v predchádzajúcom Kódexe trestané exkomunikáciou a už nie sú v aktuálne platnom Kódexe kánonického práva, boli zrušené. Znamená to, že všetci, ktorí upadli do trestu na základe noriem CIC 1917 a tieto už nie sú v platnom Kódexe, boli od nich oslobodení *ipso iure* dňom, keď vstúpil do platnosti nový kódex, na Prvú adventnú nedeľu roku 1983.³⁵ Platný Kódex by daný delikt postihoval miernejšie. Ak by dnes nastala situácia, že veriaci upadol do trestu exkomunikácie vstupom do schizmatického hnutia tzv. Katolíckej akcie a chcel by byť dnes od tohto trestu oslobodený, postupovalo by sa podľa trestu exkomunikácie, ktorá nie je rezervovaná Apoštolskému stolcu. Mohol by ho odpustiť ordinár svojim podriadeným a tým, ktorí sa nachádzajú na jeho území alebo tam spáchali delikt, a aj hociktorý biskup v úkone sviatostnej spovede.³⁶ Vzhľadom na čas, ktorý uplynul od existencie tzv. Katolíckej akcie je dnes veľmi málo pravdepodobné, že bude ešte žiť veriaci, ktorý by bol touto exkomunikáciou postihnutý.

ZÁVER

Pápež Pius XII. v roku 1949 vo svojom príhovore ku kresťanom žijúcim v Ríme položil viacero rečníckych otázok. Medzi inými sa pýtal:

³¹ Porov. URRU, A. G. Punire per salvare. Il Sistema Penale nella Chiesa. Roma: Edizioni Vivere In, 2002, s. 96-98.

³² Porov. kán. 2201-2202 CIC 1917.

³³ Porov. kán. 1374 CIC 1983.

³⁴ Porov. URRU, A. G. Punire per salvare. Il Sistema Penale nella Chiesa, s. 193.

³⁵ Porov. ADAMCZEWSKI, W. Právo v spovednici. Vybrané otázky, In: AUGUSTYN, J. ed. Umenie spovedať. Poradca pre kňazov aj laikov. Trnava: Dobrá kniha, 2010, s. 173.

³⁶ Porov. kán. 1355 § 2 CIC 1983.

„Môže teda mlčať, keď sú v niektorom národe cirkvi, ktoré sú s ním spojené, násilne alebo zákerne odtrhnuté od centra kresťanstva, od Ríma, keď sú všetci gréckokatolícki biskupi uväznení, pretože odmietajú odpadnúť od svojej viery, a keď sú kňazi a veriaci prenasledovaní a zatýkaní, pretože sa odmietajú odlúčiť od svojej pravej matky Cirkvi? Môže Pápež mlčať, keď menšinový režim, ktorý chce rodičom odcudziť Krista, berie ich deťom právo na výchovu? Môže Pápež mlčať, keď si štát, prekračujúc hranice svojich kompetencií, prisvojuje moc rušiť diecézy, zosadzovať biskupov, narúšať cirkevnú organizáciu a znižovať ju pod úroveň minimálnych požiadaviek na účinnú starostlivosť o duše?“³⁷

Je zrejmé, že už v tomto príhovore, adresovanom rímskemu ľudu pápež Pius XII. poukazoval aj na situáciu v Československu, ktorá mu nebola ľahostajná. Prekračovanie kompetencií štátneho režimu v oblasti cirkevného zriadenia, ktoré siahalo až do snahy, aby štát prebral cirkevnú moc do svojich rúk vytvorením národnej cirkvi, odtrhutej od Ríma považoval za obrovské zlo a bol rozhodnutý proti nemu zakročiť. Tiež bol podporovateľom myšlienky pôvodného hnutia Katolíckej akcie založenej jedným z jeho predchodcov a to, že niekto zneužil jej dobré meno na propagandu ateistického režimu, ho zrejme nútilo ešte viac zasiahnuť do situácie v Československu. Na postoji Pia XII. sú zaujímavé dva aspekty. Prvým je rýchlosť reakcie Svätej stolice, ktorá svoj exkomunikačný dekrét vydala desať dní po zakladajúcom sneme tzv. Katolíckej akcie a deň po prečítaní pastierskeho listu, ktorý bol reakciou československých biskupov na vzniknutú situáciu. Išlo o prvý exkomunikačný dekrét Pia XII. týkajúci sa komunizmu a jediný adresovaný konkrétnej komunite, keďže ostatné dva, ktoré boli vydané neskôr, postihovali všetkých príslušníkov komunistických strán a ich sympatizantov. Druhý aspekt, ktorý stojí za zmienku, je spôsob, akým sa rozhodol pápež Pius XII. zakročiť proti tomuto hnutiu. Použitie medicínalného kánonickoprávneho trestu akým exkomunikácia je, bolo nielen riešením situácie, ktorá bola potrebná, ale znakom voči tým, ktorých tento trest postihoval, že ak sa zrieknu tejto organizácie, majú možnosť byť znova účastní na plnom spoločenstve cirkevného života, z ktorého sa sami svojim konaním vylúčili a tiež aj jasným poukazaním na to, že to čo režim v Československu nazval „Katolíckou akciou“ nemá nič spoločné s pôvodným hnutím, ktoré v Cirkvi nieslo tento názov.

BIBLIOGRAFIA

- ADAMCZEWSKI, W. Právo v spovednici. Vybrané otázky, In: AUGUSTYN, J. ed. Umenie spovedať. Poradca pre kňazov aj laikov. Trnava: Dobrá kniha, 2010, s. 166-174.
- CAPPELLINI, Ernesto. Azione Cattolica e Movimenti Politici di ispirazione Cristiana nell'insegnamento di Pio XII. Roma: Pontificias Universitas Lateranensis, 1960, 139 s.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Benedicti PP. XV promulgates. In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1917, roč. 9/2, s. 1-471.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgates. In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1983, roč. 75/2, s. 1-317.
- FREI, Jiří Bohumil. Staat und Kirche in der Tchechoslowakei vom Februarumsturz 1948 bis zum Prager Frühling 1968. München: R. Lerche, 1973, 505 s.
- GARRAFFA, Giuseppina. Finalità e caratteristiche del sistema penale della Chiesa con riferimento all'Istituto della scomunica. Roma : Pontificia Università Lateranense, 1999. 172 s.
- GEROSA, Libero. La scomunica è una pena? Saggio per una fondazione teologica del diritto penale canonico. Fribourg : Ed. Universitaires, 1984, 428 s.
- GRUPPO REDAZIONE DI „QUARTO MONDO“. Una chiesa che ha deciso: Cecoslovacchia 1948-1968. Milano: Jaca Book, 1968, 143 s.
- HALKO, Jozef. Rozbiť Cirkev: rozkolnícka Katolícka akcia. Bratislava: Lúč, 2004, 256 s.
- CHENAUX, Philippe. La Chiesa e il comunismo in Europa (1917-1989) In: FEJÉRDY, András. La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo. Atteggiamento, strategie, tattiche. Roma: Viella-Accademia d'Ungheria in Roma, 2013, 15-22 s.
- KAPLAN, Karel. Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. Brno: Nakladatelství Doplňek, 1993, 440 s.

³⁷ PIO XII. Discorso di Sua Santità Pio XII. ai fedeli. Domenica, 20 febbraio 1949. In: Discorsi e Radiomessaggi di Sua Santità Pio XII. Decimo anno di Pontificato 2 marzo 1948- 1 marzo 1949. Roma: Tipografia poliglotta Vaticana, 1950, s. 391.

- MATTIOLI, Vitaliano. L'eredità di Pio XII. Verona : Fede & cultura, 2008. 248 s.
- MIRKUT, Jan. Il martirio cristiano come testimonianza della fede, In: FEJÉRDY, A. La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo. Atteggiamento, strategie, tattiche. Roma: Viella-Accademia d'Ungheriana Roma, 2013, ss. 23-59.
- MIKRUT, Jan. La chiesa cattolica nella repubblica Ceca, In: MIKRUT, Jan. ed. La Chiesa Cattolica e il Comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica. S. Pietro in Cariano (VR) : Il Segno dei Gabrielli, 2016, ss. 79-156.
- NESTI, Arnaldo. La scomunica: cattolici e comunisti in Italia. Bologna: EDB, 2018, 143 s.
- OLEXÁK, P. La chiesa romano-cattolica in Slovacchia, In: MIKRUT, J. ed. La Chiesa Cattolica e il Comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica. S. Pietro in Cariano (VR) : Il Segno dei Gabrielli, 2016, ss. 157-192.
- PIO XII. Discorso di Sua Santità Pio XII. ai fedeli. Domenica, 20 febbraio 1949. In: Discorsi e Radiomessaggi di Sua Santità Pio XII. Decimo anno di Pontificato 2 marzo 1948- 1 marzo 1949. Roma: Tipografia poliglotta Vaticana, 1950, 482 s.
- REBEK, Ľubomír. La Radio Vaticana e il regime comunista in Cecoslovacchia durante l'epoca staliniana (1947-1953): analisi qualitativa del contenuto. Roma: Pontificia Universitas Gregoriana, 2014, 160 s.
- REBICHINI, Andrea. Chiesa, società e Stato in Cecoslovacchia. 1948-1968. Padova : Ceseo : Liviana, 1977, 135 s.
- SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. OFFICE. Decretum (1. júla 1949). In: Acta Apostolicae Sedis. 1949, roč. 41, s. 334.
- SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. OFFICE. Declaratio de communistarum matrimonii celebratione (11. augusta 1949). In: Acta Apostolicae Sedis. 1949, roč. 41, s. 427-428.
- URRU, Angelo Giuseppe. Punire per salvare. Il Sistema Penale nella Chiesa. Roma: Edizioni Vivere In, 2002, 268 s.
- VLADÁR, Vojtech. Dejiny cirkevného práva. Praha : Leges, 2017, 608 s.
- VLADÁR, V.: Freedom of Conscience and Religion in the Family and Criminal Law of the Slovak Republic. In *Law, Identity and Values*. Vol. 1 (2021), No. 2, s. 163–178.
- VLADÁR, V.: The Legal Regulation of Religious Symbols in the Public Sphere in Slovakia. In SOBCZYK, P. (ed.): *Religious Symbols in the Public Sphere. Analysis on Certain Central European Countries*. Budapest – Miskolc : Ferenc Mádl Institute of Comparative Law – Central European Academic Publishing, 2021, s. 171–210.

Kontaktné údaje:

JUDr. ICLic. Mgr. Veronika Pétiová, PhD.
veronika.petiova@flaw.uniba.sk
Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST V SEKULÁRNÍM PRÁVU A V PRÁVU NÁBOŽENSKÉM – KANONICKÉM S DŮRAZEM NA ODPOVĚDNOST DUCHOVNÍCH ZA NEOZNÁMENÍ ČI NEPŘEKAŽENÍ TRESTNÉHO ČINU

Martin Veselý

Univerzita Komenského, Právnická fakulta

Abstract: The study deals with criminal. Initially, a concept of liability is defined in its broadest sense, so that legal (or criminal) liability can be further discussed, as one of the basic liabilities associated with the early sanction consequence. The study examines the basis of criminal liability according to secular law - Criminal law and ecclesiastical law - the Code of Canon Law 1983 (CIC); this basis consists of a crime, or a delict, as an illegal act, the features of which are defined by law. Furthermore, the article deals with the circumstances that, in contradiction, exclude criminal liability. These basic circumstances are the completion of the age of the offender, the sanity of the offender, lack of reason, and fault. The author uses the comparative studies, and explains the meaning and content of the terms of sanity and lack of use of reason. Finally, the author comments on special forms of criminal cooperation, such as the participation of several individuals in the commission of criminal offenses, examining specifically the obligation to report and / or prevent a crime in relation to the confession secret and pastoral activities of clergy.

Abstrakt: Příspěvek se zabývá trestní odpovědností. Nejprve je definována odpovědnost v nejširším slova smyslu tak, aby mohla být dále diskutována odpovědnost právní (resp. odpovědnost trestně-právní) jako jedna ze základních odpovědností spojená s časným sankčním následkem. Příspěvek zkoumá základ trestní odpovědnosti podle světského práva – Trestního zákona a církevního práva - Kodexu kanonického práva 1983 (CIC); kterým je trestný čin, resp. delikt, jakožto protiprávní jednání, jehož znaky jsou vymezeny normami práva. Dále se článek zabývá okolnostmi, které naopak trestní odpovědnost vylučují. Těmito základními okolnostmi jsou nedostatečný věk a nepřičetnost pachatele. Autor využívá komparativních studií, a vysvětluje tak obsah pojmů přičetnost a chybějící užívání rozumu. Závěrem se autor vyjadřuje ke zvláštním formám trestné součinnosti, jakožto účasti vícero osob na páčání trestných činů; a to zvláště k povinnosti oznámit trestný čin a povinnosti zabránit trestnému činu ve vztahu ke zpovědnímu tajemství a pastorační činnosti duchovních.

Key words: legal liability, criminal liability, criminal cooperation, confession secret

Klíčové slova: právní odpovědnost, trestní odpovědnost, trestní součinnost, zpovědní tajemství

ÚVOD

Společnost je obecně velmi složitý „organismus“, v němž je chování lidí upraveno celou řadou společenských (sociálních) norem: morálních, právních i politických.¹ Jejich funkcí je zajistit plnění ze společenské smlouvy, kterou je implicitní dohoda mezi všemi členy té či oné společnosti a jejímž účelem je podle většiny filozofů státu a práva (např. Johna Locka²) výměna ztráty části svobody jednotlivce za zaručení jeho přirozených lidských práv a soukromého vlastnictví.

¹ SPIRIT, M. *Úvod do studia práva*. Praha: Grada Publishing, 2014. 190 s. ISBN: 978-80-247-5280-8. Str. 95.

² LOCK, J. *Two treatises of government*. London: Awnsham Churchill, 1689. Dostupné z URL [cit. 28-11-2021]: [Two-Treatises-of-Government-by-John-Locke.pdf](https://www.thefederalistpapers.org) (thefederalistpapers.org).

Katolická církev je právně dokonalá společnost³, Církev je novým Božím lidem, s nímž Kristus uzavřel novou smlouvu, a to ve své vlastní krvi⁴ a podobně jako ve společnosti (sekulární) je v Církvi upraveno chování lidu, resp. jednotlivce řadou norem: morálních, náboženských a právních.

Jsou-li pravidla chování stanovená těmito společenskými normami porušena, je tím ohroženo nebo znemožněno dosažení cíle, který daná norma sleduje. Společnost na takové chování reaguje tak, že působí na narušitele a ostatní členy společnosti, aby společenské normy neporušovali, a dovolává se za takového nežádoucího chování jeho odpovědnosti. Ve společnosti existuje tolik druhů odpovědností, kolik je druhů společenských norem.⁵ Základní odpovědností, s níž je spojován i časný sankční následek, je pak odpovědnost právní.

Odpovědností se v obecnosti chápe nevyhnutelnost osoby/člověka zodpovídat za své chování, kterým porušuje autoritou stanovené normy.⁶ Tou autoritou může být v obecnosti stát, církev či Bůh a normou jako závazným pravidlem chování je pak norma práva státního nebo práva církevního či Božího; pod normou práva Božího je třeba rozumět normy vepsané do srdce každého jednotlivce a ustanovení Božích přikázání zjevené v Písmu⁷, pod normou práva církevního pak jejich autorizovanou transpozici do kodifikované podoby⁸.

Právní odpovědnost můžeme chápat v širším kontextu jako těmito normami práva upravený vztah mezi člověkem a normující autoritou, kdy za porušení pravidla chování stanovené normou práva mu hrozí sankce.⁹ Tedy, člověk se chová odpovědně podle právních norem právě proto, že mu hrozí sankce. Samozřejmě na tomto místě musíme poznamenat, že tento výklad je pozitivistický, neberoucí v potaz přirozeně-právní rozměr (obsah) vztahu mezi člověkem a normující autoritou - Bohem, tj. lásku, dobrovolnost a dar Božího milosrdenství. Právní odpovědností v užším slova smyslu pak rozumíme odpovědnost převzít za již porušené normy práva povinnost k strpění sankce; je tedy důsledkem jednání, které je v rozporu s pravidlem chování ustanoveného právní normou.¹⁰

1 TRESTNĚ-PRÁVNÍ ODPOVĚDNOST

1.1 ZÁKLAD TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI

Podle slovenského, resp. českého trestního práva, který je právem sekulárním, resp. státním, je jediným základem trestní odpovědnosti trestní čin. Trestní čin je podle ustanovení zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon¹¹ § 8 (dále také jen Trestní zákon nebo TZ) vymezen jako „protiprávní čin, kterého znaky jsou uvedené v tomto zákoně, jestliže tento zákon neustanovuje jinak. Z této definice lze seznat dvě obligatorní podmínky, jež musí být splněny současně: protiprávnost činu a znaky uvedené v trestním zákoně¹². Protiprávností se rozumí slovy trestního zákona jednání, které je „neoprávněné“, „bez povolení“, v „rozporu se všeobecně závaznými předpisy“, neboli projev vůle člověka, kterými porušuje zákazy a příkazy ustanovené platným právem celého právního řádu státu.

³ PIUS XI. *Mortalium animos. Encyklika papeže Pia XI.. O jednotě křesťanů 1928.* Řím: u sv. Petra, 1928. Dostupné z URL [cit. 28-11-2021]: *Mortalium Animos* (January 6, 1928) | PIUS XI (vatican.va). Str. 3 Cit.: „Pán však založil svou Církev jako dokonalou společnost, která je svou povahou smysly vnímatelná, aby dále pokračovala v díle vykoupení pod vedením jediné nejvyšší hlavy.“

⁴ ZIMMERMANNOVÁ, M. *Aktuální čtení koncilních konstitucí o církvi.* In: Cesty katecheze. č. 2011/3. Praha: Cesty katecheze, 2011. Dostupné z URL [28-11-2021]: Aktuální čtení koncilních konstitucí o církvi (cestykatecheze.cz)

⁵ Viz poznámka č. 1. Tamtéž

⁶ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část. Druhé, doplnené a prepracované vydanie.* Bratislava: IURA EDITION, 2010. 540 s. ISBN 978-80-8078-308-2. Str. 81

⁷ VLADÁR, V. *Přednáška z předmětu Biblické právo.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 27. 11. 2020. Zdroj: psané poznámky autora

⁸ VLADÁR, V. *Dějiny církevního práva.* Praha: Leges, 2017. 608 s. ISBN 978-80-7502-238-7. Str. 22

⁹ Viz poznámka č. 6. Str. 82

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ SLOVENSKO. *Zákon č. 300 ze dne 20. května 2005 TRESTNÝ ZÁKON.* In: Zbierka zákonov Slovenskej republiky. 2005. Částka 129. Dostupné také z URL: SLOV-LEX_(Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon v platném znění)

¹² Viz. poznámka č. 6. Str. 83

Znaky (protiprávního) činu uvedené v zákoně jsou pak konkrétní formální (typové znaky)¹³, které charakterizují určitý projev vůle člověka jako protiprávní - trestní čin. V souhrnu tyto typové znaky determinují skutkovou podstatu trestného činu.

V trestním právu kanonickém tvoří základ trestní odpovědnosti delikt; podle Kodexu kanonického práva 1983 (dále jako „Kodex“ nebo „CIC“) ^{14,15} kán. 1311 § 1 platí, že „*Církev má vrozené a vlastní právo trestnými sankcemi postihovat věřících, kteří spáchali delikt*“. Latinský výraz „delictum“, jehož přímým překladem je slovo delikt, je třeba chápat v širším slova smyslu jako protiprávní čin, tj. porušení zákona, popř. příkazu. Tomu pojetí deliktu odpovídá i konstrukce a terminologie trestněprávních kánonů III. Titulu CIC, např.: kán. 1323 „*Nijakému trestu nepodléhá ten, kdo tehdy, kdy porušil zákon anebo příkaz ...*“, nebo kán. 1321 § 2 „*Není možno nikoho trestat, jestliže vykonané od něho vnější porušení zákona nebo příkazu není těžce přičitatelné pro úmysl nebo pro zavinění*“. Tedy, ten kdo porušil sankcionovatelný zákon anebo příkaz - spáchal delikt. Protiprávnost ve smyslu porušení zákona má podobný obsah jako v právu sekulárním a rozumí se jí porušení sankcionovatelného zákazu ustanovených celým „právním řádem“ církve, tj. Božským zákonem a všemi platnými normami kanonického práva. Tuto skutečnost lze seznat nejen ze samotného znění kánonů skutkových podstat deliktů/protiprávních činů, které odkazují nejen na pravidla stanovené samotným Kodexem, ale také na pravidla, nařízení Apoštolské stolice, zákazy ordináře, křivé přísahy, Papežského tajemství (kán. 1371¹⁶) nebo přímo na Desatero Boží (kán. 1398 § 1 bod 1¹⁷), ale především logickým výkladem od menšího k většímu tzv. generální normy, Kán. 1399 „*Kromě případů stanovených v tomto nebo v jiných zákonech se smí potrestat spravedlivým trestem vnější porušení zákona božského nebo církevního jen tehdy, když to vyžaduje zvláštní závažnost porušení a naléhavá nutnost předejít pohoršení nebo dosáhnout nápravy*“. Protiprávnosti ve smyslu porušení příkazu se však rozumí porušení povinnosti dané administrativním aktem (rozhodnutím) vydaným tím, kdo má v církvi výkonnou moc, a kterým se osobě, anebo určitým osobám přímo a právoplatně nařizuje, aby něco učinili nebo něčeho zanechali, zvláště za účelem, aby byli důrazně vybidnuti k zachovávaní zákona¹⁸.

Podobné vymezení deliktu, jak je tomu v Trestním zákoně, jako projevu vůle – činu, jehož formálními znaky jsou uvedené v Kodexu, však ve výše zmíněném ustanovení o základu trestní odpovědnosti, kán. 1331 § 1 nenalezneme. Přestože by se tak mohlo zdát, že jakýkoliv delikt/protiprávní čin vede k trestní odpovědnosti, tak k trestní odpovědnosti vedou jen „některé“ protiprávní činy. Vymezení deliktu pomocí jeho znaků, resp. jeho skutkové podstaty (tj. souhrnem konkrétních formálních znaků, které charakterizují určitý projev vůle člověka jako delikt), nalezneme v již zmíněné generální normě, kán. 1399. K trestní odpovědnosti vedou nejen ty případy porušení, jehož formální znaky – skutkové podstaty jsou stanoveny Kodexem, nebo i jinými zákony, ale také případy porušení v Kodexu či jiných zákonech neuvedených; těmi porušeními, resp. protiprávními činy jsou činy zvláště závažné nebo činy hrozící pohoršením nebo činy vyžadující sjednání nápravy. Takže „*mutatis mutandis*“ můžeme trestní odpovědnost ustanovenou kán. 1331 §1 ve spojení s kán. 1399

¹³ IVOR. J., ZÁHORA. J. *Repetitorium trestného práva*. 3. vydanie. Bratislava: Wolter Kluwer SR: 2018. 212 s. ISNB 978-80-8168-796-9. Str. 22

¹⁴ ZEDNÍČEK, M. *KODEX KANONICKÉHO PRÁVA - CODEX IURIS CANONICI - L.P. 1983. Překlad do češtiny*. Praha: Zvon, 1993. 243 s. Dostupné také z URL [cit. 28-11-2021]: Kodex kanonického práva 1983 (muni.cz)

¹⁵ Pozn.: Celá šestá kniha CIC (kánony 1311-1399) byla změněna předpisy na základě apoštolské konstituce papeže Františka *Pascite gregem Dei* (23. 5. 2021; změny vstupují v platnost 8. 12. 2021); Znění pozměněných či doplněných textů kánonů jsou převzaté ze soukromého překladu prof. JUDr. Matúša Nemca, Ph.D.

¹⁶ CIC, Kán. 1371 „§ 1. *Ten, kdo neposlouchá zákonné nařízení nebo zákaz Apoštolské Stolice nebo Ordináře nebo Představeného, a po upozornění zůstává neposlušný, má být potrestán s přihlédnutím k vážnosti případu, cenzurou nebo odnětím úřadu nebo jinými tresty uvedenými v kán. 1366 §§ 2-4. § 3. Dopouští-li se někdo tvrzením nebo slibováním něčeho před církevní vrchností křivé přísahy, má být potrestán spravedlivým trestem...*“

¹⁷ CIC, Kán. 1398 §1 bod 1. „*kteří se dopustí deliktu vůči šestému přikázání Desatera s nezletilým nebo s osobou, která aktuálně neúplně používá rozum nebo s osobou, jejíž právo poskytuje stejnou ochranu;*“

¹⁸ CIC, Kán. 49. „*Příkaz je rozhodnutí, kterým se přímo a zákonně ukládá osobě nebo určitým osobám něco učinit nebo opomenout, především k vynucení dodržení zákona.*“

definovat obdobným způsobem jako v sekulárním trestním právu, Trestním zákoně: K trestní odpovědnosti vede *delikt, jenž je protiprávním činem, jehož znaky jsou uvedené v zákoně, jestliže tento zákon neustanovuje jinak*. Na tomto místě, je však nutné poznamenat, že generální norma CIC rozměňuje obecnou zásadu sekulárního trestního práva „*Nullum crimen sine lege*“, tj. není trestného činu, než toho, který je uveden v zákoně, a stejně tak ustanovení kán. 1315 „*Zákon může sám stanovit trest nebo ponechat jeho určení soudci podle soudcova rozumného uvážení*.“ a kán. 1326 § 1 „*Soudce může přísněji potrestat, než stanoví zákon nebo příkaz...*“ rozměňuje navazující zásadu „*Nulla poena sine lege*“, tj. není trestu, než toho, který je uveden v zákoně¹⁹. Zákonem v této zásadě se rozumí takový předpis, který bude vyhovovat následujícím kritériím - požadavkům: na zákonnou psanou formu trestního předpisu (*skripta*), na jeho určitost (*certa*), zákazu analogie v neprospěch pachatele (*stricta*) a zákaz retroaktivity v neprospěch pachatele (*praevia*). Právě zásada *certa*, která znamená, že trestné právní normy/zákony musí být určité, jednoznačné a musí obsahovat nejen konečný výčet skutkových podstat trestných činů a odpovídajících sankcí za ně, ale také jejich dostatečně určité, jasné a přesné definice²⁰, je popřena, resp. rozmělněna zmiňovanou generální normou kán. 1399, podle které je možné trestat činy, jejichž skutková podstata je vyjádřena způsobem obecným a do velké míry neurčitým: „činy zvlášť závažné, činy hrozící pohoršením nebo činy vyžadující sjednání nápravy“ a zmíněným kán. 1326, podle kterého výše trestu může být stanovena nejen zákonem, ale i arbitrárně. Tato generální norma však není samoučelná, nýbrž reflektuje jinou zásadu, podle které je veřejným zájmem, aby nezůstal nepotrestán žádný vážný protiprávní čin.²¹

1.2 ZAVINĚNÍ

Co se týče vnitřního psychického vztahu člověka k páchanému trestnému činu (tzv. subjektivní stránka trestného činu, neboli zavinění), Starý zákon v Knize Smlouvy rozlišuje v případech usmrcení jiného úkladnou vraždu a neúmyslné zabití (Ex 21, 12-14). Stejně tak Starý zákon v knihách Leviticus a Numeri reflektuje subjektivní stránku překročení přikázání proti Bohu jako autoritě: neúmyslné překročení může být odpuštěno tím, že viník nebo celá pospolitost přinese oběť a kněz za ně vykoná smířčí obřad; úmyslné překročení Hospodinových přikázání musí být potrestáno vyloučením ze společenství (Lv 4, 1–35; Lv 5, 14–19 a Nm 15, 22–31).²²

Civilní trestní právo se k subjektivní stránce trestného činu, tzn. k zavinění, staví obdobně, a také rozlišuje zavinění úmyslné a nedbalostní. Nicméně úmysl pak dále specifikuje na úmysl přímý (*dolus directus*): pachatel věděl, že jeho čin je protiprávní a chtěl se ho dopustit; a úmysl nepřímý (*dolus eventualis*): pachatel věděl, že se svým jednáním může dopustit trestného činu a pro případ, že jej způsobí, byl s tím srozuměn. Podobně civilní trestní právo specifikuje i nedbalost: na nedbalost vědomou (*culpa lata*) – pachatel sic věděl, že se svým jednáním může dopustit trestného činu, ale bez přiměřených důvodů se spoléhal na to, že se ho nedopustí; a nedbalost nevědomou (*culpa levis*) – pachatel nevěděl, že se svým jednáním může dopustit trestného činu, ale vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům vědět měl a mohl. Způsob zavinění do skutkových podstat (trestných) činů, jež porušují či ohrožují právem chráněný zájem, se promítá tak, že pokud znak zavinění není uveden, vychází se ze zásady, že pro trestní odpovědnosti za takového porušení či ohrožení je třeba úmyslného zavinění. Pokud chráněný zájem vyžaduje ochranu před činy učiněnými z nedbalosti, musí být tento znak ve skutkové podstatě výslovně uveden. U tzv. kvalifikovaných skutkových podstat, tj. (trestných) činů, které jsou učiněny za obzvlášť přitěžující okolnosti, jimiž je např. těžší následek nebo jiná skutečnost, a jsou trestány přísnějšími tresty, platí, že k odpovědnosti za takovou obzvlášť přitěžující okolnost stačí zavinění z nedbalosti, pokud zákon nestanoví v konkrétní kvalifikované skutkové podstatě, že je třeba zavinění úmyslného.²³

Kodex kanonického práva subjektivní stránku trestného činu z biblického předobrazu transponuje kánonem 1321 § 2, ve kterém ustanovuje, že „*Nikdo není trestán, pokud vnější porušení zákona nebo příkazu, kterého se dopustil, není sankčně postižitelné na základě úmyslu nebo*

¹⁹ Viz poznámka č. 6. Str. 21.

²⁰ MAŠLANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitá část. 2. aktualizované a doplnené vydanie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. 623 s. ISBN 978-80-7380-618-7. Str. 20.

²¹ Porovnej VLADÁR, V. *Zásada ne crimina remaneant impunita v platnom kanonickom práve*. časopis [online]. ČASOPIS VŠEHRD (vsehrd.cz). Dostupné z URL [cit.: 13-01-2022] *Zásada ne crimina remaneant impunita v platnom kanonickom práve* | Všehrd - Spolek Českých Právníků (vsehrd.cz)

²² KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejské Bibli*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-910-0. Str. 95

²³ Viz poznámka č. 13. Str. 32 až 33.

nedbalosti. K trestní odpovědnosti obecně vedou činy úmyslné povahy; to však neplatí, pokud se jedná o opomenutí náležité péče²⁴. K odpovědnosti za nedbalostní (trestné) činy vede až hrubá nebo-li těžce zaviněná nebo zatvrzelá nebo úmyslná neznalost²⁵; tímto je v kanonickém trestním právu stanoven zvláštní limit pro liberaci trestní odpovědnosti pro nevědomou nedbalost (*culpa levis*); tedy oproti civilnímu trestnímu právu k trestní odpovědnosti nestačí, že nevěděl/neznal, ačkoliv měl a mohl vědět/znát, ale musí jít, jak už bylo řečeno o hrubou, chtěnou nedbalost. Neznalosti je v trestním kanonickém právu na roveň postaven i omyl a nepozornost²⁶. Na tomto místě je zajímavé i jiné srovnání: v civilním trestním právu platí „neznalost zákona neomlouvá (neliberuje) z trestní odpovědnosti a ani z trestu“, naproti tomu v církevním trestním právu nezaviněná neznalost zákona však ospravedlňuje, a nezaviněná neznalost trestnosti jednání vede pak ke snížení trestu nebo jeho náhrady pokáním²⁷.

1.3 OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOST

člověk, aby se stal odpovědným za ním spáchaný sankcionovatelný/trestní čin, musí tento čin spáchat za podmínek, které ho činí za něj odpovědným. Těmi základními podmínkami jsou dovršení zákonem stanoveného věku, přičetnost, resp. užívání rozumu, popř. úroveň rozumové a mentální vyspělosti.

Kodex kanonického práva věkovou hranici odpovědnosti determinuje v kánonu 1323 dovršením 16 roku. Trestní zákon tuto věkovou hranici stanovuje v § 22 k dovršení 14 let. Pro trestní čin sexuálního zneužití podle § 201, § 201b Trestního zákona ji zvyšuje na dovršení 15 let a v případě § 201a TZ až na 18 roků, což vyplývá přímo ze skutkové podstaty tohoto trestného činu. Ustanovení § 22 odst. 2 TZ opomíná § 201a, § 201b TZ, protože tyto ustanovení byly dodatečně doplněny do Trestního zákona.

1.3.1. ABSENCE POUŽÍVÁNÍ ROZUMU VERSUS NEPŘÍČETNOST

Kánon 1323 § 1 bod 6.²⁸ ve spojení s kán. 1324 § 1 bod 2.²⁹ a kán. 1234 § 1 bod 4.³⁰ vylučuje z trestní odpovědnosti ty, kterým v okamžiku spáchání protiprávního činu/deliktu „*chybělo používání rozumu*“, ledaže jim chybělo používání rozumu z důvodu opilosti či jiné obdobné rozrušení mysli, které si zavinili. Takto pojatou liberaci z trestní odpovědnosti z důvodu chybějícího užívání rozumu v okamžiku páchaní protiprávního činu najdeme i v sekulárním trestním právu, avšak s těmito odchylkami: Pojem „chybějící používání rozumu“ lze obsahově zpodobnit s pojmem „nepřičetnost“, jakožto nežádoucího (závadného) psychického stavu v důsledku duševní poruchy, který používá sekulární trestní právo, avšak nepřičetností je pouze takový nežádoucí psychický stav v důsledku duševní poruchy, který způsobuje jen takové chybějící užívání rozumu, jehož následkem je neschopnost rozpoznat protiprávnost anebo ovládat své chování v čase spáchání činu jinak trestného

²⁴ CIC, Kán. 1321 § 3. „*Trest stanovený zákonem nebo příkazem se vztahuje na toho, kdo uváženě porušil zákon nebo příkaz; kdo to však učinil ze zanedbání náležité pozornosti, nebude trestán, neurčuje-li zákon nebo příkaz jinak*“

²⁵ CIC, Kán. 1325. „*Hrubá anebo nedbanlivá, anebo schválná neznalost se nikdy nemůže brát do úvahy při uplatňování předpisů kán. 1323 a 1324.*“ Pozn. autora: předpisy o liberaci trestní odpovědnosti, či zmenšení trestu.

²⁶ CIC, Kán. 1323 bod 2. „*Nijakému trestu nepodléhá ten, kdo tehdy, když porušil zákon anebo příkaz: bez vlastní viny nevěděl, že porušuje zákon anebo příkaz; neznalosti se však klade na roveň nepozornost, omyl.*“

²⁷ CIC, Kán. 1324 § 1 bod 9. *Pachatel není zbaven trestu, avšak zákonem nebo příkazem stanovený trest se musí zmírnit nebo místo něj použít trestního pokání, jestliže delikt spáchal: ten, kdo bez vlastního zavinění nevěděl, že k zákonu nebo příkazu je připojen trest.*“

²⁸ CIC, Kán. 1323 § 1 bod 6. „*Žádnému trestu nepodléhá ten, kdo v době, kdy porušil zákon nebo příkaz: chybělo mu používání rozumu při zachování předpisů kán. 1324, § 1, bod 2, a 1326, bod 4.*“

²⁹ CIC, Kán. 1324 § 1 bod 2 § „*Porušovatel není vyňat z trestu, ale trest stanovený zákonem nebo příkazem musí být zmírněn nebo místo něj použito pokání, jestliže delikt spáchal: ten, komu chybělo používání rozumu pro opilost nebo jiné podobné rozrušení mysli, které jsi zavinil, při zachování předpisu kán. 1326, § 1.*“

³⁰ CIC, Kán. 1326 § 1 bod 4. „*Soudce může uložit trest větší, než stanoví zákon nebo příkaz: tomu, kdo spáchal delikt ve stavu opilosti nebo jiného rozrušení mysli, jestliže byly způsobeny záměrně, aby se spáchal nebo omluvil delikt, nebo ve stavu vášně, která byla chtěně vyvolána nebo živena.*“

(§ 23 Trestního zákona³¹); v ostatních případech chybějící užívání rozumu trestní odpovědnosti nezbavuje³². Trestní zákon dále k „absenci užívání rozumu“ vyžaduje objektivní důvod, kterým je pouze trvalá či přechodná mentální porucha, ne např. opilost nebo stav pod vlivem návykové látky; existence mentální poruchy bez chybějícího používání rozumu, jehož následkem je neschopnost rozpoznat protiprávní čin anebo ovládat své chování samo osobě nevede k vyloučení trestní odpovědnosti a naopak nechybějící užívání rozumu přes existenci mentální poruchy trestní odpovědnosti nezbavuje.³³ Kanonické právo, resp. Kodex mentální poruchu jako důvod, resp. příčinu neužívání rozumu *ex-verbis* neuvádí. Avšak absence užívání rozumu z logiky věci jako objektivního stavu nemůže být způsobeno pachatelovou svévolí nebo jeho opilostí, proto pro chybějící užívání rozumu musí existovat objektivní příčina, a to je mentální porucha. Tento závěr lze podpořit za použití logických výkladových argumentů všech bodů kán. 1323, ve kterých jsou *ex-verbis* vyjádřené další okolnosti vylučující trestní odpovědnost (fyzické násilí, strach, omyl, neznalost); tyto okolnosti samy o sobě by mohly být i důvodem chybějícího užívání rozumu, proto „chybějící užívání rozumu“ uvedené v kán. 1323 § 1 odst. 6, jakožto okolnosti vylučující trestní odpovědnost, mimo opilost a jiného stavu rozrušení mysli, musí být spojeno s mentální poruchou, jakožto nevyjádřeným objektivním důvodem tohoto neužívání rozumu. Tato mentální porucha jako objektivního důvodu neužívání rozumu majícího za následek liberaci trestní odpovědnosti, však musí být jen přechodného charakteru, neboť kán. 1322³⁴ trvalou absenci užívání rozumu, považuje za absolutní překážku spáchání deliktu/protiprávního činu. Podmínkou dočasnosti mentální poruchy se konstrukce nepřičetnosti, resp. chybějícího používání rozumu jako okolnosti vylučující trestní odpovědnost v trestním právu kanonickém od sekulárního trestního práva liší. V sekulárním trestním právu je možné činit trestně odpovědnými i osoby, které ač jsou postiženy mentální poruchou trvalého charakteru a měly v okamžiku spáchání trestného činu *lucida intervalla*, tzv. „světlou chvíli“ a byly tak schopny rozpoznat protiprávnost svého činu a ovládat své jednání.

1.3.2. NEDOKONALÉ UŽÍVÁNÍ ROZUMU VERS. ZMENŠENÁ NEPŘÍČETNOST

V trestním kanonickém právu se chybějícím užíváním rozumu však nerozumí jeho nedokonalé užívání. Takovéto nedokonalé užívání vede ke zvláštnímu přístupu k osobě pachatele, k zmírnění trestu³⁵, stejně je tomu tak i v sekulárním trestním právu, kdy hovoříme o „zmenšené přičetnosti“³⁶ a vede k obdobným následkům jako v trestním právu kanonickém.

1.4. TRESTNÍ SOUČINNOST

Trestní součinností se rozumí účast vícero pachatelů či osob na trestném činu, kteří tento trestní čin úmyslně vyvolávají, ulehčují nebo podporují jeho páchaní, anebo ulehčují pachateli uniknout trestnímu stíhání anebo trestu³⁷.

Dle Trestního zákona rozeznáváme několik druhů trestní součinnosti: účastnictví organizátora, návodce, objednavatele a pomocníka, účastnictví spolupachatele (účastnictví v širším smyslu), kolektivní formy přípravy na zločin, kterými jsou např. organizování, spolčení a trestná součinnost upravená samostatnými skutkovými podstatami trestných činů. Těmito trestnými činy trestní součinnosti jsou pak především neoznámení trestného činu podle § 340 Trestního zákona³⁸ a

³¹ CIC, § 23 „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“

³² Viz poznámka č. 6. Str. 126

³³ Viz poznámka č. 13. Str. 28

³⁴ CIC, Kán. 1322. „Za nezpůsobilého k zločinu se považuje ten, kdo je trvale zbaven užívání rozumu, i když se jevil jako zdravý v době, kdy porušil zákon nebo příkaz.“

³⁵ CIC, Kán 1324 § 1 bod 2. „Pachatel není zbaven trestu, avšak zákonem nebo příkazem stanovený trest se musí zmírnit nebo místo něj použít trestního pokání, jestliže delikt spáchal: ten, kdo měl pouze neúplné užívání rozumu.“

³⁶ Zákon č. 300/2005 Z. Z., Trestný zákon § 40 odst. 1 „Jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, který si, a to ani z nedbalosti, nepřivodil vlivem návykové látky, přihlídně soud k této okolnosti při stanovení druhu trestu a jeho výměry.“

³⁷ Viz. poznámka č. 20. Str. 455.

³⁸ Zákon č. 300/2005 Z. Z., Trestný zákon § 341 „(1) Kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný pripravuje alebo pácha zločin, na ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov, alebo niektorý z trestných činov korupcie uvedených v treťom diele ôsmej hlavy osobitnej časti a spáchanie alebo dokončenie takého zločinu alebo

nepřekážení trestného činu podle § 341 Trestního zákona³⁹. Na rozdíl od účastnictví na trestním činu ve formě organizátora, návodce, objednávatele či pomocníka je trestní odpovědnost za nepřekážení a neoznámení trestného činu nezávislá od trestní odpovědnosti pachatele hlavního trestného činu ve formě tzv. akcesority účastenství.

Trestní součinnost je v Kodexu kanonického práva upravena obdobně. Kánon 1329⁴⁰ ustanovuje podmínky trestání spolupachatelů a jiných osob spolupracujících na spáchání deliktu a je také zároveň i obecnou normou trestní součinnosti. Co se týče trestní součinnosti specifikované samostatnou skutkovou podstatou, Kodex v kánonu 1371 § 6⁴¹ ustanovuje trestní odpovědnost za neohlášení upozornění na delikt, tedy podobně jako Trestní zákon v ust. § 340 neoznámení trestného činu. Trestní odpovědnost osoby se však vyvozuje jediné tehdy, pokud byla k ediční povinnosti oznámení deliktu zavázána kanonickým zákonem.

1.4.1. EDIČNÍ POVINNOST OZNÁMENÍ TRESTNÉHO ČINU

Podle § 340 Trestního zákona se vztahuje jen na už spáchané trestné činy, tj. na dokonané a ukončené trestné činy, včetně ukončeného pokusu trestného činu. Tato povinnost je zákonem uložena jen pro některé trestné činy a to bez ohledu na to, zda osoba zná či nezná právní kvalifikaci skutku.⁴² Neoznámení trestného činu je trestný čin, který lze spáchat úmyslným nevykonáním zákonné povinnosti bezodkladně oznámit trestní čin orgánu činnému v trestním řízení anebo Policejnímu sboru. Trestnými činy, které podléhají ediční povinnosti, jsou trestné činy korupce a protiprávní činy, u kterých trestní zákon stanovuje horní hranici trestní sazby nejmeně deset let. Těmito činy jsou např. vražda § 145 TZ, sexuální násilí § 200 TZ, sexuální zneužívání § 201 TZ⁴³, zpronevěra se škodou velkého rozsahu § 213 odst. 4 TZ atd. Tato oznamovací povinnost se však

trestného činu neprekazí osobne alebo prostredníctvom inej spôsobilej osoby, alebo príslušného orgánu, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky. (2) Kto spácha čin uvedený v odseku 1, nie je trestný, ak nemohol zločin prekaziť bez značných ťažkostí alebo bez toho, že by seba alebo blízku osobu uviedol do nebezpečenstva smrti, ťažkej ujmy na zdraví, inej závažnej ujmy alebo trestného stíhania. Uvedenie blízkej osoby do nebezpečenstva trestného stíhania však nezabavuje páchateľa trestnosti, ak sa týka neprekazenia zločinu, za ktorý tento zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody na doživotie. (3) Prekaziť zločin možno aj jeho včasným oznámením orgánu činnému v trestnom konaní alebo Policajnému zboru; ... (4) Povinnosť podľa odseku 1 sa nevzťahuje na osobu, ak by jej splnením porušila svedecké tajomstvo.

³⁹ Viz. poznámka č. 10. § 340 „(1) Kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný spáchal zločin, na ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou najmenej desať rokov, alebo niektorý z trestných činov korupcie uvedených v treťom diele ôsmej hlavy osobitnej časti, a taký zločin alebo trestný čin neoznámí bez odkladu orgánu činnému v trestnom konaní alebo Policajnému zboru, ... , potrestá sa odňatím slobody až na tri roky. (2) Kto spácha čin uvedený v odseku 1, nie je trestný, ak nemohol oznámenie urobiť bez toho, že by seba alebo blízku osobu uviedol do nebezpečenstva smrti, ublíženia na zdraví, inej závažnej ujmy alebo trestného stíhania. (3) Kto spácha čin uvedený v odseku 1, nie je trestný, ak by oznámením trestného činu **porušil a) svedecké tajomstvo** alebo **tajomstvo informácie**, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou činnosťou, alebo b) zákonom uznanú povinnosť mlčanlivosti.“

⁴⁰ CIC Kán. 1329 § 1 „Tí, ktorí na základe spoločného úmyslu spáchať delikt spolupracujú na spáchaní deliktu a v zákone alebo príkaze sa výslovne nespomínajú, podliehajú tým istým alebo iným trestom tej istej alebo menšej veľkosti, ak pre hlavného páchateľa sú stanovené tresty na základe rozsudku, ktorý sa má vyniesť.“

⁴¹ CIC Kán. „Kto zanedbal ohlásiť upozornenie na delikt, ak je tým viazaný podľa kanonického zákona, má byť potrestaný podľa normy Kán. 1336 §§ 2-4, s pripojením ďalších trestov podľa vážnosti deliktu.“

⁴² IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitá časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie.* Bratislava: IURA EDITION, 2010. 628 s. ISBN 978-80-8078-308-2. Str. 367, cit.: „Povinnosť oznámiť trestné činy je ustanovená bez ohledu na to, že osoba nezná jejich pachatele a nezná ani právní kvalifikaci skutku (R 32/1962, R 28/1978).“

⁴³ Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon v platném znění. Cit.: § 201 „(1) Kto vykoná súlož s osobou mladšou ako pätnásť rokov alebo kto takú osobu iným spôsobom sexuálne zneužije, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov. (2) Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a) závažnejším spôsobom konania, b) na chránenej osobe, c) z osobitného motívu, alebo d) spoločným konaním najmenej dvoch osôb.“

vztahuje jen takové trestné činy, o kterých se osoba hodnověrným způsobem dozví, že byly spáchány. Hodnověrnost je třeba vždy poměřovat konkrétními okolnostmi, avšak rozhodujícím je hodnověrnost zdroje informací. Takovýmto hodnověrným zdrojem je zrak, který takovému páchání trestného činu uvidí.⁴⁴ Sluch je hodnověrným zdrojem informací jen za situace, kdy informace zachycená sluchem pochází od hodnověrného člověka, hodnověrného masmédia či jinak hodnověrného původce informací. Pokud hodnověrným zdrojem má být informace zachycená pouze sluchem je vhodné tuto informaci osvědčit/potvrdit i jinými zdroji, vždy bude záležet na konkrétních okolnostech. Pokud by však zdrojem informací mělo být zpovědní tajemství, uplatní se výjimka z ediční povinnosti ustanovená v § 340 TZ odst. 3 písm. a (srovnej poznámka pod čarou č. 38). Ohledně zpovědního tajemství není pochyb, že trestně odpovědný není duchovní, který je k udělování svátostí smířeni církevní autoritou zmocněn. Avšak zákonná výjimka z ediční povinnosti pro tajemství informace, která byla osobě pověřená pastorační činností svěřená pod podmínkou mlčenlivosti, již některé pochyby může přinést. Pojem pastorační činnost je pojmem velmi širokým a v obecnosti znamená uskutečňování poslání církvi⁴⁵. Osoby pověřené pastorační činností jsou dle Kodexu nejen faráři a biskupové jako pastýři ve vlastním slova smyslu⁴⁶, představení společností zasvěceného života a jiní, ale mohou být jimi také laici⁴⁷. Tímto okruh osob, které mohou uplatnit výjimku z editační povinnosti, není uzavřen. Kdo pastorační činnost ve smyslu Trestního zákona vykonává, není tímto zákonem definováno, lze tak dovodit, že se jedná o pastorační činnost církvi a náboženských společností (registrovaných). A na konec, tajemství svěřené informace, která byla osobě svěřená ústně či písemně pod podmínkou mlčenlivosti, od ediční povinnosti osoby pověřené pastorační činností de facto liberuje téměř v úplném rozsahu. V této souvislosti je vhodné zmínit, že česká úprava sekulárního trestního práva v trestním zákoně č. 40/2009 Sb.⁴⁸ § 368 odst. 3 specifikuje tuto výjimku z ediční povinnosti úžeji, když ustanovuje cit.: „*Oznamovací povinnost nemá také duchovní registrované církve a náboženské společnosti s oprávněním k výkonu zvláštních práv, dozví-li se o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo v souvislosti s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství.*“ Tedy výjimku z ediční povinnosti uděluje pouze duchovním registrovaných církvi a náboženských společností, a to pouze těm, jež mají oprávnění k výkonu zvláštních práv⁴⁹ a týká se pouze povinnosti zpovědního tajemství nebo povinnosti obdobné; je-li tato

⁴⁴ Viz. poznámka č. 42. Str. 367

⁴⁵ OPATRŇY, A. *Podklady pro pastorační a duchovní život* [online]. Dostupné z URL [cit. 28-11-2021]Pastorační péče (pastorace.cz)

⁴⁶ CIC, Kán. 375 § 1, a 515 § 1 „*Biskupové jsou z božského ustanovení nástupci apoštola skrze Ducha svatého, který jim byl dán, jsou v církvi pastýři, a jako takoví jsou učitelé víry, kněží posvátné bohoslužby a služebníci řízení církve. Farnost je určité, natrvalo zřízené společenství křesťanu v místní církvi, svěřené pod vedením diecézního biskupa do pastorační péče faráři, jako jejímu vlastnímu pastýři.*“

⁴⁷ CIC, Kán. 230 „§ 1. *Muži laici, kteří mají vlohy požadované podle rozhodnutí biskupské konference, mohou být předepsaným liturgickým obřadem natrvalo pověřeni službou lektora a akolyty; toto udělení služeb jim však nedává právo na vydržování nebo odměnu od církve.* § 2. *Laici mohou na základě dočasného pověření zastávat při liturgických úkonech službu lektora; stejně tak může každý laik plnit úkol komentátora, kantora a podle ustanovení práva i jiný úkol.* § 3. *Jestliže to vyžaduje potřeba církve v případě nedostatku služebníku, mohou i laici, ačkoliv nejsou lektory nebo akolyty, nahrazovat podle předpisu práva některé jejich úkoly, totiž zastávat službu slovu, řídit liturgické modlitby, udílet křest a rozdávat svaté přijímání.*“

⁴⁸ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 40 ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník. In: Sbíрка zákonů české republiky. 2005. Částka 11. Dostupný také z URL: Trestní zákoník (zakonyprolidi.cz)

⁴⁹ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 3 ze dne 27. listopadu 2002 o církvích a náboženských společnostech. In: Sbíрка zákonů české republiky. 2005. Částka 11. Dostupný také z URL: Zákon o církvích a náboženských společnostech (zakonyprolidi.cz). Cit. „§ 7 (1) *Registrovaná církev a náboženská společnost může za podmínek stanovených tímto zákonem k plnění svého poslání získat oprávnění k výkonu těchto zvláštních práv: a) vyučovat náboženství na státních školách podle zvláštního právního předpisu, b) pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova, c) konat obřady, při nichž jsou uzavírány církevní sňatky podle zvláštního právního předpisu, d) zřizovat církevní školy podle zvláštního právního předpisu, e) zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s*

povinnost tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně 50 let. Je nutné konstatovat, že současné sekulární slovenské trestní právo se k liberaci povinnosti oznámit trestní čin ve vztahu k osobám pověřených pastorační činností staví velmi benevolentně. Je více než evidentní, že liberace od povinnosti oznámit trestní čin jen ve vztahu k zpovědnímu tajemství a jen pro duchovní registrovaných církví je dostatečným a skutečným vyvážením principů ochrany významných společenských vztahů a ochrany zpovědního tajemství. Na konec je potřeba doplnit, že výjimku z ediční povinnosti mají také osoby, které by si splněním této povinnosti mohly sobě nebo osobě blízké způsobit nebezpečí smrti, ublížení na zdraví nebo jiné závažné újmy, nebo trestní stíhání.

1.4.2. POVINNOST PŘEKAZIT TRESTNÍ ČIN

Tato povinnost se vztahuje na trestné činy v přípravě anebo na ještě pachatelem nedokončené. Rozsah trestných činů, na kterých se tato povinnost vztahuje, je shodný s rozsahem trestných činů stanovených k ediční povinnosti. Nepřekážení trestného činu je trestný čin, který lze spáchat úmyslným nevykonáním zákonné povinnosti bezodkladně překazit trestní čin osobně nebo jinou způsobilou osobou anebo pomocí příslušného orgánu. Tato povinnost překazit trestný čin se však vztahuje stejně jako u ediční povinnosti, jen na takové trestné činy, o kterých se osoba hodnověrným způsobem dozví, že byly spáchány. O hodnověrnosti informace platí stejně, co platí o hodnověrnosti při ediční povinnosti. Avšak s tou výjimkou, že hodnověrnou informací nemůže být pouze zpovědní tajemství. V tomto případě zákonodárce již neliberuje osoby pověřené pastorační činností, kterým bylo svěřeno tajemství informace, od povinnosti překazit trestný čin, ale liberuje od povinnosti překazit trestný čin pouze osoby povinně zpovědním tajemstvím. I zde je však zřetelný deficit v dikci ustanovení § 341 odst. 4 TZ, kdo je podle práva osobou, která je povinná zpovědním tajemstvím; a tak i zde by inspirace českým sekulárním trestním právem byla namístě.

ZÁVĚR

S ohledem na vše výše uvedené je nutné konstatovat, že koncepce trestní odpovědnosti dle sekulárního práva a práva církevního je obdobná. Skutkové podstaty jednotlivých protiprávních činů jsou však v trestních normách obou právních řádů koncipovány různě, a to s ohledem jaké významné (společenské) vztahy právní řád, konkrétně jeho trestně-právní normy chrání.

Pro Boží lid, členy církve se pak jedná o trestní odpovědnost dvojí, neboť jsou povinováni dodržovat závazná pravidla chování daná sekulárním právním řádem, tak i právem církevním. Tato dvojí trestní odpovědnost - v případech úpravy trestnosti konkrétního činu oběma právními řády - je odpovědností simultánní. Tato simultánní trestní odpovědnost platí i pro shora uvedený trestný čin nesplnění ediční povinnosti ohlásit trestný čin/delikt; tzn. splnění si povinnosti ohlásit spáchání trestného činu dle práva církevního, nezbavuje povinnosti ohlásit trestný čin dle práva sekulárního a naopak.

Použitá literatura

ČESKÁ REPUBLIKA. *Zákon č. 40 ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník*. In: Sbírka zákonů české republiky. 2005. Částka 11. Dostupný také z URL: [Trestní zákoník \(zakonyprolidi.cz\)](http://zakonyprolidi.cz)

ČESKÁ REPUBLIKA. *Zákon č. 3 ze dne 27. listopadu 2002 o církvích a náboženských společnostech*. In: Sbírka zákonů české republiky. 2005. Částka 11. Dostupný také z URL: [Zákon o církvích a náboženských společnostech \(zakonyprolidi.cz\)](http://zakonyprolidi.cz).

IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava: IURA EDITION, 2010, 540 s. ISBN 978-80-8078-308-2.

IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitá časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava: IURA EDITION, 2010, 628 s. ISBN 978-80-8078-308-2.

IVOR, J., ZÁHORA, J. *Repetitorium trestného práva. 3. vydanie*. Bratislava: Wolter Kluwer SR: 2018, 212 s. ISBN 978-80-8168-796-9.

KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejské Bibli*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-910-0.

LOCK, J. *Two treatises of government*. London: Awnsham Churchill, 1689. Dostupné z URL [cit. 28-11-2021]: [Two-Treatises-of-Government-by-John-Locke.pdf \(thefederalistpapers.org\)](http://thefederalistpapers.org).

výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, je-li tato povinnost tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně 50 let; tím není dotčena povinnost překazit trestný čin uložená zvláštním zákonem.“

- MACKERLE, A. *Než budete číst Bibli podruhé. Vybraná témata o Bibli*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2014, 210 s. ISBN 978-80-7394-450-6.
- MAŠL'ANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitá časť. 2. aktualizované a doplnené vydanie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 623 s. ISBN 978-80-7380-618-7
- MENCEROVÁ, I., TOBIÁŠOVÁ, Y. a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitá časť*. Šamorín: Heuréka, 2014, 384 s. ISBN 978-80-89122-96-7
- OPATRŇÝ, A. *Podklady pro pastorační a duchovní život* [online]. Dostupné z URL [cit. 28-11-2021] [Pastorační péče \(pastorace.cz\)](http://Pastorační péče (pastorace.cz))
- PIUS XI. *Mortalium animos. Encyklika papeže Pia XI.. O jednotě křesťanů 1928*. Řím: u sv. Petra, 1928. Dostupné z URL [cit. 28-11-2021]: [Mortalium Animos \(January 6, 1928\) | PIUS XI \(vatican.va\)](http://Mortalium Animos (January 6, 1928) | PIUS XI (vatican.va))
- SLOVENSKO. *Zákon č. 300 ze dne 20. května 2005 TRETNÝ ZÁKON*. In: Zbierka zákonov Slovenskej republiky. 2005. Částka 129. Dostupný také z URL: [Trestný zákon \(slov-lex.sk\)](http://Trestný zákon (slov-lex.sk))
- SPIRIT, M. *Úvod do studia práva*. Praha: Grada Publishing, 2014, 190 s. ISBN 978-80-247-5280-8.
- VLADÁR, V. *Dějiny církevního práva*. Praha: Leges, 2017. 608 s. ISBN 978-80-7502-238-7.
- VLADÁR, V. *Zásada ne crimina remaneant impunita v platnom kanonickom práve* [online]. ČASOPIS VŠEHRD (vsehrd.cz). Dostupné z URL [cit. 13-01-2022] [Zásada ne crimina remaneant impunita v platnom kánonickom práve | Všeherd - Spolek Českých Právníků \(vsehrd.cz\)](http://Zásada ne crimina remaneant impunita v platnom kánonickom práve | Všeherd - Spolek Českých Právníků (vsehrd.cz))
- VLADÁR, Vojtěch. *Přednáška z předmětu Biblické právo*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 27. 11. 2020. Zdroj: psané poznámky autora
- ZEDNÍČEK, Miroslav. *KODEX KANONICKÉHO PRÁVA - CODEX IURIS CANONICI - L.P. 1983. Překlad do češtiny*. Praha: Zvon, 1993. Dostupné z URL [cit. 28-11-2021]: [Kodex kanonického práva 1983 \(muni.cz\)](http://Kodex kanonického práva 1983 (muni.cz))
- ZIMMERMANNOVÁ, Marie. *Aktuální čtení koncilních konstitucí o církvi*. In: Cesty katecheze. č. 2011/3. Praha: Cesty katecheze, 2011. Dostupné z URL [cit. 28-11-2021]: [Aktuální čtení koncilních konstitucí o církvi \(cestykatecheze.cz\)](http://Aktuální čtení koncilních konstitucí o církvi (cestykatecheze.cz))

Kontaktní údaje:

JUDr. Ing. Martin Veselý
e-mail: vesely@martin-vesely.cz
Univerzita Komenského v Bratislavě, Právnická fakulta
Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 440,
814 99 Bratislava 1
Slovenská republika

NÁBOŽENSTVO V KONTEXTE TRESTNOPRÁVNÝCH ASPEKTOV

Ivana Zeleňáková

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstract: This article deals with freedom of religion in the context of criminal law. It draws attention to the so-called hate crimes and deals with the analysis of some selected crimes in the Criminal Code, which are related to religion. It also points to some criminological aspects of this crime, and at the same time the contribution draws attention to various recommendations in connection with this crime at European Union level.

Abstrakt: Tento článok pojednáva o slobode náboženského vyznania v kontexte trestného práva. Upriamuje pozornosť na takzvané nenávistné trestné činy a zaoberá sa analýzou niektorých vybraných trestných činov v Trestnom zákone, ktoré súvisia práve s náboženstvom. Poukazuje aj na niektoré kriminologické aspekty tejto trestnej činnosti, a súčasne príspevok dáva do pozornosti aj rôzne odporúčania v spojení s touto trestnou činnosťou na úrovni Európskej únie.

Key words: religion, criminal law, hate crimes, belief, protection

Kľúčové slová: náboženstvo, trestné právo, trestné činy z nenávisti, viera, ochrana

ÚVOD

Sloboda náboženského vyznania a viery, by mala byť v prvom rade rešpektovaná a je garantovaná nielen ústavou SR¹, ale aj na medzinárodnej úrovni. Už samotná Deklarácia OSN o odstránení všetkých foriem neznášanlivosti a diskriminácie na základe náboženstva alebo viery z roku 1981 hovorí, že práve sloboda náboženského vyznania a viery, by mala prispieť aj k dosiahnutiu cieľov svetového mieru, sociálnej spravodlivosti a priateľstva medzi národmi a k odstráneniu ideológií alebo praktík kolonializmu a rasovej diskriminácie.²

Sloboda náboženstva alebo viery, už zo svojej podstaty ľudského práva chráni ľudské bytosti v rozsiahlej oblasti presvedčení a praktík súvisiacich s náboženstvom, alebo s vierou pred akýmkoľvek formami donucovania, zastrahovania a diskriminácie. Držiteľmi práv sú teda ľudské bytosti ako jednotlivci, tak aj v spoločenstve s inými.³

1 NENÁVISTNÉ TRESTNÉ ČINY

Trestné činy, ktorých motívom je zaujatosť alebo diskriminácia, aj z dôvodu náboženstva, radíme medzi tzv. nenávistné trestné činy. Je veľmi dôležité pri týchto trestných činoch skúmať motív, ktorý trestnému činu respektíve samotnému útoku predchádzal.

Stanovisko Agentúry Európskej únie pre základné práva (známa pod skratkou FRA) hovorí, že členské štáty EÚ by mali posúdiť, v akom rozsahu je možné uplatniť konkrétne vymedzenia pojmov

¹ Patrí medzi základné práva a slobody v zmysle Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1991 Z.z., pre príklad možno uviesť článok 24: *Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručujú. Toto právo zahŕňa aj možnosť zmeniť náboženské vyznanie alebo vieru. Každý má právo byť bez náboženského vyznania. Každý má právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie.*

² Organizácia Spojených národov: Deklarácia o odstránení všetkých foriem neznášanlivosti a diskriminácie na základe náboženství alebo viery. Dostupné z URL: <https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2021/08/21/international-day-commemorating-the-victims-of-acts-of-violence-based-on-religion-or-belief-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-eu/>

³ Správa o stave náboženskej slobody vo svete 2021, nadácia ACN – Pomoc trpiacej Cirkvi. Apríl 2021. Dostupné z URL: <https://acninternational.org/religious-freedom-report/> s.8

trestného práva pokrývajúce najčastejšie formy trestných činov z nenávisti, vrátane útoku, vandalizmu a slovného napadnutia na zabezpečenie, aby sa neprehliadali diskriminačné motívy páchateľov. Mali by medzi odborníkmi rovnako zvyšovať informovanosť o potrebe uznať obeť trestného činu z nenávisti ako obeť závažnej diskriminácie.⁴

Sloboda náboženského vyznania značí **slobodný vzťah jednotlivca k akejkolvek cirkvi či náboženskej spoločnosti.**⁵

Štátom trestnoprávne zaručená sloboda vyznania je obsiahnutá hneď v niekoľkých ustanoveniach Trestného zákona. Napríklad, v zmysle ustanovenia § 193 Trestného zákona, sa za „obmedzovanie slobody vyznania“ stáva trestne zodpovedným každý, kto násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou ďalšej ťažkej ujmy núti iného zúčastniť sa na náboženskom úkone, bez oprávnenia bráni inému v účasti na náboženskom úkone, alebo inak bez oprávnenia zamedzuje inému v užívaní slobody vyznania.

Ústavný súd SR vzhľadom na potrebu odlíšenia trestných činov z nenávisti od iných foriem netolerance v jednom zo svojich rozhodnutí dáva do pozornosti niekoľko druhov „nenávistí“ v ich **hierarchickom usporiadaní**:

- Najnižšie si možno predstaviť **bežnú zaujatosť** či **predsudok** voči niekomu, pričom takéto skutky sú mimoprávne, alebo nanajvýš sankcionovateľné prostredníctvom práva na ochranu osobnosti vyvažovaného slobodou prejavu. Verbálny prejav sám o sebe nie je trestný čin, pokiaľ nevykazuje známky zaujatosti.

Keď sa obsah nenávistného výroku už stáva trestným činom, nejde len o porušenie morálky, ale priamo zasahuje do práv ľudskej dôstojnosti, ktoré zahŕňa aj príslušnosť k náboženskej skupine.

- Na druhej priečke v stupnici závažnosti možno vnímať **akty preskúmateľné antidiskriminačným zákonom**, pričom tieto akty už môžu mať nenávistnú povahu. Skutky obyčajne spojené s diskrimináciou, ako napríklad vylúčenie z podnikania, ukončenie zamestnania, bez motívu zaujatosti nie sú trestným činom.

- Na vyššej priečke si možno predstaviť **skutky už povzbudzujúce, či smerujúce k fyzickému násiliu** proti dotknutým skupinám. Tieto skutky sú už postihované trestným právom.

Skutkové podstaty trestných činov z nenávisti sú obsiahnuté v našom slovenskom trestnom zákone a sú označované v zmysle ustanovenia §140a ako **trestné činy extrémizmu**. Medzi trestné činy extrémizmu⁶ radíme trestný čin založenia, podpory a propagácie hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd (§421), prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd (§422), výroby extrémistického materiálu (§422a), rozširovania extrémistického materiálu (§422b), prechovávanía extrémistického materiálu (§422c), popierania a schvaľovania holokaustu, zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti (§422d), hanobenia národa, rasy a presvedčenia (§423), podnecovania k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti (§424), apartheidu a diskriminácie skupiny osôb (§424a) a trestný čin spáchaný z osobitného motívu (§ 140 písm. e)). Blížšie sa zameriame na niektoré vybrané trestné činy, ktorých analýzu si rozoberieme v ďalšej časti.

Ustanovenie § 423 Trestného zákona - Trestný čin hanobenia národa, rasy a presvedčenia

Tohto trestného činu sa dopustí aj ten, kto verejne hanobí skupinu osôb alebo jednotlivca pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť z dôvodu ich náboženského vyznania, alebo aj preto, že sú bez vyznania. Základná výška trestnej sadzby je stanovená na jeden až tri roky. V prípade naplnenia určitých kvalifikačných znakov, ktoré podmieňujú použitie vyššej trestnej sadzby je táto stanovená až do piatich rokov.

Toto *ustanovenie chráni pred diskrimináciou a nenávisťou* voči určitým skupinám, vrátane náboženských skupín. To, či určitá náboženská skupina spĺňa požiadavky v zmysle tohto ustanovenia

⁴Agentúra Európskej únie pre základné práva: Spravodlivosť pre obeť trestných činov z nenávisti: pohľad odborníkov. 2016. Dostupné: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-ensuring-justice-hate-crime-victims-summary_sk.pdf

⁵ ČEPLÍKOVÁ, M. 2006. Sloboda vyznania a svedomia a Ústava Slovenskej republiky. In: Ročenka ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2005. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2006. ISBN 80-89096-24-7 s.124

⁶ Definované v ustanovení §140a Trestného zákona č. 300/2005 Z.z

možno chápať objektívne, napríklad sa jedná o konkrétne vierovyznanie alebo subjektívne, to znamená, že členovia skupiny sa takto vnímajú alebo ich tak vníma okolie.

Pojem *hanobenie* je potrebné vnímať ako urážlivé a dehonestujúce verbálne alebo neverbálne prejavy. Urážlivosť prejavu môže vyplývať buď z obsahu, alebo spôsobu prednesu, alebo jeho predvedenia či iných okolností, za ktorých bol tento prejav urobený.⁷ Najčastejšie ide o správanie páchateľa, ktoré vyvoláva u príslušníka náboženskej skupiny poníženie a dotýka sa priamo jeho náboženskej príslušnosti.

Takýto trestný čin musí byť *spáchaný verejne*, pričom v zmysle ustanovenia §122 ods. 2 Trestného zákona, trestný čin je spáchaný verejne, *ak je spáchaný obsahom tlačoviny, rozširovaním spisu, filmom, rozhlasom, televíziou, použitím počítačovej siete alebo iným obdobne účinným spôsobom, alebo pred viac ako dvoma súčasne prítomnými osobami*. To znamená, že tohto trestného činu sa možno dopustiť proti jednotlivcovi, alebo aspoň proti skupine troch osôb. Môže ísť o konanie proti určitému vierovyznaniu, alebo aj pre to, že niekto je ateista, teda zostáva bez viery.

So stúpajúcou kriminalitou páchanej prostredníctvom počítačových sietí – teda verejne, je možné realizovať práve tento trestný čin, a to či už rôznymi prejavmi náklonnosti, podporovaním, rozširovaním a podobne **vrámcami online priestoru**.

Zo štatistických údajov vyplýva, že významný počet nenávistných trestných činov je spáchaných práve vo virtuálnom priestore na sociálnych sieťach, čo sa len posilnilo počas pandémie Covid-19, kedy bol obmedzený pohyb obyvateľstva. V uvedenom kontexte, sa považuje za mimoriadne potrebné zabezpečiť účinnú a rýchlu reakciu orgánov činných v trestnom konaní na spáchané trestné činy, čo si vyžaduje kvalifikovaných vyšetrovateľov, ale aj analytickú činnosť polície, či odborné zázemie a podporu v oblasti vyhľadávania, odhaľovania a postihu v kybernetickom priestore.⁸

V súvislosti s uvedeným, je vhodné dať do pozornosti aj nedávny prípad, kedy jeden z novinárov použil na sociálnej sieti hanobiace útoky na speváčku práve kvôli jej vierovyznaniu. Tento skutok, a podnet na podozrenie, či v tomto prípade mohlo dôjsť k spáchaniu trestného činu v zmysle ustanovenia §423 Trestného zákona preveroval Úrad špeciálnej prokuratúry. Ten vo svojom vyjadrení k predmetnému skutku v prvom rade morálne odsúdil obdobné výroky, ktoré len posilňujú predsudky voči určitej skupine obyvateľov. Zároveň však konštatoval, že uvedenými výroky neboli naplnené zákonné znaky trestného činu hanobenia národa, rasy a presvedčenia, ani žiadneho iného trestného činu. Navyše uviedol, že úlohou orgánov činných v trestnom konaní nie je kultivovať verejnú diskusiu.⁹

Vzhľadom k tomu možno konštatovať, že medzi najčastejšie výzvy v oblasti stíhania a rozhodovania o nenávistných prejavoch a trestných činoch extrémizmu patrí **určenie samotnej hranice medzi trestným činom na strane jednej a priestupkom na strane druhej, ako aj medzi nenávistným incidentom a samotnou slobodou prejavu**.

Zo štatistických údajov vyplýva, že najčastejším aplikačným problémom pri identifikácii konaní páchateľa je určenie samotnej hranice medzi trestným činom extrémizmu a priestupkom extrémizmu¹⁰. V zmysle ustanovenia §10 ods. 2 Trestného zákona, skutok môžeme posudzovať ako priestupok, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti za ktorých bol spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchateľa je jeho závažnosť nepatrná. Akékoľvek podozrenie z takéhoto trestného činu sa preto posudzuje vzhľadom na jednotlivé vymenované aspekty daného

⁷ BURDA, E a kol.: Trestný zákon: Osobitná časť. Komentár II. diel. I. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. s 1469, ISBN: 978-80-7400-394-3.

⁸ Správa z monitoringu nenávistných prejavov a trestných činov extrémizmu. Slovenské národné pre ľudské práva, Bratislava, 2021

⁹ Dostupné online: <https://hnonline.sk/slovensko/14276135-lipsic-v-pripade-kritiky-magusinovej-postupoval-ako-pri-ficovi-novinari-trestny-cin-nespachali-tvrdi>

¹⁰ Priestupky extrémizmu boli do slovenského právneho poriadku zavedené prijatím zákona č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov s účinnosťou od 1. februára 2014, ktorý zároveň novelizoval aj zákon SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch a to doplnením § 47a s názvom priestupky extrémizmu.

konania individuálne. Je možné postihnúť protiprávne konanie jednotlivcov v priestupkovom konaní, bez kriminalizácie páchatela a bez zápisu do registra trestov.

Rovnako dôležité je zamerať sa na **motív zaujatosti alebo nenávisti**, ten je častokrát obtiažne pre orgány činné v trestnom konaní preukázať, napríklad skutočnosť, že páchatel konal s úmyslom náboženskej nenávisti. Ak táto skutočnosť nebude preukázaná, pôjde o základnú skutkovú podstatu tohto trestného činu, pokiaľ samozrejme nebude kvalifikovaný len ako priestupok v zmysle zákona o priestupkoch. Navyše, v prípade preukázania takéhoto motívu, v zmysle ustanovenia §140 písm e) pôjde o osobitný motív, a tým pôjde o kvalifikovanú skutkovú podstatu (§423 odsek 2 písm c) Trestného zákona), ktorá stanovuje v tomto prípade vyššiu trestnú sadzbu.

Ustanovenie § 424 Trestného zákona - Trestný čin podnecovania k národnostnej rasovej a etnickej nenávisti

Tohto trestného činu sa dopustí aj ten, kto verejne podnecuje k násiliu alebo nenávisti voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť z dôvodu ich náboženského vyznania alebo aj preto, že sú bez vyznania, alebo tiež verejne podnecuje k obmedzovaniu ich práv a slobôd. Základná výška trestnej sadzby je stanovená až na tri roky. V prípade naplnenia určitých osobitných kvalifikačných znakov, ktoré podmieňujú použitie vyššej trestnej sadzby je táto stanovená až do šiestich rokov.

Tento trestný čin, rovnako ako predchádzajúci, poskytuje *ochranu pred diskrimináciou a šírením nenávisti* voči určitým skupinám, vrátane náboženských skupín.

Podnecovaním sa rozumie prejav, ktorým páchatel zamýšľa vzbudiť u iných osôb nenávisť, napríklad aj k niektorej náboženskej skupine a vyvolať u iných osôb konanie smerujúce k obmedzovaniu práv a slobôd ich príslušníkov. Nezáleží na forme prejavu. Podnecovanie sa môže diať priamo, nepriamo i skryto (ironizovanie). Tento trestný čin je dokonaný už vykonaním takéhoto prejavu, k vyvolaniu nenávisti alebo ku konaniu smerujúcemu k obmedzovaniu práv a slobôd príslušníka náboženskej skupiny.¹¹

Aj pri tomto trestnom čine sa vyžaduje, aby bol spáchaný verejne, pričom tento pojem sme už bližšie špecifikovali pri predchádzajúcom trestnom čine.

Obe vyššie rozobrané trestné činy podporujú k páchaniu násillia, ale nie sú samotným fyzickým násillím, spadajú preto pod ochranu slobody prejavu a môžu následne k fyzickému násilliu vyústiť.

Rok	2018	2019	2020	2021
§423	8 (4)	13 (1)	13 (2)	6 (2)
§424	7 (1)	7 (2)	11 (1)	4 (2)

Tabuľka 1: Prehľad o počte zistených a z toho objasnených trestných činov za jednotlivé roky 2018-2021¹²

V tabuľke vyššie je uvedený počet zistených a objasnených trestných činov za obe vyššie popísané trestné činy v jednotlivých rokoch, a to konkrétne za obdobie od 2018-2020, pričom tieto údaje boli zverejnené Ministerstvom vnútra SR v jeho Štatistikách kriminality za jednotlivé roky. *Zistené trestné činy* zahŕňajú všetky políciou zistené trestné činy v zmysle príslušných ustanovení Trestného zákona a *objasnené trestné činy* zahŕňajú stav, kedy polícia objasní, kto trestný čin spáchal, teda odhalí jeho páchatela. Z týchto údajov síce nie je jasné, pri koľkých z nich sa jednalo o nábožensky motivovanú trestnú činnosť, no napriek tomu možno usúdiť, že tejto trestnej činnosti sa venuje čoraz väčšia pozornosť, čoho dôkazom je aj ich mierne stúpajúci počet počas sledovaného obdobia, a tiež širšia pozornosť, ktorá sa práve tejto trestnej činnosti začína venovať.

¹¹ KURILOVSKÁ, L., KORDÍK, M: Postavenie poškodených vo vybraných trestných činoch extrémizmu právnických osôb. Dostupné online: https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/Notitia/1-2020/002%20%20KURILOVSKÁ%20KORDÍK%20%20TC%20extremizmu%20TZPO_final_EDITED.pdf

¹² Ministerstvo vnútra SR. Štatistika kriminality v slovenskej republike za roky 2018 – 2021. Dostupné z: minv.sk

Páchateľmi bývajú častokrát aj mladiství, pričom tento fakt iba zdôrazňuje skutočnosť, že páchatelia týchto trestných činov extrémizmu sa môžu stať aj menej rozhladení páchatelia v nízkom veku, a v prípade, ak by orgány činné v trestnom konaní nezasiahli, hrozí nebezpečenstvo ich ďalšej radikalizácie.¹³

Vychádzajúc tiež z dostupných štatistík Generálnej prokuratúry SR¹⁴, najčastejšie bol pri týchto trestných činoch ukladaný podmienený trest odňatia slobody (§49 Trestný zákon) a tiež peňažný trest (§56 Trestný zákon), trest prepadnutia veci (§60 Trestný zákon) a v mnohých prípadoch boli uložené aj ochranné opatrenia (§73 a nasl. Trestný zákon), a to buď popri treste alebo aj pri samotnom upustení od potrestania páchatelia, ak túto ochranu spoločnosti pred páchatelom samotné ochranné opatrenie zabezpečí účennejšie ako trest.

Ešte nebezpečnejšie sú už **priamo násilné akty** (anglicky hate crimes) a na vrchole stojí trestný čin genocídy.¹⁵

Ide o zločin, ktorý je upravený v našom Trestnom zákone, konkrétne v ustanovení §418 Trestného zákona, pričom jedným z chránených objektov tohto trestného činu okrem rasovej, etnickej či národnostnej skupiny je aj náboženská skupina, v tomto prípade sa jedná o taxatívne vymedzenie.

Tohto trestného činu sa dopustí aj ten, kto koná v úmysle úplne alebo čiastočne zničiť niektorú náboženskú skupinu a zároveň

- a) spôsobí príslušníkovi tejto náboženskej skupiny ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť, alebo
- b) vykoná opatrenie aby sa v takejto skupine zabránilo rodeniu detí, alebo
- c) násilne prevádza deti z jednej takej skupiny do druhej alebo
- d) uvedie príslušníkov takej skupiny do životných podmienok ktoré majú privodiť jej úplne alebo čiastočné fyzické zničenie.

Trestná sadzba je stanovená od 15 rokov a v prípade, ak napríklad páchatel spôsobí smrť viacerých osôb, teda naplní takýto osobitný kvalifikačný predpoklad, Trestný zákon stanovuje trest odňatia slobody až na doživotie.

Veľmi dôležitá pri tomto trestnom čine však je samotná subjektívna stránka a myšlienkové pochody páchatelia.

Diskutovanou otázkou však je, čo v prípade, ak páchatel spácha tento trestný čin proti jedinej osobe? Možno to potom klasifikovať ako trestný čin genocídy? Názory na túto otázku sa rôznia, niektorí však zastávajú názor, že v prípade, ak páchatel koná v úmysle zničiť úplne alebo čiastočne celú skupinu a je pritom skordinovaný s početnou skupinou páchatelov, ktorá koná podobne ako on, tak takáto klasifikácia a subsumpcia možná je. Doterajšia prax súdov však pristupuje pri hodnotení týchto prípadov častokrát veľmi opatrne.¹⁶

2 ODPORÚČANIA NA ÚROVNI EÚ

Európska únia v súlade s Akčným plánom EÚ pre ľudské práva a demokraciu neúnavne pracuje na riešení porušovania a zneužívania slobody náboženského vyznania alebo viery.

Každému človeku bez ohľadu na to, kde žije, by sa malo zaručiť právo mať, nemať, zvoliť si alebo zmeniť, praktizovať a prejavovať náboženské vyznanie alebo vieru a nebyť diskriminovaným a boj proti akýmkoľvek formám náboženskej neznášanlivosti by mal byť prioritou pre všetky štáty ako takzvaná prevencia pred nepokojom v spoločnosti, ktoré môžu vyústiť aj do bojových konfliktov.

Agentúra Európskej únie pre základné práva, členským štátom dôrazne odporúča, aby zaviedli opatrenia vo verejnom záujme (tzv. actio popularis), ktoré by tretím stranám umožnili začať konanie proti páchatelom trestného činu z nenávisťi v mene alebo na podporu obetí, čím by sa obeť zbavili bremena oznamovania a združenia občianskej spoločnosti by mohli prevziať iniciatívu v prípadoch, ak nemožno identifikovať žiadnu konkrétnu obeť.

¹³ Správa o činnosti úradu Špeciálnej prokuratúry a poznatky Úradu špeciálnej prokuratúry o stave zákonnosti za rok 2019. Dostupné online z: nrsr.sk

¹⁴ Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry Slovenskej republiky za jednotlivé roky. Dostupné z: genpro.gov.sk

¹⁵ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 5/2017 z 9. januára 2019

¹⁶ HUŤKA, M.: Zločin genocídy v medzinárodnom trestnom práve. In: Historia et theoria iuris. Ročník 4 číslo 2/2012 s. 33 Dostupné z URL: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Historia_et_theoria_iuris/HTI_2012-8.pdf

V prípadoch nenávistných prejavov alebo popierania, ak je cieľom diskriminácie skupina alebo abstraktná kategória, a teda nie nevyhnutne osoba, členské štáty by mali umožniť na to zriadením organizáciám, aby zastupovali obeť trestného činu z nenávisti v trestnom konaní – ak táto môže predložiť dôkaz v mene skupiny alebo kategórie osôb, ktoré boli diskriminované.

Európska komisia nedávno predstavila iniciatívu rozšíriť zoznam trestných činov EÚ, ako prvý krok k položeniu právneho základu na kriminalizáciu nenávistných prejavov a trestných činov z nenávisti na úrovni EÚ s cieľom stanoviť minimálne pravidlá, definície a sankcie pre všetky členské štáty. Ak Európsky parlament udelí súhlas a členské štáty EÚ iniciatívu jednomyseľne schvália, trestné činy z nenávisti a nenávistné prejavy budú pridané do zoznamu trestných činov EÚ, ktorý umožní Európskej komisii predstaviť návrh legislatívy pre celú EÚ. Nenávistné prejavy v dnešnej dobe nepoznajú hranice a často sa šíria aj v prostredí internetu, EÚ považuje nenávistnú trestnú činnosť za obzvlášť závažnú, pretože má dopad na jednotlivcov, spoločenstvá do ktorých patria ale i na spoločnosť ako celok.

Aj samotná judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva potvrdzuje tieto iniciatívne kroky na úrovni EÚ, pričom v jednom zo svojich rozsudkov uvádza: „*môže byť nevyhnutné v niektorých demokratických spoločnostiach postihovať alebo dokonca brániť takým formám prejavov, ktoré sú založené na netolerancii, ktoré šíria, podnecujú, podporujú alebo ospravedlňujú nenávisť.*“¹⁷

ZÁVER

Na celom svete je množstvo rôznych náboženských skupín a množstvo ľudí sa práve k jednotlivým náboženským komunitám hlási. Títo, by v žiadnom prípade nemali byť z dôvodu svojho náboženstva či viery diskriminovaní, alebo akokoľvek znevýhodnení. Európska únia prijala niekoľko legislatívnych opatrení, aby členské štáty uplatňovali rovnaké postupy voči trestným činom s motívom náboženskej nenávisti a bolo im tak zaručené rovnaké právo a ochrana slobody ich vyznania.

Ako vyplýva zo Správy o stave náboženskej slobody vo svete za rok 2021, zvyšuje sa aj sexuálne násilie využívané častokrát ako akási „zbraň“ proti náboženským menšinám. Čoraz viac krajín zaznamenáva prípady, kedy dievčatá a ženy sú terčom únosov a následne nútené zmeniť svoje vieroveryznanie. Páchatelia tohto druhu násilia zostávajú častokrát nepotrestaní, vzhľadom k čomu narastajú obavy, že môže ísť o stratégiu eliminovať určité náboženské skupiny v dlhodobom horizonte.¹⁸ Len s odstupom času, však budeme vedieť zhodnotiť, či sa navrhovanými opatreniami podarilo zabrániť tomuto stupňujúcemu sa násiliu z dôvodu náboženského vyznania.

Sloboda vyznania je mimoriadne dôležitá, a ako konštatoval Európsky súd pre ľudské práva: *sloboda náboženstva je „jedným zo základov demokratickej spoločnosti“.*

Použitá literatúra:

BURDA, E a kol.: Trestný zákon: Osobitná časť. Komentár II. diel. I. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. s. 1469, ISBN: 978-80-7400-394-3.

ČEPLÍKOVÁ, M. 2006. Sloboda vyznania a svedomia a Ústava Slovenskej republiky. In: Ročenka ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2005. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2006. ISBN 80-89096-24-7

HUŤKA, M.: Zločin genocídy v medzinárodnom trestnom práve. In: Historia et theoria iuris. Ročník 4 číslo 2/2012. [online] 2012 [cit.15-12-2021]. Dostupné z URL: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Historia_et_theoria_iuris/HTI_2012-8.pdf

KURILOVSKÁ, L., KORDÍK, M: Postavenie poškodených vo vybraných trestných činoch extrémizmu právnických osôb. [online] 2020 [cit.15-12-2021]. Dostupné z URL: https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/Notitia/1-2020/002%20%20KURILOVSKÁ%20KORDÍK%20%20TC%20extremizmu%20TZPO_final_EDITED.pdf

Organizácia Spojených národov: Deklarácia o odstránení všetkých foriem neznášanlivosti a diskriminácie na základe náboženstiev alebo viery. Dostupné online: <https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2021/08/21/international-day->

¹⁷ Erbakan proti Turecku. Rozsudok zo 6. júla 2006 bod 56

¹⁸ Správa o stave náboženskej slobody vo svete 2021, nadácia ACN – Pomoc trpiacej Cirkvi, apríl 2021. Dostupné: <https://acninternational.org/religious-freedom-report/> s.7

commemorating-the-victims-of-acts-of-violence-based-on-religion-or-belief-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-eu/

Správa o stave náboženskej slobody vo svete 2021, nadácia ACN – Pomoc trpiacej Cirkvi, apríl 2021. Dostupné: <https://acninternational.org/religious-freedom-report/> s.8

Agentúra Európskej únie pre základné práva: Spravodlivosť pre obete trestných činov z nenávisť: pohľad odborníkov. 2016. Dostupné online: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-ensuring-justice-hate-crime-victims-summary_sk.pdf

Štatistická ročenka Generálnej prokuratúry za jednotlivé roky. Dostupné online: <https://www.genpro.gov.sk/statistiky>

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 5/2017 z 9. januára 2019

Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Kontaktné údaje:

JUDr. Ivana Zeleňáková

ivana.zelenakova1@student.upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovensko

Zborník príspevkov z medzinárodnej
vedeckej konferencie doktorandov
a mladých vedeckých pracovníkov

In Pluribus Unitas - Jednota v mnohosti X. 2021

organizovanej Univerzitou Komenského
v Bratislave, Evanjelickou bohosloveckou fakultou
a Právnickou fakultou dňa 2. decembra 2021

UNIVERZITA
KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE